

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Oksanos Kostogriz
V kurso komercinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**ĮSKAITYMAS, KAIP PRIEVOLIŲ PASIBAIGIMO PAGRINGAS, IR TEISMŲ
PRAKTIKA**

Vadovas: prof. Valentinas Mikelėnas
Recenzentas: asist. Tomas Kontautas

Vilnius 2008

Turinys

IŽANGA	3
I. ĮSKAITYMO SAMPRATA	6
1. ĮSKAITYMO SĄVOKA	6
2. ĮSKAITYMO TEISINĖ KVALIFIKACIJA	8
II. ĮSKAITYMO TAIKYMO SĄLYGOS	12
1. POZITYVIOSIOS ĮSKAITYMO SĄLYGOS	13
1.1. Vienarūšiai reikalavimai	15
1.2. Priešpriešiniai reikalavimai	23
1.3. Galiojantys ir vykdytini reikalavimai	30
1.4. Apibrėžti reikalavimai	31
2. NEGATYVIOSIOS ĮSKAITYMO SĄLYGOS	35
III. ĮSKAITYMAS SKOLININKO NEMOKUMO ATVEJU	38
1. „NEMOKUMO“ SĄVOKA	38
2. ĮSKAITYMAS SKOLININKO BANKROTO ATVEJU	39
3. ĮSKAITYMAS SKOLININKO BANKROTO ATVEJU LIETUVOJE	43
IV. ĮSKAITYMO TVARKA	47
1. ĮSKAITYMO TVARKOS ISTORINĖ RAIDA	47
2. ĮSKAITYMO TVARKA ŠIUOLAIKINĖJE TEISĖJE	50
2.1. Vienašalis įskaitymas	50
2.2. Sutartinis įskaitymas	59
IŠVADOS	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS	64
SANTRAUKA	71
SUMMARY	72

IŽANGA

“Sveikas protas reikalauja, kad asmuo neturėtų būti verčiamas sumokėti vieną akimirką to, ką atgautų kitą akimirką.”

“The common sense view that a man should not be compelled to pay one moment what he will be entitled to recover back the next.”¹

Temos aktualumas. Įskaitymas yra civilinėje apyvartoje labai dažnai naudojama teisinė priemonė, kuria panaikinami šalių priešpriešiniai įsipareigojimai ta dalimi, kuria jie sutampa. Nepaisant kasdienio įskaitymo naudojimo, šis institutas laikomas sudėtinga teisine konstrukcija, kurios aiškinimas teisės mokslo darbuose ir taikymas praktikoje įvairiose jurisdikcijose, o neretai ir toje pačioje jurisdikcijoje, yra labai įvairus ir dažnai prieštaringas. Dauguma įskaitymo taikymo problemų teisės mokslo atstovų laikomos formaliomis ir tik nedidelė dalis su įskaitymu susijusių klausimų sukelia tarp mokslininkų plačias diskusijas. Dėl minėtos priežasties yra nedaug teisės mokslo darbų, kurie būtų skirti išsamiai įskaitymo instituto analizei. Nors moksliniu požiūriu ne visi įskaitymo taikymo aspektai yra vienodai įdomūs, praktine prasme daugelis jų yra labai svarbūs ir sukelia didelių problemų taikant įskaitymą. Todėl pastarąjį dešimtmetį užsienyje įskaitymui skiriama vis daugiau dėmesio: tiriama jo istorinė raida, teisinė konstrukcija, taikymo ypatumai, atliekama lyginamoji analizė, studijuojamos naujos jo pritaikymo galimybės. Įskaitymo institutas taip pat sulaukė dėmesio iš UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų rengėjų, Europos sutarčių teisės principų autorių ir Europos Sąjungos teisės aktų leidėjų, o tai rodo jo svarbą civilinėje apyvartoje.

Lietuvoje įskaitymo institutas išsamiai beveik nėra analizuotas.² Įskaitymą reguliuojančios normos nėra detalios ir visiškai aiškios, o teisinėje literatūroje pateikiamas tik labai lakoniškas šio instituto apibūdinimas, kuris nepadedą išspręsti praktikoje kylančių jo taikymo problemų. Tai patvirtina ir prieštaringai vertintina Lietuvos teismų praktika. Todėl Lietuvoje šiuo metu yra ypač aktualus įskaitymo instituto tyrimas tam, kad būtų galima suformuluoti teorinę įskaitymo instituto koncepciją ir išspręsti praktikoje kylančias įskaitymo taikymo problemas.

¹ LOYD, William H. *Development of Set-Off*. University of Pennsylvania Law Review, 1915-1916 nr. 542, p. 541.

² Vilniaus universiteto Teisės fakultete apie įskaitymą buvo rašytas tik vienas magistrinis darbas (2006 metais), tačiau jo tikslas buvo išanalizuoti Lietuvos pozityviojoje teisėje šiuo klausimu egzistuojančias problemas, o ne pateikti įskaitymo, kaip vieno iš prievolės pasibaigimo pagrindų, sisteminę analizę teoriniu ir praktiniu aspektu.

Darbo tikslas. Įskaitymas yra labai kompleksiška teisinė kategorija, o šio darbo tema yra suformuluota taip, kad galėtų apimti visus įskaitymo instituto aspektus. Tačiau siekiant, kad magistrinis darbas būtų išsamus, jame nebus analizuojamas įskaitymo instituto veikimas specifinėse civilinių teisinių santykių srityse, tokiose kaip finansinių priemonių civilinė apyvarta, bankininkystė, draudimo teisiniai santykiai. Be to, darbe nebus analizuojamos įskaitymo taikymo ypatybės viešojoje teisėje ir darbo teisiniuose santykiuose. Išimtis bus daroma tik įskaitymo taikymui skolininko bankroto atveju, nes tai - viena daugiausiai diskusijų sukelianti ir praktiniu požiūriu svarbiausia įskaitymo taikymo sritis. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, šio darbo tikslas yra identifikuoti ir išanalizuoti teorines ir praktines įskaitymo, kaip civilinės teisės instituto, teisinio kvalifikavimo bei taikymo civilinėje apyvartoje, ypač teismų praktikoje, problemas bei pateikti galimus jų sprendimo variantus. Aukščiau minėti specialieji civiliniai teisiniai santykiai, viešosios ir darbo teisės reguliuojami teisiniai santykiai bus aptariami šiame darbe tik tiek, kiek tai bus būtina, norint atskleisti įskaitymo bendrąją prasme esmę ir problematiką.

Darbo objektas. Siekiant visapusiškai išanalizuoti įskaitymo instituto taikymą civiliniuose teisiniuose santykiuose, darbas bus pradedamas nuo įskaitymo, kaip teisinės kategorijos, esmės atskleidimo, aiškinant sąvoką, ir teisinę kvalifikaciją. Išsiaiškinus įskaitymo teisinę prigimtį, antrajame darbo skyriuje bus išsamiai, įvairiais aspektais analizuojamos įskaitymo taikymo sąlygos, jų tarpusavio ryšiai ir įtaka įskaitymo taikymo galimybėms. Trečiajame skyriuje bus skiriamas išskirtinis dėmesys įskaitymui skolininko nemokumo (bankroto) atveju. Ketvirtajame darbo skyriuje bus pateikta istorinė ir lyginamoji įskaitymo taikymo tvarkos ir jo padarinių apžvalga, kartu identifikuojant Lietuvoje įtvirtintą įskaitymo taikymo tvarkos doktriną bei jos probleminius aspektus.

Tyrimo metodai. Magistriniame darbe, analizuojant įskaitymo institutą, remiamasi įvairiais teoriniais ir empiriniais metodais. Lingvistinis, etimologinis bei loginis metodai naudojami aiškinant įskaitymo ir kitų su juo susijusių terminų reikšmę, bei pateikiant pažodinį pozityviosios teisės aiškinimą. Sisteminis, teleologinis bei analoginis metodai padeda atskleisti tikrąją teisės normų reikšmę, užpildyti teisinio reguliavimo spragas bei nustatyti, kokie motyvai lemia vienokį ar kitokį su įskaitymu susijusį reglamentavimą. Tiriant įskaitymo prigimtį ir konkretaus jo reglamentavimo tikslus, didžiulę reikšmę turėjo lyginamasis ir istorinis metodai. Be to, pastarieji metodai padėjo identifikuoti egzistuojančio reglamentavimo netikslumus ir pasiūlyti pažangesnių įskaitymo reguliavimo būdų.

Lyginamajai analizei buvo pasirinktos pagrįdė Prancūzijos, Vokietijos bei Anglijos teisinės sistemos, nes jos reprezentuoja pagrindines Europos teisinės tradicijas, tačiau, atsižvelgiant į Lietuvos teisės sistemos raidos ypatybes, taip pat buvo analizuojama ir Rusijos įskaitymo doktrina. Kadangi darbe skiriama daug dėmesio praktinių problemų analizei, labai svarbus buvo precedentinis tyrimo metodas, naudojant jį buvo nustatomos minėtos problemos ir siūlomi jų sprendimo būdai teismų praktikoje. Darbe išsamiai analizuojant teorinę bei praktinę medžiagą taikyti mokslinio pažinimo bei tiriamieji metodai.

Šaltinių apibūdinimas. Kaip jau minėta, Lietuvoje įskaitymo institutas moksliniuose darbuose išsamiai tyrinėtas nebuvo, tačiau užsienio šalyse šiuo klausimu yra išleistos net kelios monografijos. R. Derham savo darbe nuodugniai aprašo įskaitymo instituto reguliavimą ir taikymą bendrosios teisės tradicijos šalyse. Įskaitymui minėtoje jurisdikcijoje pagrindinį dėmesį skiria ir P. Wood, tačiau jis taip pat pateikia ganėtinai plačią lyginamąją įskaitymo instituto analizę. Ypač vertingas yra R. Zimmarmanno indėlis į įskaitymo, kaip prievolės pasibaigimo būdo, sampratos ir moderniausių teorijų bei praktikų apibendrinimą. Be to, Lietuvoje galiojantį įskaitymo reglamentavimą, turint omenyje jo panašumus su Rusijoje galiojančiuoju reguliavimu, padeda paaiškinti Rusijos mokslininkų darbai. Dauguma šaltinių aprašo įskaitymo istorinę raidą. O bene pagrindinis šaltinis, kuriame galima rasti bent šiek tiek platesnį Lietuvoje galiojančio įskaitymo reguliavimo išaiškinimą, yra Lietuvos teismų, o ypač Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, praktika. Nors palyginus su tuo, koks dažnas yra įskaitymo taikymas civilinėje apyvartoje, teismų praktika šiuo klausimu nėra gausi.

I. ĮSKAITYMO SAMPRATA

1. ĮSKAITYMO SAŲVOKA

Sąvoka paprastai suprantama kaip pagrindinis mokslinio pažinimo elementas, kuris turi apibūdinti apibrėžiamo reiškinio objektyvias savybes, atskleisti jo pagrindinius bruožus ir esmę.³ Įskaitymas yra sudėtinga ir daug formų galinti turėti teisinė kategorija, todėl labai sudėtinga pateikti universalų įskaitymo apibrėžimą. Universalus, visuotinai pripažinto įskaitymo apibrėžimas nėra pateiktas nei teisės mokslo darbuose, nei valstybių įstatymuose.⁴

*Black's Law Dictionary*⁵ pateikia net penkis termino įskaitymas (*set-off*) apibrėžimus, Vienas jų yra: „įskaitymas žymi veiksmą, kurio metu viena reikalavimo teisė atimama iš kitos priešpriešinės reikalavimo teisės ir tokiu būdu panaikinama mažesnioji reikalavimo teisė, o didesnioji sumažinama tokiu dydžiu, kokiam prilyginama mažesnioji reikalavimo teisė; jei priešpriešinės reikalavimo teisės lygios – panaikinamos abi“. Šis įskaitymo apibrėžimas nors ir atskleidžia įskaitymo esmę, tačiau apibūdina jį kaip labai paprastą reiškinį, o įskaitymas tikrai nėra nesudėtingas teisės institutas. *Black's Law Dictionary* pateiktame apibrėžime neatsispindi nei įskaitymo instituto prigimties sudėtingumas, nei galimų jo formų įvairovė, nei taikymo ypatybės.

Lietuvoje įskaitymo terminas yra visiškai teisinė kategorija ir bendrinėje kalboje jam atitiktumėms nėra.⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau darbe vadinamas – LAT) yra pažymėjęs, kad įskaitymo apibrėžimas yra pateiktas Civilinio kodekso⁷ (toliau tekste – CK) 6.130 straipsnio 1 dalyje⁸, kurioje nurodyta, kad prievolė pasibaigia įskaitymu, kai įskaitomas priešpriešinis vienaarūšis reikalavimas, kurio terminas suėjęs arba kurio terminas

³VITKEVIČIUS, Pranciškus Stanislavas. Civilinės teisės normų ir civilinių teisinių santykių teisinio reglamentavimo problemos. Teisė 2004, Nr. 51, p. 6.

⁴ Kaip įskaitymas yra suprantamas įvairiose valstybėse, žiūrėti :European Financial Markets Layers Group. *Protection for Bilateral Insolvency Set-Off and Netting Agreements under EC Law: A Report by the European Financial Markets Layers Group (EFMLG)*, 2004. [žiūrėta 2008-02-16]

⁵ GARNER, Bryan A. *Black's Law Dictionary: seventh edition*. St. Paul, Minnesota: West Group, 1999, p. 1376.

⁶ Artimiausias žodis bendrinėje kalboje yra „įskaityti“, kuris reiškia: 1) galėti perskaityti; 2) įskaičiuoti; 3) įrašyti, įtraukti, paskirti⁶, o žodžio „įskaitymas“ apibrėžimas išvis nepateikiamas. Žiūrėti: KEINYS, Stasys, et. al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 220.

⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas patvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr.VIII-1864 (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262);

⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartyje c. b. *Sentovart Industrial Group LTD v. UAB „Autostartas“*, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.6, 40.2, 110.1, 112, 116.4.

nenurodytas arba apibūdintas pagal pareikalavimo momentą. Vis dėlto minėtos normos nederėtų laikyti įskaitymo apibrėžimu, nes visų pirma tokio apibrėžimo konstrukcija yra nelogiška: termino apibrėžime vartojamas tas pats terminas, kuris yra apibrėžiamas, tik kita forma. Antra, minėtas straipsnis apibūdina ne įskaitymą bendrąją prasme, o tik vieną iš galimų jo formų – vienašalį įskaitymą. Dėl aukščiau nurodytų priežasčių, manytina, kad CK 6.130 straipsnio 1 dalyje pateikta įskaitymo samprata yra per siaura, kad galėtų būti laikoma įskaitymo apibrėžimu.

Pastebėtina, jog ir kituose Lietuvos Respublikos įstatymuose yra vartojama sąvoka „įskaitymas“, tačiau minėti įstatymai dėl savo reguliavimo srities ypatumų (vieni jų priskirtini viešosios teisės reguliavimo sričiai⁹, kiti reguliuoja labai specifinius ir siauro pobūdžio civilinius teisinius santykius¹⁰), nepadedą suformuluoti bendrojo įskaitymo apibrėžimo.

Apibendrinant visa tai, kas išdėstyta, manytina, kad neverta bandyti suformuluoti įskaitymo universalų apibrėžimą, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, įskaitymas yra pernelyg kompleksiška teisinė kategorija, kad jos objektyvios savybės, pagrindiniai bruožai ir esmė galėtų būti apibūdinami vienu apibrėžimu. Jei tai ir būtų įmanoma, įskaitymo apibrėžimas būtų labai platus ir dėl to prarastų savo mokslinę vertę. Dėl nurodytų priežasčių šiame darbe nebus bandoma apibrėžti įskaitymo sąvokos, o šio civilinio instituto esmė ir pagrindiniai jo bruožai bus apibūdinti teisiškai kvalifikuojant įskaitymą.

Tačiau prieš pradėdant įskaitymo teisinės prigimties analizę, būtina atkreipti dėmesį dar į vieną teorinę ir kartu praktinę įskaitymo terminijos problemą. Kadangi įskaitymo teisinis institutas kildinamas iš Romėnų teisės, sąvokas, kilusias iš lotynų kalbos termino *compensatio*, įvardinti įskaitymui naudoja ne viena Europos valstybė: Prancūzija, Austrija, Ispanija, Italija bei kitos. Etimologiškai aiškinant, *compensatio* reiškia veiksmą, kuriuo tam

⁹ Pavyzdžiui, 2004 m. balandžio 13 d. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas Nr. IX-2112, Žin., 2004, Nr. [63-2243](#).

¹⁰ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemose įstatymas. Žin., 2003, Nr. 61-2754 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). Pažymėtina, kad šio įstatymo 2 str. 8 d. yra net suformuluotas įskaitymo apibrėžimas, tačiau jis yra taikomas tik minėto įstatymo reguliavimo srityje. Įstatyme įtvirtintą apibrėžimą galima pritaikyti įskaitymui bendrąją prasme (t. y. ne tik atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemos aspektu): įskaitymas – reikalavimų ir įsipareigojimų, kuriuos du asmenys turi vienas kitam, sujungimas į vieną grynąjį reikalavimą arba vieną grynąjį įsipareigojimą – tada asmuo turi tik vieną grynąjį įsipareigojimą arba tik vienas jo grynasis reikalavimas turi būti padengtas. Dėl tų pačių priežasčių kaip ir *Black's Law Dictionary* pateiktas apibrėžimas bei dėl labai sudėtingos formuluotės, aukščiau pateiktas apibrėžimas negali būti laikomas tinkamu apibūdinti įskaitymą bendrąją prasme.

tikri reiškiniai sulyginami.¹¹ Būtent tai ir atspindi įskaitymo esmę: dvišaliai kreditoriaus ir skolininko reikalavimai sulyginami ir ta dalimi, kuria sutampa – panaikinami. Tačiau terminas „kompensacija“ (angl. *compensation*) tiek lietuvių, tiek daugelio kitų šalių teisinėje kalboje dažniau vartojamas apibūdinti iš deliktinių teisinių santykių atsiradusią prievolę atlyginti žalą (ypatingai intelektinės nuosavybės teisės srityje). Kad nesukeltų bereikalingos painiavos, šį terminą reikšme „įskaitymas“ vengia naudoti įvairių šalių įstatymų leidėjai, praktikuojantys teisininkai bei teisės mokslo atstovai¹².

2. ĮSKAITYMO TEISINĖ KVALIFIKACIJA

Lietuvoje įskaitymas pagrinde reglamentuojamas CK normomis. Kaip ir kitose civilinės teisės tradicijos šalyse įskaitymas Lietuvoje yra laikomas civilinė teisės institutu, t.y. priskiriamas materialinės teisės reguliavimo dalykui. Bendrosios teisės tradicijos šalyse įskaitymas vienareikšmiškai priskiriamas civilinio proceso teisės reguliavimo sričiai.¹³ Toks įskaitymo reguliavimas perimtas iš senovės Romos, kur jis atsirado kaip teismo proceso supaprastinimo priemonė.¹⁴ Kaip ir Romoje, bendrosios teisės tradicijos šalyse vienašali įskaitymą, su tam tikromis išimtimis, leidžiama atlikti tik teismo sprendimu. Kontinentinės teisės valstybėse, įskaitant Lietuvą, įskaitymo taikymas teismo sprendimu yra tik viena iš įskaitymo taikymo formų, kuri paprastai būna numatyta procesiniuose įstatymuose, tačiau įskaitymo taikymo sąlygos yra reguliuojamos materialinės teisės normomis. Pažymėtina, jog visose jurisdikcijose, be išimties, nekyla abejonių, kad sutartinio įskaitymo institutas yra materialinės teisės dalis.

Lietuvos CK įskaitymo institutas reglamentuojamas IX skyriuje, reguliuojančiame prievolių pasibaigimo pagrindus. Šiuolaikinėje teisėje vienbalsiai sutariama¹⁵, jog pagrindinis įskaitymo tikslas yra prievolių panaikinimas. Dar daugiau, pasak R. Zimmermann, įskaitymas yra įdomiausias prievolių pasibaigimo būdas.¹⁶

¹¹ http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Compensatio.html [žiūrėta 2008-03-13]

¹² ZIMMERMANN, Reinhard. *Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription*. Cambridge: University Press, 2002, p. 21.

¹³ GOOD, Roy. *Legal Problems of Credit and Security*. Antrasis leidimas. 1988, p. 132, 138.

¹⁴ NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. 2-asis leid. Vilnius: Justitia, 1999, p. 230.

¹⁵ Visuose šiame darbe minimuose šaltiniuose, kuriuose nagrinėjamas įskaitymo klausimas, nurodoma, kad įskaitymas yra prievolių pasibaigimo pagrindas.

¹⁶ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town, Wetton, Johannesburg: Juta & Co, Ltd, 1992, p. 760.

Teisinėje literatūroje prievolės pabaiga suprantama kaip skolininko ir kreditoriaus veiksmai arba susilaikymas nuo jų, įvykiai, poelgiai, t. y. juridiniai faktai arba jų sudėtys, su kuriais įstatymai, poįstatyminiai teisės aktai bei sutartys sieja kreditoriaus ir skolininko subjektinių teisių ir pareigų pabaigą prievolėje.¹⁷ Jau Romos laikais prievolių pasibaigimo būdai buvo skirstomi į laisvuosius, t. y. priklausančius nuo šalių valios, ir nelaisvuosius, t. y. nepriklausančius nuo šalių valios.¹⁸ Įskaitymas jau tada buvo priskiriamas prie laisvųjų prievolės pasibaigimo būdų¹⁹. Juridiniai faktai, priklausantys nuo šalių valios, teisinėje literatūroje dar skirstomi į poelgius ir aktus, o pastarieji – į administracinius aktus ir sandorius.²⁰ Lietuviškoje teisinėje literatūroje įskaitymas, atliekamas vienašaliu pareiškimu, vienareikšmiškai įvardijamas vienašaliu sandoriu.²¹ Tačiau tokios pozicijos teisingumas yra abejotinas dėl žemiau išvardintų argumentų.

Vadovaujantis CK 1.63 str. 1 d., sandoriais laikomi asmenų veiksmai, kuriais siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas. Šis apibrėžimas tinka ne pačiam įskaitymui, o pareiškimui apie įskaitymą, kuris neabejotinai yra asmens valios išraiška.²² Įskaitymas ir kartu prievolės pasibaigimas yra tik pranešimo apie įskaitymą teisinis padarinys. Tokia pati teisinė situacija susiklosto ir sutartinio įskaitymo atveju, šalių susitarimas yra jų valios išraiška ir kartu dvišalis sandoris, o įskaitymas yra šio sandorio padarinys. Pats įskaitymas klaidingai įvardijamas sandoriu dėl to, kad įskaitymas prilyginamas prievolės įvykdymui natūra, o prievolės įvykdymas apskritai laikomas atskiru sandoriu.²³ Tačiau dėl žemiau šiame darbe pateikiamų motyvų, įskaitymas, nors ir sukelia identiškus prievolės įvykdymui padarinius, negali būti laikomas prievolės įvykdymu. Lietuvos teismai taip pat klaidingai įskaitymą priskiria prievolės įvykdymo būdai, tuo pačiu jie daro neteisingą išvadą, kad pats įskaitymas, o ne pranešimas apie įskaitymą, yra vienašalis

¹⁷ AMBRASIENĖ, Dangutė, et. al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos Teisės Universitetas, 2004, p. 88.

¹⁸ GIRARD, P. F. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys, 1932, II t., 375.

¹⁹ *Ibid.*, p. 380.

²⁰ VITKEVIČIUS, P., et al. *Civilinė teisė*: vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997, p. 58.

²¹ Red. ŽERUOLIS, J. Tarybinė civilinė teisė (I dalis): vadovėlis. Vilnius: Mintis, 1975, p. 395-396; MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, šeštoji knyga, prievolių teisė*. 1 leid. Vilnius: Justitia, 2003, p. 174; VITKEVIČIUS, P., et al. *Civilinė teisė*: vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997, p. 454.

²² Pažymėtina, kad valstybėse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, kuriose įskaitymas įvyksta savaime pagal įstatymą (*ipso iure*), įskaitymas bus laikomas nelaisvuju prievolės pasibaigimo būdu.

²³ БЕВЗЕНКО, Роман Сергеевич; ФАХРЕТДИНОВ, Тимур Рясихович. *Зачет в гражданском праве*. Москва: Статут, 2006, p. 14-24.

sandoris, kuris pakeičia ar nutraukia prievolinius santykius tarp kreditoriaus ir skolininko.²⁴ Vis dėlto būtina pastebėti, jog vienoje savo bylų LAT vienašaliu sandoriu yra įvardijęs ir pranešimą apie įskaitymą, o ne patį įskaitymą.²⁵

Analizuojant įskaitymo instituto prigimtį bei esmę, taip pat būtina išsiaiškinti, ar įskaitymas gali būti laikomas prievolės įvykdymu. Išties, teisinėje literatūroje tokia nuomonė buvo ne kartą išsakyta,²⁶ tačiau ji dažniausiai siejama su monetarinėmis prievolėmis: įskaitymu šalių piniginės prievolės yra įvykdomos tuo pat metu atliekant abipusius mokėjimus, nenaudojant grynujų pinigų.²⁷ Taip pat teigiama, kad įskaitymas atitinka vienašalį, įstatymų leidžiamą, prievolės įvykdymo būdo pakeitimą, kuris tuo pat metu ir „įvykdo prievolę“.²⁸ Tai, kad įskaitymas laikomas vienašaliu prievolės įvykdymo būdo pakeitimu, yra vienas iš motyvų, kodėl Didžiojoje Britanijoje vienašalis įskaitymas leidžiamas dažniausiai tik teisminio proceso metu: įskaitymas nėra tinkamas įvykdymas kreditoriui, nes šalims sukuriant prievolinius teisinius santykius, buvo susitarta dėl kitokio prievolės įvykdymo ir kreditorius galėjo pagrįstai tikėtis jį gauti.²⁹ Įskaitymas išties turi vienašalio prievolės įvykdymo būdo pakeitimo požymių, nes prievolės pasibaigimas įskaitymu sukelia tokius pačius teisinius padarinius kaip prievolės įvykdymas. Priešingai nei esant kitiems prievolių pasibaigimo pagrindams (pavyzdžiui, negalimumui įvykdyti prievolę ar suėjus naikinamajam terminui) įskaitymo atveju kreditorius iš tiesų gauna vertę tos prievolės, dėl kurios jis pareiškė pretenziją, nors ir kitokiu būdu nei buvo numatyta.³⁰ Dėl aukščiau pateiktų argumentų, vyrauja nuomonė, kad įskaitymas nėra prievolės įvykdymas siaurąją prasme, bet gali būti jam prilyginamas, nes sukelia tokius pačius teisinius padarinius.³¹ Manytina, kad tokia nuomonė yra visiškai pagrįsta dar ir dėl to, kad jau nuo senovės Romos laikų įskaitymas (*compensatio*) ir prievolės įvykdymas (*solutio*) laikomi atskirais prievolių pasibaigimo pagrindais³² ir daugelio valstybių įstatymuose, įskaitant ir

²⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 24 d. nutartis c. b. AB „*Tauro bankas*“ v. UAB „*Kaišiadorių agrofirma*“, Nr. 3K-3-101/2001, kat. 36.2; 32.1; 95.1; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 24 d. nutartis c. b. ŽŪB „*Pajiešmeniai*“ v. D.V. *įmonė*, Nr. 3K-3-858/2003, kat. 36.2, 45.1.

²⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. *Sentovart Industrial Group LTD* v. UAB „*Autostartas*“, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.6, 40.2, 110.1, 112, 116.4.

²⁶ *Cit. op.* 23, p. 25.

²⁷ DALHUISEN, Jan H. *Dalhuisen on Transnational and Comparative Commercial, Financial and Trade Law*. Oxford, and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2007, p. 483.

²⁸ *Cit. op.* 23, p. 27.

²⁹ WOOD, Philip R. *English and International Set-Off*. London: Sweet & Maxwell, 1989, p. 35.

³⁰ *Cit. op.* 23, p. 25.

³¹ *Ibid.* p. 27.

³² *Cit. op.* 18, p. 375.

Lietuvos CK, yra reglamentuojami atskirai. Darytina išvada, kad įskaitymas laikomas labai artima prievolės įvykdymui teisine kategorija, kuri tam tikrais atvejais net pakeičia prievolės įvykdymą, bet ne tikroju prievolės įvykdymu. Tokiai nuomonei pritariama ir Vokietijos³³ bei Rusijos civilinės teisės moksle.³⁴

Atsižvelgiant į tai, kad įskaitymas gali būti atliekamas vienašaliu skolininko pareiškimu, mokslinėje literatūroje taip pat neretai sutinkamas teiginys, kad įskaitymas yra savigynos priemonė. Šalis, įskaitydama savo reikalavimą į kitos šalies turimą reikalavimą, priverčia kitą šalį „vykdyti“ savo prievolę.³⁵ Kitu atveju, jei priešinga šalis nesutiktų vykdyti savo priešpriešinės prievolės, kreditorius galėtų išsireikalauti įvykdymą tik teismine tvarka. Todėl, pavyzdžiui Vokietijoje, teigiama, kad įskaitymas yra ne kas kita, o savigynos (Vokiečių teisėje „savipagalbos“³⁶) priemonė, kuria galima pasinaudoti tik esant visoms įstatyme nustatytoms sąlygoms, t.y. įskaitymo taikymo sąlygoms.³⁷ Įskaitymas, būdamas viena iš savigynos formų, kartu padeda įgyvendinti proceso ekonomiškumo principą, kuris šiuo atveju pasireiškia per tai, kad išsireikalavus prievolės „įvykdymą“ įskaitymu, tokie reikalavimai nebepatenka į teismą.³⁸ Šiuo atveju būtina pastebėti, jog vadovaujantis Lietuvos teise, įskaitymas vienareikšmiškai negali būti laikomas savigynos forma, nes vienas iš esminių reikalavimų taikyti savigyna yra negalimumas pasinaudoti kompetentingų valstybės institucijų pagalba laiku tam, kad nebūtų pažeista savigyna besinaudojančio asmens teisė. Įskaitymo taikymui tokia sąlyga nekeliama ir asmuo turi teisę pasinaudoti įskaitymu, nesikreipdamas į jokiais valstybės institucijas.

Apibendrinant įskaitymo teisinės kvalifikacijos problemas, darytina išvada, kad įskaitymas – tai veiksmas, kuris yra prievolės pasibaigimo pagrindas ir, esant visoms įstatyme numatytoms sąlygoms, gali būti atliekamas vienašaliu pareiškimu, teismo sprendimu arba šalių tarpusavio susitarimu. Įskaitymu viena reikalavimo teisė atimama iš kitos priešpriešinės reikalavimo teisės ir tokiu būdu panaikinama mažesnioji reikalavimo teisė, o didesnioji sumažinama tokiu dydžiu, kokiam prilyginama mažesnioji reikalavimo teisė. Jei priešpriešinės reikalavimo teisės lygios – panaikinamos abi.

³³ MARKESINIS, B.S.; UNBERATH, H.; JOHNSTON, A. *The German Law of Contract, a Comparative Treatise*. Antrasis papildytas leidimas. Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 349.

³⁴ *Cit. op.* 23, p. 27.

³⁵ *Cit. op.* 27, p. 455.

³⁶ MIŠKINIS, Petras Algirdas. *Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje*. Jurisprudencija 2002, t. 28(20); p. 23 - 33. (25)

³⁷ *Cit. op.* 33, p. 376.

³⁸ *Cit. op.* 29, p. 38.

II. ĮSKAITYMO TAIKYMO SĄLYGOS

Visoje Europoje ir ne tik įskaitymas pripažįstamas kaip vienas iš prievolės pasibaigimo būdų. Tačiau tam, kad prievolė pasibaigtų įskaitymu, jis turi atitikti daug reikalavimų, kurie gali būti nustatyti įstatymais, suformuoti teismų praktikos arba apibūdinti autoritetinių teisės mokslo atstovų darbuose.

Norint atlikti įskaitymą, turi egzistuoti juridinių faktų visuma, t.y. įskaitytini reikalavimai turi atitikti tam tikras sąlygas ir neturi būti aplinkybių, dėl kurių įskaitymas būtų draudžiamas. Juridiniai faktai, kuriems esant galima taikyti įskaitymą reglamentuojančias normas, vadinami įskaitymo sąlygomis.³⁹ Atsižvelgiant į juridinių faktų prigimtį, įskaitymo sąlygos gali būti suskirstytos į pozityviasias, kurios turi egzistuoti, ir negatyviasias, kurių neturi būti. Įskaitymui atlikti būtinos sąlygos turi egzistuoti ir įskaitymo atlikimo metu, t.y. ne prieš įskaitymą ir ne po jo. Kadangi įskaitymo momentas įvairiose valstybėse nėra vienodas, tad skiriasi ir būtinų įskaitymo sąlygų nustatymo momentas, pavyzdžiui, Anglijoje sąlygos įskaitymui turi egzistuoti ieškinio padavimo metu, Vokietijoje – pareiškimo apie įskaitymą padavimo metu, Prancūzijoje, kai tik įskaitytini reikalavimai atitinka visas įskaitymo sąlygas, jie laikytini įskaitytais.

Dažniausiai pozityviosios ir negatyviosios įskaitymo sąlygos yra reglamentuojamos atskirai, antrąsias įvardijant kaip atvejus, kuriais įskaitymas yra draudžiamas. Tikrinant ar įskaitymas yra galimas, turi būti peržiūrimos abi šių sąlygų grupės,⁴⁰ nes nesant bent vienos iš pozityviųjų sąlygų arba esant bent vienai iš negatyviųjų sąlygų, įskaitymas yra negalimas, jei nėra specialių išimčių. Viena iš tokių išimčių, kurią pripažįsta visos įskaitymą taikančios jurisdikcijos, tarp jų – ir Lietuvos⁴¹, yra sutartinis įskaitymas.⁴² Jo esmė yra įskaityti reikalavimus, kai to neįmanoma padaryti kitu būdu dėl to, kad nėra visų įskaitymui būtinų sąlygų.⁴³ Tad įskaitymo sąlygų egzistavimas nėra būtinas taikant sutartinį įskaitymą, tačiau tik tol, kol toks įskaitymas nėra ginčijamas teismine tvarka. Pažymėtina, kad net ir ginčijant

³⁹ *Cit. op.* 23, p.33.

⁴⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 24 d. nutartis c. b. specialiosios paskirties AB „Tauro bankas“ v. UAB „Kaišiadorių agrofirma“, Nr. 3K-3-101/2001, kat. 36.2, 32.1, 115, 95.1;

⁴¹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*, šeštoji knyga, prievolių teisė. 1 leid. Vilnius: Justitia, 2003. I t. p. 173.

⁴² LANDO, Ole, *et al. Principles of European Contract Law (Part III)*. The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2003, p. 148.

⁴³ *Cit. op.* 29, p. 147.

sutartinį įskaitymą teisme, kai kurių įskaitymo sąlygų, pavyzdžiui, reikalavimų vienuarūšiškumo, teismai nereikalauja, tačiau yra ir imperatyvių įskaitymo sąlygų, pavyzdžiui, reikalavimas, kad įskaitytini reikalavimai būtų priešpriešiniai⁴⁴.

1. POZITYVIOSIOS ĮSKAITYMO SĄLYGOS

Jau Romos laikais vienai iš šalių prašant taikyti įskaitymą, teisėjas turėdavo nustatyti daugybę juridinių faktų, kurie privalėjo egzistuoti, norint pritaikyti įskaitymą. Savo kodifikacijoje įskaitymo sąlygas pirmasis apibendrino Justinianas, kuris nustatė, kad įskaitomi tik: priešpriešiniai, galiojantys, vienuarūšiai, subrendę (suejęs mokėjimo terminas), aiškūs (neginčijami) reikalavimai.⁴⁵

Pažymėtina, kad ankstyvojoje Romos teisėje, dar nesant suformuluotoms visoms aukščiau nurodytoms pozityviosioms įskaitymo sąlygoms, taikant vienašalį įskaitymą pirmiausia buvo keliamą sąlyga, kad abu norimi įskaityti reikalavimai būtų kilę iš to paties sandorio. Atsakovas teisme galėjo atsikirsti ieškovui priešpriešiniu reikalavimu, kuris atsirado iš to paties sandorio, kaip ir ieškovo pretenzija (*ex pari causa*). Toks reguliavimas buvo nustatytas ankstyvojoje Romos teisėje iki Marko Aurelijaus reformų.⁴⁶ Vėlesniais laikais, pripažinus įskaitymą reikalavimų, kilusių ne tik iš to paties sandorio, ši įskaitymo sąlyga prarado savo ankstesnę reikšmę, tačiau ne visiškai. Bendrosios teisės tradicijos šalyse, kuriose paprastai vienašalis įskaitymas yra leidžiamas tik teismine tvarka, reikalavimai, kylantys iš to paties sandorio ar labai susijusių sandorių, gali būti įskaityti ir vienašaliu šalies pareiškimu ne teismine tvarka (*transaction set-off, abatement, equitable set-off, recoument*)⁴⁷. Be to, reikalavimų, atsiradusių iš to paties sandorio, įskaitymą yra linę žymiai lengviau pripažinti ir kontinentinės teisės tradicijos teisėjai.⁴⁸ Tai pasakytina ir apie Lietuvos teisę.⁴⁹ Nors CK skyriuje, reglamentuojančiame įskaitymą, apie tai atskirai nekalbama, teismų praktika rodo, kad tokiam įskaitymui keliami mažesni reikalavimai,

⁴⁴ *Cit. op.* 29, p. 1162.

⁴⁵ *Cit. op.* 14, p. 230.

⁴⁶ *Cit. op.* 18, p. 402.

⁴⁷ Plačiau apie tai: Recent Decisions: *Set-off – Set-off of Judgements not to be Used to Create Windfall or Reduce Contractual Obligations of Insurance Companies*, *Mississippi Law Journal*, 1991, Nr. 61, p.196-197; *Cit. op.* 29, p. 106-141.

⁴⁸ Pavyzdžiui, Prancūzijoje tokius reikalavimus leidžiama įskaityti ir po bankroto bylos iškelimo skolininkui, nors bendra taisyklė yra ta, kad skolininko bankroto atveju įskaitymas draudžiamas.

⁴⁹ Reiktų pastebėti, kad toks įskaitymas civilinio kodekso normose, reguliuojančiose santykius, susijusius su atskirom sutarčių rūšimis, pavyzdžiui CK 6.492 str. 2 d., paprastai yra reglamentuojamas papildomai.

pavyzdžiui, nereikalauja atskiro pranešimo apie įskaitymą, jei sutartyje, iš kurios kyla abu įskaitomi reikalavimai, numatyta įskaitymo teisė atsiradus tam tikroms aplinkybėms.⁵⁰ Toks įskaitymas grindžiamas tuo, kad skolininko priešpriešinį reikalavimą, paremtas kreditoriaus priešpriešinių pareigų netinkamu vykdymu, sumažina kreditoriaus priešpriešinį reikalavimą – prekių kainą, mokesčių už paslaugas ar kita.⁵¹ Europos sutarčių teisės principuose (13:102 str. 2 d.) taip pat atsižvelgiama į įskaitytinų reikalavimų kilmę, preziumuojant, kad kitos šalies teisės nebus pažeistos, jei bus įskaitytas reikalavimas, atsiradęs iš tų pačių teisinių santykių kaip ir pagrindinis reikalavimas, net jei jis ir nėra apibrėžtas (aiškus). Nors šiuolaikinėje teisėje įskaitymo galimybė nebesiejama su įskaitytinų reikalavimų kilme, kartais ši įskaitymo sąlyga vis dar klaidingai sutapatinama su kita įskaitymo sąlyga – reikalavimų vienaarūšiškumu.

Vienokiu ar kitokiu pavidalu Justiniano kodifikuotos įskaitymo sąlygos išliko iki šių dienų ir yra taikomos visose jurisdikcijose, susiformavusiose pagal romėnų teisę, įskaitant Lietuvą. CK pozityviosios įskaitymo sąlygos yra reglamentuojamos 6.130 str. 1 d., tačiau šiame straipsnyje numatytos ne visos pozityviosios įskaitymo sąlygos, kai kurios iš jų yra suformuotos teisės doktrinos, o vėliau pripažintos ir teismų praktikos. Lingvistinis šio straipsnio aiškinimas suponuoja, kad siekiant atlikti įskaitymą, būtina, kad įskaitytini reikalavimai būtų: 1) priešpriešiniai, 2) vienaarūšiai ir 3) vykdytini (arba turi būti suėjęs prievolės vykdymo terminas, arba prievolė turi būti neterminuota, arba terminas apibrėžtas pareikalavimo momentu). Ilgą laiką ir teismai išskyrė tik šiuos reikalavimus, tačiau CK komentare ir naujausioje teismų praktikoje išskiriama daugiau sąlygų: 1) prievolės šalys turi turėti viena kitai abipusių teisių ir pareigų; 2) šalių reikalavimai turi būti priešpriešiniai; 3) šie šalių reikalavimai turi būti vienaarūšiai; 4) abu reikalavimai turi galioti; 5) abu reikalavimai turi būti vykdytini; 6) abu reikalavimai turi būti apibrėžti;⁵² 7) vienas reikalavimas turi visiškai ar iš dalies padengti kitą.⁵³ Manytina, kad nėra tikslinga išskirti tokią gausybę sąlygų dėl kelių priežasčių. Pirma, kaip matyti iš tolimesnių argumentų, reikalavimų, kad prievolės turi būti priešpriešinės ir dvišalės neįmanoma atsieti. Antra, sąlygos, kad reikalavimai turi būti vykdytini ir galiojantys taip susiję, kad juos tikslinga

⁵⁰ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 27 d. nutartis c. b. Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. UAB „Maldis“, Nr. 3K-3-224/2006, kat. 35.3.6, 50.5.

⁵¹ Cit. op. 29, p. 1160-1162.

⁵² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c. b. UAB „Ferteksos transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinė įmonė gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“, Nr. 3K-3-624/2006, kat. 35.4, 40.2, 99.5.

⁵³ Cit. op. 41., p. 172-173.

nagrinėti kartu. Ir trečia, sąlyga, kad vienas reikalavimas turi visiškai ar iš dalies padengti kitą, yra toks savaime suprantamas, kad jo akcentavimas yra bereikšmis, – neįmanoma, kad egzistuotų du reikalavimai, kurių vienas nebūtų didesnis ar lygus kitam, – be šios sąlygos įskaitymas net teoriškai nebūtų įmanomas.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, toliau šiame darbe atskirai bus išanalizuojamos šios įskaitymo taikymo pozityviosios sąlygos: 1) vienaarūšiai reikalavimai; 2) priešpriešiniai reikalavimai; 3) vykdytini ir galiojantys reikalavimai; 4) apibrėžti reikalavimai.

1.1. VIENARŪŠIAI REIKALAVIMAI

Romos teisėje, leidus įskaityti ne tik reikalavimus, kilusius iš to paties ar artimai susijusio sandorio, reikėjo tiksliau apibrėžti įskaitymo taikymo ribas. Tad aukščiau minėtą reikalavimą pakeitė sąlyga, kad įskaitytini reikalavimai turi būti vienaarūšiai.⁵⁴ Pažymėtina, kad galiojant *ex eadem causa* taisyklei, reikalavimai galėjo būti ir visiškai skirtingos prigimties, nes proceso metu taikant įskaitymą visi reikalavimai buvo paverčiami į monetarinę išraišką ir tik tada įskaitomi.⁵⁵ Vėliau Romos teisininkai įskaitymo tikslą siejo su aplinkybe, kad įskaitant išvengiama vienos šalies tokių pačių daiktų perdavimo kitai. Todėl jie darė išvadą, kad abu įskaitytini reikalavimai turi turėti vienodą objektą, kuriuo galėjo būti tik *res fungibiles*,⁵⁶ pavyzdžiui, pinigai ar grūdai. Ši įskaitymo sąlyga išliko iki mūsų dienų. Pirmą kartą ji buvo kodifikuota Napoleono civilinio kodekso 1291 straipsnyje: „įskaitymas įvyksta tik tarp dviejų skolų, kurių objektas yra vienodas, t.y. abu reikalavimai susiję su pinigų sumomis arba vienos rūšies suvartojamų daiktų kiekiu“.⁵⁷ Tai bene išsamiausiai reikalavimų vienaarūšiskumą apibūdinanti ir vis dar galiojanti norma⁵⁸. Įskaitytinių reikalavimų objektų vienaarūšiskumo taip pat reikalaujama Vokietijos CK 387 straipsnyje.

⁵⁴ *Cit. op.* 16, p. 766-767.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 762.

⁵⁶ *Cit. op.* 23, 2006, p. 35.

⁵⁷ Vadovėlinis tokio reikalavimo pavyzdys yra „galima įskaityti pinigus į pinigus, grūdus į grūdus, aliejų į aliejų“. TIGER, Michael E. *Automatic Extinction of Cross-Demands: Compensatio from Rome to California*. California Law Review, 1965, Nr. 53, p. 246.

⁵⁸ Tikslesnė norma buvo pateikiama tik Pabaltijo gubernijos civilinių įstatymų sąvade, kuriame buvo numatyta, kad vienašališkai galima įskaityti reikalavimus, kurių objektas yra tas pats ir, kad tokiu atveju neatsižvelgiama į reikalavimo atsiradimo pagrindus. Be to, buvo pasakyta, kad objektai pripažįstami vienaarūšiais, kai įskaitymui pateikiami pakeičiamieji daiktai, pasižymintys vienodomis įskaitytinomis savybėmis arba dar geresnių savybių; kada reikalavimų objektai priklauso tai pačiai rūšiai; ir pagaliau, kai reikalavimų objektai pasižymi tik tokiomis savybėmis, kurios nepriklauso nuo prievolės šalių asmenybių. *Cit. Op.* 23, p. 35-36.

Anglijoje leidžiama įskaityti tik piniginius reikalavimus, o kitokie turtiniai reikalavimai negali būti įskaityti, išskyrus reikalavimus, susijusius su vertybiniais popieriais.⁵⁹

Kai kuriose valstybėse bei tarptautinėse kodifikacijose, taip pat ir Lietuvoje, tik nurodoma, kad įskaitomi reikalavimai turi būti vienušiai⁶⁰. Nežinia, ar įstatymų leidėjai pasirinko tokį lakonišką reguliavimą, nes jiems atrodė, kad ši sąlyga savaime suprantama, ar paliko jos aiškinimą teismų diskrecijai.

Teisės doktrinoje vyraujanti nuomonių įvairovė ir nevienoda teismų praktika rodo, kad terminas „vienarūšis“ toli gražu nėra vienareikšmis. Fonetinė šio žodžio reikšmė aiški, tačiau, atsižvelgiant į prievolės kaip teisinės kategorijos kompleksškumą, neaišku, kuris prievolės (reikalavimo) elementas turi būti vienušis. Rusijos mokslininkai išskiria tris galimus aiškinimus. Vienarūšiais pripažįstami reikalavimai, kurie 1) turi vienodus dalykus, pavyzdžiui, pinigus; 2) yra vienodos kilmės, pavyzdžiui, sutartiniai; 3) yra atsiradę iš sinalagmatinio (dvišalio) sandorio.⁶¹ Trečiasis aiškinimas, kaip jau minėta anksčiau, galiojo ankstyvojoje Romos teisėje ir kaip įskaitymo taikymo sąlyga nėra išlikęs šiuolaikinėje teisėje. Be to, jis patenka į reikalavimo kilmės kategoriją, nes visi reikalavimai, kilę iš dvišalių sandorių, yra sutartiniai⁶².

Lietuvoje sąvokos „vienarūšis“ aiškinimo problema taip pat aktuali. Pasak LAT, visų pirma kyla klausimas, ar sąvoka „vienarūšis“ taikytina prievolės rūšiai ar prievolės objektui. Prievolės į rūšis skirstomos pagal įvairius kriterijus, pavyzdžiui, pagal atsiradimo pagrindą prievolės skirstomos į atsirandančias įstatymo, vienašalio sandorio, sutarčių, delikto, kvazisutarčių pagrindu.⁶³ Neretai teisme viena iš proceso šalių, ginčijanti įskaitymą, kaip argumentą naudoja aplinkybę, kad reikalavimo teisė, atsiradusi iš delikto, negali būti įskaityta į reikalavimą kilusį iš sutarties. LAT praktika šiuo klausimu yra vienareikšmiška. Pasak jo, šalių reikalavimai turi būti vienušiai, t. y. abiejų prievolių dalykas turi būti toks pat. LAT yra išaiškinęs, kad įstatyme vartojama sąvoka „vienarūšiai reikalavimai“ taikytina ne prievolės rūšiai, o prievolės objektui, todėl, esant šalių priešpriešiniams piniginiams reikalavimams, nepriklausomai nuo galimo skirtingo jų atsiradimo pagrindo, įskaitymui

⁵⁹ Toks reguliavimas grindžiamas tuo, kad kitokie turtiniai reikalavimai yra neapibrėžti, todėl neaiški jų vertė ir kokia apimtimi jie turėtų būti įskaityti. Be to, leidus įskaityti ne tik piniginius reikalavimus, būtų leista keisti prievolės įvykdymo būdą ne šalių susitarimu, o tai sugriautų civilinių teisinių santykių stabilumą. Daugiau apie tai: *Cit. op.* 29, 1214-1215.

⁶⁰ LR CK 6.130 str. 1 d., 1964 m. LR CK 245 str. 1 d., Nyderlandų Karalystės CK 6:127 str. 2 d., Italijos CK 1241 str. 1 d., UNIDROIT principų 8.1 str. 1 d., Principų 13:101.

⁶¹ *Cit. op.* 23, p. 33-34.

⁶² *Cit. op.* 41, p. 159.

⁶³ MIKĖLĖNAS, V., *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2002. 1 d., p. 69;

kliūčių nėra.⁶⁴ Nėra jokių kliūčių įskaityti piniginių reikalavimų, kurie atsirado iš skirtingų sutarčių, arba iš sutarties, iš vienos pusės, ir nesutartinės prievolės, iš kitos.⁶⁵ Manytina, kad tokia LAT praktika yra pagrįsta, tačiau skirtingų terminų „prievolės dalykas“ ir „prievolės objektas“ naudojimas argumentuojant šiuo atveju nėra tinkamas. Prievolės dalykas yra skolininko veiksmai, kuriuos jis privalo atlikti, t.y. įvykdymas, kurio kreditorius tikisi iš skolininko ir kuris skolininkui privalomas. Skiriamos trys prievolių dalyko rūšys: ką nors duoti (*dare*), ką nors padaryti (*facere*) ir ko nors nedaryti (*non facere*).⁶⁶ Prievolės (įvykdymo) objektas yra ta vertybė, kurią kreditorius gauna skolininkui įvykdžius prievolę. Dažniausiai tai yra daiktai ir pinigai, bet gali būti ir kita (LR CK 1.97 str.).⁶⁷ Atsižvelgiant į pateiktus prievolės dalyko ir objekto apibrėžimus bei LAT praktika, darytina išvada, kad vienaarūšiškumo sąlygą įskaitymo atveju teismas turėtų sieti su prievolės objektu ir dalyku, t. y. abiejų šalių pareiga viena kitai perduoti tam tikrą sumą, atlikti vienaarūšės paslaugas, perduoti tos pačios rūšies daiktą ir panašiai, nors savo sprendimuose mini tik vieną, kurį nors iš jų. Šių dviejų prievolės elementų – prievolės dalyko ir prievolės objekto, tikrinant įskaitymo teisėtumą, nederėtų atskirti, nes vien prievolės objektų vienaarūšiškumo nepakaktų įskaitymui atlikti, pavyzdžiui, prievolės sumokėti tam tikrą pinigų sumą ir prievolės saugoti tokią pačią pinigų sumą negalima būtų įskaityti, nors jų objektas ir toks pats – tam tikra pinigų suma. Tas pats pasakytina ir apie prievolės dalyką, pavyzdžiui, negalima įskaityti prievolės perduoti pinigų sumą ir prievolės perduoti daiktą, nors abiejų šių prievolių dalykas yra tas pats – ką nors duoti (*dare*). Visiškai neįmanoma įskaityti pozityvios prievolės, ką nors padaryti, ir negatyvios – ko nors nedaryti⁶⁸. Vadinasi prievolės yra vienaarūšės, o kartu ir reikalavimo teisės, laikytinos vienaarūšėmis tik tada, kai prievolių dalyko ir objekto rūšys yra vienodos. Nors LAT argumentacija šiuo klausimu neišbaigta, užimama pozicija iš esmės yra teisinga ir jau kuris laikas nekintanti. Nepaisant to, žemesnieji teismai vis dar linkę

⁶⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. Sentovart Industrial Group LTD v. UAB „Autostartas“, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.6, 40.2, 110.1, 112, 116.4.

⁶⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. specialiosios paskirties AB „Šiaulių energija“ v. Lietuvos Respublikos finansų ministerija, Nr. 3K-3-699/2002, kat. 31.4, 31.5, 32.1, 36.2.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c. b. UAB „Ferteksos transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinė įmonė gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“, Nr. 3K-3-624/2006, kat. 35.4, 40.2.

⁶⁶ *Cit. op.* 63, p. 48-49.

⁶⁷ *Cit. op.* 17, p. 35.

⁶⁸ *Cit. op.* 23, p. 34.

netinkamai aiškinti sąvoką „vienarūšiai reikalavimai“⁶⁹ ir reikalauti, kad prievolės būtų atsiradusios tuo pačiu pagrindu.⁷⁰

Nors teisės teorijoje ir daugelio valstybių praktikoje vyrauja nuomonė, kad vienarūšiai turi būti tik reikalavimo dalykas ir objektas, šis sutarimas neišsprendžia visų su šia įskaitymo sąlyga susijusių problemų. Dalyko vienarūšiškumas yra aiškus, nes neįmanoma įskaityti prievolių su skirtingais dalykais. To paties, deja, negalima pasakyti apie prievolės objekto vienarūšiškumą.

Vertinant ar prievolių objektai yra vienarūšiai, būtina atsižvelgti į civilinėje teisėje egzistuojantį civilinių teisinių santykių objektų skirstymą. Vadovaujantis CK 1.97 str. 1 d. civilinių teisių objektai yra daiktai, pinigai ir vertybiniai popieriai, kitas turtas bei turtinė teisė, intelektinės veiklos rezultatai, informacija, veiksmai ir veikslių rezultatai, taip pat kitos turtinės ir neturtinės vertybės. Nagrinėjant įskaitymo klausimą, kiekvienas iš šių objektų nusipelno atskiro dėmesio, tačiau šio klausimo analizė šiam darbui būtų per plati. Nepaisant to, būtina išnagrinėti keletą problemų, susijusių su dažniausiai įskaityme dalyvaujančiais civilinių teisinių santykių objektais: pinigais, daiktais ir vertybiniais popieriais.

Jau Romos teisėje buvo leidžiama įskaityti tik *fungibiles*, t.y. pakeičiamuosius daiktus. Tai logiška, nes tik pakeičiamieji daiktai yra apibūdinti rūšiniais požymiais ir nepasižymi tokiomis individualiomis savybėmis, dėl kurių neįmanoma jiems rasti identiško atitikmens (CK 1.99, 4.3, 4.4). Kaip ne karta minėta, įskaitymo tikslas – išvengti bereikalingo tokių pačių vertybių perdavimo tarp šalių ir su tuo susijusių kaštų. Tačiau dėl įskaitymo neturėtų iš esmės pablogėti nė vienos iš prievolės šalių padėtis. Taip nenutinka įskaitant pakeičiamuosius daiktus, nes bet kuri šalis, negavusi prievolės įvykdymo natūra, vis dar gali įsigyti jai reikalingus daiktus rinkoje, to būtų neįmanoma padaryti, jei būtų įskaityti individualiais požymiais apibūdinti daiktai. Be to, individualiais požymiais apibūdinti daiktai iš esmės neatitinka vienarūšiškumo reikalavimo, nes gali skirtis jų vertė, kuri daugeliu atveju būtų neapibrėžta.

⁶⁹ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis c. b. UAB „Bonitana“ v. AB „Vilkma“, Nr. 3K-3-199/2006, kat. 40.2, 50.1.

⁷⁰ Pažymėtina, kad Rusijos teismai, taikydami įskaitymą, susiduria su ta pačia problema kaip ir Lietuvos teismai, nes Lietuvos CK 6.130 ir Rusijos CK 410 straipsnių pirmosios dalys yra identiškos. Priešingai nei Lietuvoje, Rusijoje tiek žemesnieji teismai, tiek Rusijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas reikalauja, kad įskaitytini reikalavimai būtų tos pačios kilmės, pavyzdžiui, tik sutartiniai arba tik deliktiniai. Tačiau Rusijos mokslo atstovai nepalaiko šios pozicijos ir teigia, kad vienarūšiai turi būti tik prievolės objektas ir dalykas, o prievolės kilmė yra nesvarbi. Prievolės kilmė svarbi nustatant ne tai, ar įskaitytini reikalavimai yra vienarūšiai, o tai, ar jie yra apibrėžti. Žiūrėti: Cit. op. 23, p. 33-40.

Kai prievolių objektais yra vienodi rūšiniai daiktai, taip pat gali kilti problemų juos įskaitant. Jei sukuriant prievolės minėti daiktai nebuvo šalių susitarimu įvertinti, problemų nekyla, nes tokios prievolės laikytinos lygiavertėmis ir yra įskaitytinės. Tačiau gali būti atveju, kai šalių sutartyse, iš kurių atsiranda norimi įskaityti reikalavimai, nurodoma prievolių objektų, kurie rūšiniu požiūriu yra vienodi, vertė. Tokiu atveju gali nutikti taip, kad lygiai toks pats objektas, pavyzdžiui, viena tona grūdų, pagal dvi sutartis yra įvertintas skirtinga pinigų suma. Siekiant užbaigti tokias prievolės įskaitymu, nepakanka įskaityti reikalavimų pristatyti po vieną toną grūdų, nes jie yra skirtingos vertės, todėl reikia pasitelkti prievolių novacijos institutą⁷¹. Prievolės pristatyti po vieną toną grūdų reiktų pakeisti į pinigines prievolės sumokėti grūdų kainą: minėtos prievolės pasibaigtų ir atsirastų naujos mokėjimo prievolės. Tik tada būtų įmanoma įskaityti abi prievolės ta apimtimi, kuria jos sutampa.⁷² Toks įskaitymas yra įmanomas tik šalių susitarimu, nes novacija galima tik esant aiškiai išreikšti abiejų šalių valiai. Finansinių priemonių rinkose tokie sandoriai vadinami „*netting agreements*“ ir be jų neįsivaizduojama šiuolaikinė finansinių priemonių rinka.

Kadangi pinigai ir vertybiniai popieriai pasižymi tokiomis pačiomis savybėmis kaip pakeičiamieji daiktai, jų įskaitymas taip pat galimas. Dar daugiau, piniginių reikalavimų įskaitymas yra pagrindinė ir labiausiai paplitusi įskaitymo forma, o be vertybinių popierių įskaitymo galimybės neįsivaizduojama šiuolaikinė finansinių priemonių rinka. Nors visi pripažįsta, kad piniginiai reikalavimai yra vienu rūšiai, net ir čia susiduriama su problema, kai norima įskaityti piniginius reikalavimus, išreikštus skirtinga valiuta.⁷³ Didžiojoje Britanijoje bei Prancūzijoje buvo pasirinktas sprendimas, vadovaujantis kuriuo tokie reikalavimai buvo konvertuojami į šalies nacionalinę valiutą, jei tik tai įmanoma.⁷⁴ Rusijoje tokie reikalavimai gali būti įskaityti tik tuo atveju, jei užsienio valiuta yra prievolės išraiškos būdas, o prievolės įvykdymas numatytas nacionaline valiuta, t.y. prievolei įvykdyti užsienio valiuta turi būti konvertuota į nacionalinę.⁷⁵ Vokietijoje tokie reikalavimai niekada nebuvo laikomi vienu rūšiais, nors būta teismo sprendimų, kai vienas reikalavimas buvo užsienio valiuta, o kitas nacionaline, ir abu jie įskaityti konvertavus pirmąjį.⁷⁶ Šiuo atveju Lietuvoje specialių normų, susijusių su įskaitymu, nėra, ir teismų praktika taip pat nėra pateikusi išaiškinimo.

⁷¹ LR CK 6.141 – 6.144 str.

⁷² *Cit. op.* 29, p. 1216-1217.

⁷³ *Cit. op.* 12, p. 48.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Cit. op.* 23, p. 44.

⁷⁶ *Cit. op.* 29, p. 1158-1159.

CK 6.36 str. reglamentuoja piniginių prievolių vykdymą, tad manytina, kad jame įtvirtintos normos *mutatis mutandis* turėtų būti taikomos ir įskaitymo atveju.⁷⁷ Pagal Lietuvos Respublikos užsienio valiutos Lietuvos Respublikoje įstatymo⁷⁸ 3 str. 3 d. užsienio valiuta gali būti naudojama Lietuvos teritorijoje atsiskaitymams negrynaisiais pinigais, o eurai – ir grynaisiais. Įskaitymo atveju šalys nemoka viena kitai grynųjų pinigų, tačiau prievolėms esant išreikštomis skirtinga valiuta, jos neatitinka vienaarūšiškumo ir apibrėžtumo reikalavimo. Pagal CK 6.36 str. 4 d., vykdant prievolę sumokėti tam tikrą užsienio valiutos sumą, ši suma turėtų būti konvertuojama į teisėtą mokėjimo valiutą pagal mokėjimo dieną mokėjimo vietoje galiojantį valiutos kursą. Kadangi įskaitymas yra prilyginamas mokėjimui, tai užsienio valiuta išreikšta prievolė turėtų būti konvertuojama į teisėtą mokėjimo priemonę pareiškimo apie įskaitymą pateikimo dieną galiojančiu valiutos kursu.

Europos Sąjungos valstybėse ši problema buvo iš dalies išspręsta įsigaliojus 1998 m. gegužės 3 d. Tarybos reglamentui (EB) Nr. 974/98 dėl euro įvedimo⁷⁹, kuris eurą paskelbė teisėta atsiskaitymo valiuta valstybėse, prisijungusiose prie monetarinės sąjungos.⁸⁰ Skirtinga valiuta nėra kliūtis įskaityti priešpriešinius reikalavimus pagal Principų 13:103 str. bei UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų (toliau tekste – UNIDROIT principai) 8.2 str., jei užsienio valiutą įmanoma konvertuoti ir šalys nėra susitarusios, kad prievolė turi būti įvykdyta būtent sutarta valiuta. Nė vienas iš minėtų dokumentų nedetalizuoja, koks valiutų kursas turėtų būti naudojamas konvertavimui, tačiau tikėtina, kad bent taikant Europos sutarčių teisės principus (toliau tekste – Principai) būtų pasirinktas įskaitymo atlikimo momentu galiojęs reikalavimo, kurio atžvilgiu atliekamas įskaitymas, valiutos pirkimo kursas.⁸¹ Pažymėtina, kad atsižvelgiant į šiuolaikinių civilinių santykių globalumą, ne tik tarptautiniu lygiu, bet ir nacionalinėje teisėje turėtų būti skatinamas reguliavimas, leidžiant įskaityti prievoles, išreikštas skirtinga valiuta⁸², nes priešingu atveju būtų pažeidžiami kreditoriaus ir skolininko interesai bei stabdoma civilinių teisinių santykių raida.

⁷⁷ Prievolių, išreikštų skirtinga valiuta, vykdymo ypatumus reglamentuojančios normos *mutatis mutandis* taikomos įskaitymo atveju, pavyzdžiui, Olandijoje.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos užsienio valiutos Lietuvos Respublikoje įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1993, Nr. 28-640)

⁷⁹ 1998 m. gegužės 3 d. Tarybos reglamentui (EB) Nr. 974/98 dėl euro įvedimo,

⁸⁰ Tose valstybėse nebeliko skirtingų valiutų, o pereinamuoju laikotarpiu buvo nustatytos konvertavimo taisyklės, tačiau tai neišsprendė prievolių, išreikštų valstybių, neprisijungusių prie monetarinės sąjungos, valiuta, įskaitymo problemos ir tokiam įskaitymui toliau turi būti taikoma nacionalinė teisė.

⁸¹ Analogiška reguliavimas galioja Nyderlandų Karalystėje. BUSCH, Danny. *The Principles of European Contract Law (Part III) and Dutch Law: a Commentary II*. Nijmegen, The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri & Kluwer Law International, 2002, p. 153-154.

⁸² Cit. op. 42, p. 146-147.

Nagrinėjant reikalavimų vienaarūšiškumą neišvengiamai susiduriama su klausimu, ar vienaarūšėmis gali būti laikomos prigimtines ir teisinės prievolės. Toks prievolių skirstymas egzistavo jau romėnų teisėje. Prievolės, kurių vykdymą garantavo teisė, t.y. kurių neįvykdžius kreditorius galėjo ginti savo teises pareikšdamas ieškinį, romėnų teisė laikė tikrosiomis, t.y. civilinėmis prievolėmis (*obligatio civilis*). Jeigu prievolės vykdymas nebuvo garantuojamas teise pareikšti ieškinį, prievolė laikyta prigimtine (*obligatio naturalis*).⁸³ Teisės mokslo darbuose galima rasti nuomonių, kad tokių prievolių įskaitymas buvo leidžiamas⁸⁴, tačiau yra manančių, kad prigimtines prievolės leista įskaityti tik tuo atveju, jei jos atsirado iš to paties sandorio ir dar daugiau – jos atsirado tarp partnerių (*societas*).⁸⁵ Profesoriaus V. Mikelėno nuomone, prigimtine ir teisine prievolės negali būti laikomos vienaarūšėmis vien jau dėl to, kad nėra teisinės galimybės priversti skolininką įvykdyti prigimtine prievole. Dėl šios priežasties ir dėl to, kad įskaitymą taikyti galima vienos šalies pareiškimu (CK 6.131 str. 1 d.), t.y. šiuo atveju prievolės pabaigiamos prieš kitos šalies valią⁸⁶, pasak profesoriaus, skolininkas negali panaudoti prigimtines prievolės įskaitymui. Profesorius pabrėžia, kad šalys, siejamos tiek prigimtines, tiek teisinės prievolės, vadovaujantis CK 6.125 str., gali susitarti dėl tarpusavio skolų įskaitymo.⁸⁷ Rusijos mokslininkai išsako nors ir labai panašią, bet kiek skirtingą nuomonę. Jie nenagrinėja, ar reikalavimai šiuo atveju yra vienaarūšiai, o atsižvelgia tik į tai, ar atliekant prigimtines prievolės įskaitymą nebus pabloginta kreditoriaus padėtis. Taip nenutiks, jei skolininkas atliks įskaitymą tais atvejais, kai abi šalys turi prigimtinius reikalavimus ir kai skolininkas turi teisinį reikalavimą, o kreditorius prigimtinių. Pirmuoju atveju nė viena iš šalių negalėjo reikalauti įvykdymo ir nebuvo tikra, ar jį gaus. Antruoju atveju kreditorius negalėjo išsireikalauti prievolės įvykdymo, tačiau pats privalėjo vykdyti prievolę, todėl jis, atlikus įskaitymą, atsiduria net geresnėje nei prieš tai padėtyje. Skolininkas negali pasinaudoti įskaitymo teise, jei jis turi prigimtinių reikalavimą, o kreditorius teisinį, nes tokiu atveju skolininkas privers kreditorių „įvykdyti“ prievolę, kurios įvykdymas nebebuvo

⁸³ *Cit. op.* 63., p. 24; (pažiūrėti Gerardo I dalį)

⁸⁴ Digestuose (Digest 16.2.6.) buvo pasakyta, kad prievolės, kurios negalėjo būti ieškinio pagrindu, gali būti užbaigtos įskaitymu (*compensatio*).

⁸⁵ TIGER, Michael E. *Automatic Extinction of Cross-Demands: Compensatio from Rome to California*. California Law Review, 1965, Nr. 53, p. 233

⁸⁶ Tokia padėtis negalima prigimtines prievolės atveju, nes ji gali būti įvykdyta tik skolininko valia ir jokia prievarta prieš skolininką negalima.

⁸⁷ *Cit. op.* 63, p.35-36.

garantuojamas pozityviaja teise.⁸⁸ Palaikytina Rusijos mokslininkų nuomonė, kadangi jų pozicija atitinka teisinių santykių dalyvių interesus ir skatina prigimtinių prievolių pripažinimą ir „vykdymą“.

Kalbant apie prigimtines prievoles, būtina panagrinėti ir reikalavimų, kurių atžvilgiu suėjęs ieškinio senaties terminas, įskaitymo galimybes. Dabartiniame CK specialių normų šiuo klausimu nėra, tačiau senojo CK 246 str., kaip ir dabartinis Rusijos civilinis kodeksas, numatė, kad neleidžiama įskaityti reikalavimų, kurių ieškininė senatis pasibaigusi. Tiek Lietuvos teisės doktrina, tiek teismų praktika šio klausimo nekommentuoja. Tuo tarpu Rusijos teismai laikosi pozicijos, kad tokių reikalavimų įskaityti negalima, o mokslininkai su tuo nesutinka, teigdami, kad įskaitymas galimas, jei šalis, turinti priverstine tvarka vykdytiną reikalavimą, nepareiškia prieštaravimo.⁸⁹ Tokia išvada yra ganėtinai logiška, atsižvelgiant į tai, kad ieškinio senatis nepanaikina teisės, o tik panaikina galimybę ją ginti teismine tvarka.⁹⁰ Teismas privalo priimti ieškinį dėl reikalavimų, kurių ieškinio senatis pasibaigusi, ir ieškininę senatį taiko tik kitos šalies reikalavimu (CK 1.126 str.), tad ieškinio senaties institutas įskaitymo atveju neturėtų būti taikomas kitokia tvarka, t.y. be priešingos šalies valios išraiškos.

Problema nustatant ar reikalavimai yra vienaarūšiai taip pat iškyla, kai susiduriama su alternatyviomis prievolėmis. Pagal CK 6.26 str. 1 d., prievolė yra alternatyvioji, kai skolininkas turi atlikti vieną iš dviejų ar daugiau skirtingų veiksmų, savo, kreditoriaus ar trečiojo asmens pasirinkimu. Šią situaciją reikėtų pradėti spręsti nuo reikalavimo, kad bent vienas alternatyvios prievolės įvykdymo būdas, t.y. prievolės dalykas, būtų vienaarūšis su priešingos prievolės dalyku. Tokiu atveju galimybė užbaigti prievoles įskaitymu priklausys nuo to, kas turi teisę pasirinkti alternatyvios prievolės įvykdymo būdą.⁹¹ Jei pasirinkimo teisė priklauso trečiajam asmeniui, įskaitymą bet kuri iš šalių galės atlikti tik po trečiosios šalies pasirinkimo. Jei tai kreditorius, tokiu atveju skolininkas galės įskaityti tokią prievolę tik po to, kai kreditorius pasirinks jos vykdymo būdą, o kreditorius galės atlikti įskaitymą bet kada. Jei pasirinkimo teisė priklauso skolininkui, yra atvirkščiai: skolininkas gali įskaityti bent kada, o kreditorius tik po to, kai skolininkas pasirinks įvykdymo būdą. Kai įskaitymą atlieka šalis, turinti teisę pasirinkti alternatyvios prievolės įvykdymo būdą, pranešimas apie

⁸⁸ *Cit. op.* 23, p. 46-47.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 48.

⁹⁰ *Cit. op.* 63, p. 26-27.

⁹¹ *Cit. op.* 23, p. 51.

įskaitymą atlieka dvi funkcijas: prievolės įvykdymo pasirinkimo ir prievolės pabaigimo įskaitymu. Alternatyvios prievolės įvykdymo būdo pasirinkimo teisės neturinti šalis neturi ir įskaitymo teisės, nes iki pasirenkant įvykdymo būdą yra neaišku, kas turi būti įskaityta, t.y. tokiu atveju nėra dviejų įskaitymo sąlygų: reikalavimai nėra vienas prieš kitą ir apibrėžti.

1.2. PRIEŠPRIEŠINIAI REIKALAVIMAI

Įskaitymo sąlygos, kad įskaitytini reikalavimai turi būti priešpriešiniai, egzistavimą lemia pati įskaitymo esmė⁹². Ji reiškia, kad įskaitytini reikalavimai turi egzistuoti tarp tų pačių šalių ir ta pačia teise (*concursum debiti et crediti*).⁹³ Lietuvoje reikalavimai laikomi priešpriešiniais, kai šalis sieja abipusės teisės ir pareigos, t.y. skolininkas kartu yra ir savo kreditoriaus kreditorius, o kreditorius ir savo skolininko skolininkas,⁹⁴ ir norimi įskaityti reikalavimai nukreipti vienas prieš kitą, o ne prieš trečiuosius asmenis⁹⁵. Tokie šalių santykiai gali susiklostyti esant dviem sutartims ar kelioms prievolėms, nesvarbu, koku pagrindu jos atsirado.⁹⁶

Bene taikliausiai šios sąlygos esmę apibūdino Didžiosios Britanijos teismai: „vieno asmens pinigai neturėtų būti panaudojami apmokėti kito asmens skolas“. Iš esmės tai reiškia, kad šalys, atliekančios reikalavimų įskaitymą, turi būti vienintelės tikrosios tų reikalavimų savininkės ir pačios asmeniškai atsakyti už tinkamą tokių reikalavimų vykdymą.⁹⁷ Olandijos civilinio kodekso 6:127 str. 3 d. yra tiesiogiai nurodyta, kad įskaitymo teisė neegzistuoja skolų, kurios patenka į skirtingus, nesusijusius turtinius kompleksus, atžvilgiu. Šioje normoje atskleidžiama nagrinėjamos sąlygos esmė. Pažymėtina, kad šiuo atveju turtinis kompleksas suprantamas ne CK 1.110 str. 2 d. prasme, o kaip vieno asmens visas turtas. Asmens turtas gali būti suskirstytas į aktyvus ir pasyvus, t.y. į asmens turtinius įsipareigojimus ir turimas reikalavimo teises. Kai vienas reikalavimas bus įvardintas asmens A turte pasyvu, o asmens B turte – aktyvu, o kitas reikalavimas atvirkščiai: asmens A turte aktyvu, o asmens B turte – pasyvu, tokie du reikalavimai bus laikomi priešpriešiniais ir galės būti įskaityti.

⁹² *Cit. op.* 42, p. 142.

⁹³ *Cit. op.* 12, p. 45.

⁹⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c. b. UAB „Fertekso transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinei įmonei gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“, Nr. 3K-3-624/2006, kat. 35.4, 40.2,

⁹⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. Sentovart Industrial Group LTD v. UAB „Autostartas“, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.6, 40.2, 110.1, 112, 116.4.

⁹⁶ *Cit. op.* 41, p. 172.

⁹⁷ *Cit. op.* 29, p. 769.

Nagrinėjama sąlyga yra labai svarbi, kai įskaitymas atliekamas esant atstovavimo, kito asmens reikalų tvarkymo, pavedimo, turto administravimo bei kitiems, panašios prigimties, teisiniams santykiams. Įskaitymo taisyklės priklausys nuo minėtiems teisiniams santykiams taikomų taisyklių konkrečioje jurisdikcijoje.⁹⁸ Šiame darbe šie teisiniai santykiai nebus analizuojami išsamiai, nes jų analizė yra per plati šio darbo objektui, tačiau, manytina, kad bendrąsias įskaitymo taisykles esant minėtiems santykiams būtina išskirti. Tokiais atvejais pirmiausia reikia nustatyti, ar norimas įskaityti reikalavimas gali būti priskirtas asmens, atliekančio įskaitymą, turtui. Pavyzdžiui, turto administratorius negali panaudoti reikalavimo, priskirtino administruojamam turtui, norėdamas atlikti įskaitymą kreditoriaus, kuriam yra skolingas pats asmeniškai, atžvilgiu⁹⁹. Esant atstovavimo santykiams, atstovui neatskleidus trečiajam asmeniui atstovavimo fakto, iš jo sudarytų sandorių prievolės atsiranda ne atstovaujajam, o pačiam atstovui¹⁰⁰, t.y. jos priskirtinos atstovo turtu ir jis, o ne atstovaujajasis, gali jas panaudoti įskaitymui. Iš pateiktų pavyzdžių akivaizdu, kad kiekvieną kartą tikrinant ar galimas reikalavimų įskaitymas, reikia atsižvelgti į normas, kurios reguliuoja prievolių atsiradimą tarp aukščiau išvardintų teisinių santykių dalyvių, bei ypač tų normų išimtis.

Abejonė, ar reikalavimai yra priešpriešiniai, taip pat neretai kyla esant asmenų daugetui prievolėje, prievolei atsiradus iš sutarties trečiojo asmens naudai bei esant perleistai reikalavimo teisei. Visais šiais atvejais daugelyje valstybių įskaitymas sulaukia atskiro įstatymų leidėjo dėmesio.

Įskaitymą, esant šalių daugetui, reguliuoja CK 6.137 str. Esant skolininkų daugetui, bendraskolis gali panaudoti prieš kreditorių tiek kitam solidariajam skolininkui priklausančią teisę, tiek savo įskaitymo teisę.¹⁰¹ Pirmuoju atveju skolininkas gali įskaityti tik tiek, kiek

⁹⁸ *Cit. op.* 12, p. 45.

⁹⁹ CK 4.243 str. 2 d. numatyta, kad turto administratorius neturi teisės sujungti ar sumaišyti administruojamo turto su savo turtu, naudoti administruojamo turto ar informacijos, susijusios su turto administravimu, savo interesams, išskyrus atvejus, kai tai leidžia daryti naudos gavėjas ar administravimą nustatęs aktas. Nagrinėjant šią normą, taip pat kyla klausimas, ar administratorius galės panaudoti prieš savo kreditorių administruojamo turto dalimi esančią reikalavimo teisę, jei tam sutikimą duos naudos gavėjas. Manytina, kad į šį klausimą atsakymas turėtų būti neigiamas, nes tokie reikalavimai nebus priešpriešiniai, jie vis dar priklausys nesusijusiems turtiniams kompleksams. Duotojoje situacijoje vienintelė išeitis būtų reikalavimo teisės perdavimo sutarties tarp naudos gavėjo ir administratoriaus sudarymas, tačiau tada reiktų patikrinti ar tokį sandorį administratorius turi teisę sudaryti.

¹⁰⁰ Bendroji taisyklė yra ta, kad per atstovą sudarytas sandoris sukuria teisas ir pareigas atstovaujajam (LR CK 2.133 str. 1 d.) ir šios teisės ir pareigos priskiriamos atstovaujamojo turtui, kurio atžvilgiu jis gali atlikti įskaitymą su trečiuoju asmeniu. Tai, kad neatskleidus atstovavimo fakto, teisės ir pareigos iš tokio sandorio atsiranda atstovui, yra išimtis iš bendrosios taisyklės (CK 2.133 str. 3 d.).

¹⁰¹ *Cit. op.* 41, p. 179.

sudaro įskaitymo teisę turinčio bendraskolio solidariosios skolos dalis (CK 6.137 str. 1 d.). Teisė pasinaudoti kito bendraskolio turima įskaitymo teise yra išimtis iš bendrosios taisyklės, kad skolininkas negali prieš kreditorių naudoti atsikirtimų, pagrįstų kitų bendraskolių ir kreditoriaus santykiais, kuriuose tas skolininkas nedalyvauja (CK 6.7). Antruoju atveju skolininkas gali įskaityti savo turimą reikalavimą į kreditorių visa apimtimi ir taip užbaigti solidariąją prievolę. Toks įskaitymas įmanomas atsižvelgiant į tai, kad kiekvienas solidarūs skolininkas turi teisę įvykdyti visą solidariąją prievolę. Galimas ir dar vienas atvejis - kai kreditorius yra skolingas vienam iš bendraskolių. Kadangi esant skolininkų daugumai kreditorius turi teisę reikalauti viso prievolės įvykdymo iš bent kurio bendraskolio (CK 6.6 str. 4 d.), kreditorius turi teisę įskaityti savo turimą reikalavimo teisę visa apimtimi į vieno iš bendraskolių turimą reikalavimo teisę, o atsiskaitymai tarp bendraskolių bus sprendžiami CK 6.9 str. nustatyta tvarka. Europos sutarčių teisės principuose numatyta analogiška paskutiniam solidariosios skolos įskaitymo variantui taisyklė (PECL 10:107 (1)).

Esant kreditorių daugumai, taisyklė yra analogiška: skolininkas gali įskaityti reikalavimą, kurį jis turi vieno iš kreditorių atžvilgiu, tik tam kreditoriui tenkančia skolos dalimi (CK 6.137 str. 2 d.).¹⁰² Jei įskaitymą laikysime prievolės įvykdymui artima kategorija, kuriai *mutatis mutandis* taikomos prievolių įvykdymą reguliuojančios normos, tai aukščiau nurodyta taisyklė atima iš skolininko teisę įvykdyti visą prievolę vienam iš solidariųjų kreditorių (CK 6.18 str. 3 d.). Rusijos civiliniame kodekse nesant normų, reguliuojančių įskaitymą solidariosios reikalavimo teisės atžvilgiu, vadovaujamosi reguliavimu analogišku CK 6.18 str. 3 d. ir tokiu būdu, skolininkui leidžiama įskaityti savo reikalavimą vienam iš kreditorių į visą solidarųjį reikalavimą, o kreditoriai tarpusavio atsiskaitymo klausimą sprendžia įstatymų nustatyta tvarka.¹⁰³ Principuose įtvirtinta tokia pati kaip Rusijos mokslininkų suformuluota taisyklė (PECL 10:205 (2)), tuo tarpu UNIDROIT principuose nėra tokiam atvejui taikytinų normų.

Sutartis trečiojo asmens naudai yra tokia sutartis, kurią skolininkas privalo įvykdyti ne kitai sutarties šaliai, o trečiajam asmeniui (CK 6.191 str. 1 d.). Vadovaujantis CK 6.139 str., trečiojo asmens naudai prisiėmęs prievolę asmuo neturi teisės įskaityti į ją reikalavimą, kurį jis turi kitai prievolės šaliai. Nors CK komentare teigiama, kad tokiais atvejais skolininkas

¹⁰² Ši taisyklė atitinka CK 6.18 str. 2 d. nustatytą reguliavimą, kad skolininkas neturi teisės pareikšti vieno iš kreditorių solidariajam reikalavimui atsikirtimų, pagrįstu tokiais skolininko teisiniais santykiais, kuriuose tas kreditorius nedalyvauja.

¹⁰³ *Cit. Op.* 23, p. 52.

negali pasinaudoti įskaitymo teise, nes trečiasis asmuo nėra prievolės šalis ir prieš jį skolininkas negali panaudoti įskaitymo teisės, kurią gali panaudoti prieš kitą prievolės šalį – kreditorių¹⁰⁴, manytina, kad tai nėra pagrindinė priežastis nustatyti tokį reguliavimą. Sutarties trečiojo asmens naudai įvykdymo gali reikalauti ir trečiasis asmuo, ir pats kreditorius. Vadovaujantis komentare pateikta nuomone, išeina, kad, jei įvykdymo reikalauja kreditorius, skolininkas turi įskaitymo teisę net ir prievolės trečiojo asmens naudai atžvilgiu, tačiau taip nėra. Draudimas įskaityti tokį reikalavimą yra susijęs su sutarties trečiojo asmens naudai esme, t.y. tokia sutartis sudaroma su tikslu, kad prievolės įvykdymą gaus tretysis asmuo. Jei būtų atliktas įskaitymas, tai reikštų, kad nebuvo skolininko ketinimo įvykdyti prievolės trečiajam asmeniui.¹⁰⁵ Pažymėtina, kad draudimas įskaityti reikalavimus, kylančius iš trečiojo asmens naudai sudarytos sutarties, neturėtų būti absoliutinamas. Iš tokios sutarties gali kilti reikalavimų, kurie nebus susiję su trečiojo asmens teisėmis, bet atsiras tik tarp skolininko ir kreditoriaus. Pavyzdžiui, jei skolininkas vėluoja įvykdyti savo prievolę trečiajam asmeniui, o kreditorius vėluoja įvykdyti savo priešpriešinę prievolę skolininkui ir už abu šiuos sutarties pažeidimus numatyti delspinigiai, mokėtini kitai sutarties šaliai. Manytina, kad tokiu atveju kreditorius ir skolininkas turi vienas kitam priešpriešinius reikalavimus, kurie gali būti įskaityti.¹⁰⁶ Vienas aktualiausių įskaitymo draudimo sutarčių trečiojo asmens naudai atveju yra draudimas įskaityti draudimo išmoką pagal draudimo sutartį, jei ji turi būti mokama naudos gavėjui arba nukentėjusiajam trečiajam asmeniui, nes šiuo atveju draudimo sutarties šalys – draudėjas ir draudikas, neturi priešpriešinių reikalavimų.¹⁰⁷

Įskaitymą reikalavimo teisės perleidimo atveju reglamentuoja CK 6.136 ir 6.108 str. CK 6.136 str. esmė yra ta, kad skolininkas turi teisę pasinaudoti savo reikalavimo teise pradiniam kreditoriui įskaityti naujojo kreditoriaus reikalavimą tuo atveju, jei ta reikalavimo teisė atitiko visas įskaitymo sąlygas iki pranešimo apie reikalavimo perleidimą gavimo dienos. Toks reguliavimas nustatytas siekiant įgyvendinti reikalavimą, kad cesijos sutartis nepažeistų skolininko teisių ir labiau jų nesuvaržytų, nes reikalavimo perleidimui nereikia skolininko sutikimo.¹⁰⁸ Jei senasis kreditorius (cedentas) galėtų perleisti reikalavimo teisę, kurios dėl cesijos sutarties skolininkas nebegali įskaityti, cedentas perleistų didesnę

¹⁰⁴ *Cit. op.* 41, p. 179-180.

¹⁰⁵ *Cit. op.* 23, p. 52.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 53.

¹⁰⁷ KONTAUTAS, Tomas. Draudimo sutarčių teisė: monografija. Vilnius: Vijusta, 2007, p. 139.

¹⁰⁸ *Cit. op.* 41, p. 140-141.

reikalavimą, nei jis pats turėjo, o tai neįmanoma vadovaujantis civilinės teisės principais ir cesijos sutarties esme.¹⁰⁹ Analogiškas reguliavimas nustatytas daugelyje kitų Europos valstybių, bei tarptautinėse kodifikacijose.¹¹⁰

CK 6.108 str. nustatomos papildomos tokio įskaitymo sąlygos. Skolininkas netenka įskaitymo teisės, jei: 1) sueina bent vieno iš norimų įskaityti reikalavimų ieškinio senaties terminas arba 2) skolininkas įgydamas reikalavimo teisę į senąjį kreditorių jau žinojo apie reikalavimų perleidimą. Antrasis draudimas yra visiškai suprantamas, nes jis užkerta kelią skolininko piktnaudžiavimui įskaitymo teise, t.y. skolininkas negali įgyti reikalavimo senajam kreditoriui turėdamas tikslą įskaityti jį į naujojo kreditoriaus reikalavimą. Tačiau pirmojo draudimo tikslingumas abejotinas. Aptariant reikalavimų vienaarūšiškumo sąlygą, jau buvo minėta, kad draudimas įskaityti skolininko reikalavimą, kurio ieškinio senaties terminai suėję, nesant kitos šalies prieštaravimo, neatitinka ieškinio senaties instituto tikslų. O draudimas skolininkui pasinaudoti įskaitymo teise, kai suėjęs kitos šalies turimo reikalavimo ieškinio senaties terminas, išvis nesuprantamas, nes tokiu įskaitymu skolininkas įvykdytų savo prigimtine prievole ir nuo to pagerėtų kreditoriaus padėtis. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad labai panaši norma galioja Vokietijos civilinio kodekso 406 str., tik čia draudžiama įskaityti reikalavimus ne suėjęs jų ieškinio senaties terminams, o reikalavimus, kurie tapo vykdytinais tik po to, kai buvo sudaryta cesijos sutartis ir apie ją tapo žinoma skolininkui. Manytina, kad CK 6.108 str. įtvirtinta sunkiai paaiškinama nuostata tėra netinkamos užsienio teisės recepcijos pavyzdys. Atsižvelgiant į tai, kad minėta norma nesiderina su įskaitymo instituto tikslais ir senaties terminų instituto tikslais, siūlytina šią normą pakeisti ir suformuluoti identišškai Vokietijos civilinio kodekso 406 straipsniui.

Pažymėtina, kad tokiu būdu taip pat būtų išspręstas klausimas, ar iki pranešimo apie reikalavimo perleidimą gavimo dienos perleistas reikalavimas turi būti tapęs vykdytinu tam, kad skolininkas galėtų į jį įskaityti savo turimą reikalavimą. Šiuo metu atsakymas į šį klausimą neaiškus: viena vertus, reikalavimas turi būti vykdytinas tik įskaitymo metu ir cesija negali pabloginti skolininko padėties, kita vertus naujasis kreditorius įgydamas dar nevykdytiną reikalavimą gali pagrįstai tikėtis, kad jo atžvilgiu neegzistuoja skolininko įskaitymo teisė. Esamoje situacijoje, kieno interesą palaikyti – skolininko ar naujojo

¹⁰⁹ TOLHURST, Greg. *The Assignment of Contractual Rights*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p. 438.

¹¹⁰ Pavyzdžiui, Prancūzija (CK 1295 str.), Vokietija (CK 406 str.), Šveicarija (CK 169 str.), Olandija, Anglija, bei kt. Taip pat UNIDROIT principų 9.1.13 (2) bei Principų 11:307 (2) (a).

kreditoriaus, turėtų nuspręsti teismai, tačiau šiuo metu tokios praktikos nėra. Šiuo klausimu galima rasti įvairių pozicijų: Vokietijos įstatymų leidėjas ir UNIDROIT principų autoriai gina naujojo kreditoriaus interesą, o Prancūzijos įstatymų leidėjas ir Principų autoriai palaiko skolininko pusę.¹¹¹ Anglijoje teismų ir teisės mokslo atstovų nuomonė šiuo klausimu išsiskiria: pastarieji teigia, kad pakanka, kad sandoris, iš kurio reikalavimas atsiranda, būtų sudarytas, o teismai pasisako, kad skolininko reikalavimas turi būti vykdytinas iki tokio pranešimo gavimo.

Skolininkui pasinaudojus įskaitymo teise naujasis kreditorius atsiduria nepalankioje jam padėtyje ne dėl savo kaltės, tad savaime iškyla klausimas, kokiomis gynybos priemonėmis jis tokiu atveju gali pasinaudoti. Tiek Lietuvoje (LR CK 6.105 str. 1d.), tiek kitose valstybėse (Vokietijoje, Olandijoje, Prancūzijoje) cedentas atsako cesionieriui už perleisto reikalavimo negaliojimą. Tačiau šiuo atveju ši norma negali būti taikoma, nes įskaitymas panaikina prievolę tik nuo to momento, kai yra atliekamas, išskyrus Prancūziją, bet šiuo atveju retroaktyvus įskaitymo galiojimas taip pat netaikomas. Vadinasi cesijos sutarties sudarymo metu reikalavimas buvo galiojantis. Rusijos mokslininkai tokiu atveju siūlo naujam kreditoriui pasinaudoti nepagrįsto praturtėjimo institutu ir pareikšti ieškinį priminiam kreditoriui.¹¹² Originaliai šią problemą išsprendžia PECL (11:204 (a) (ii)): cedentas įpareigojamas užtikrinti, kad perleidžiamas reikalavimas egzistuoja ir cesionieriaus teisės negali būti paneigtos kokių nors skolininko atsikirtimų (teisių) cedento atžvilgiu, įskaitant įskaitymo teisę. Tokiu būdu, skolininkui pasinaudojus įskaitymo teise, naujasis kreditorius gali ginti savo interesus pareikšdamas ieškinį cedentui dėl cesijos sutarties pažeidimo, bendraisiais sutartinės atsakomybės pagrindais.¹¹³

Pažymėtina, kad reikalavimo teisės perleidimo faktą naujasis kreditorius gali panaudoti prieš skolininką tik po to, kai pastarasis sužinojo apie cesijos sutartį (CK 6.106 str. 1d.). Jei skolininkas davė sutikimą pirminiam kreditoriui, kad šis perleistų reikalavimo teisę ir pastarasis ją perleido, skolininkas nebetenka įskaitymo teisės.¹¹⁴ Naujasis kreditorius, norėdamas panaudoti įgytą reikalavimą įskaityti skolininko turimą reikalavimą jo atžvilgiu,

¹¹¹ Vokietijoje ir UNIDROIT principų 9.1.13 (2) straipsnyje reikalaujama, kad abu įskaitytini reikalavimai būtų vykdytini iki pranešimo apie reikalavimo perleidimą gavimo dienos, o Prancūzijoje ir Olandijoje bei Principų 11:307 (2) (a) straipsnyje reikalaujama, kad tik skolininko turima reikalavimo teisė taptų vykdytina iki pranešimo apie cesiją gavimo dienos. Plačiau apie tai: WOOD, Philip R. *English and International Set-Off*. London: Sweet & Maxwell, 1989, p. 1227 - 1236.

¹¹² *Cit. op.* 23, p. 56.

¹¹³ *Cit. op.* 42, p. 102 – 106.

¹¹⁴ *Cit. op.* 29, p., 769.

turi apie įskaitymą pranešti skolininkui; nepakanka, kad toks jo ketinimas būtų numatytas cesijos sutartyje.¹¹⁵

Įstatymas numato dar vieną išimtį, kai nekeliama sąlyga, jog įskaitomi reikalavimai būtų priešpriešiniai. Tai įskaitymas laidavimo atveju. Laiduotojas turi teisę įskaityti savo turimą reikalavimą kreditoriui į pastarojo turimą reikalavimą pagrindiniam skolininkui, tačiau pagrindinis skolininkas neturi teisės pasinaudoti laiduotojo turima reikalavimo teise. Dar daugiau, laiduotojas turi teisę atsisakyti patenkinti kreditoriaus reikalavimą, jei pagrindinis skolininkas turi įskaitymo teisę. Pažymėtina, kad lingvistiškai aiškinant CK 6.135 str. 1 d., tokiu atveju laiduotojas neatlieka įskaitymo ir negali jo atlikti, o tik gali atsisakyti pats vykdyti prievolę.¹¹⁶ Laiduotojui pasinaudojus šia gynybos priemone, net skolininkui ir kreditoriui neatlikus tarpusavio reikalavimų įskaitymo ir tokiam įskaitymui tapus nebegalimam, kreditorius nebegali reikalauti prievolės įvykdymo iš laiduotojo. Tokią išvadą darytina atsižvelgiant į CK 6.80 str. 2 d., kuri įskaitymui taikoma kaip įstatymo analogija, bei į tai, jog įskaitymo instituto esmė suponuoja, kad jei skolininkas turi įskaitymo teisę, tai analogišką teisę turi ir kreditorius. Vadovaujantis anksčiau minėta norma, kreditoriui neįvykdžius laiduotojo nurodymo nukreipti išieškojimą į konkretų skolininko turimą, duotuoju atveju į skolininko turimą reikalavimo teisę, kreditorius atsako už po to atsiradusį pagrindinio skolininko nemokumą tiek, kokia yra nurodyto turto vertė. Tačiau pastaroji norma netenka galios, jei skolininko ir laiduotojo atsakomybė kreditoriui yra solidarioji (CK 6.81 str. 1 d.).

Prancūzijoje (CK 1294 str.), Vokietijoje (BGB 770 II), Austrijoje, Suomijoje bei Rusijoje, laiduotojui leidžiama ne tik pagrindinio skolininko turimą įskaitymo teisę panaudoti kaip atsikirtimą kreditoriui, bet ir pačiam atlikti tokio reikalavimo įskaitymą ir taip panaikinti pagrindinio skolininko prievolę kreditoriui.¹¹⁷ Anglijoje pozicija šiuo klausimu priklauso nuo įskaitymo rūšies, sutartiniame įskaityme ir įskaityme bankroto atveju laiduotojas tokią teisę turi, kitais gi atvejais jis gali pasinaudoti tokia teise tik teismine tvarka ir tik tada, kai pagrindinis skolininkas dalyvauja byloje.¹¹⁸ Dar daugiau, kai kuriose iš paminėtų valstybių aptariamą teisę turi ne tik laiduotojas, bet ir asmuo, įkeitęs savo turimą

¹¹⁵ ApT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. AB SEB Vilniaus bankas v. SĮ „Juodasis erelis“ ir SĮ „Saulėtoji vaistinė“, Nr. 2A-191/2007, kat. 35.3.6, 40.2, 37.

¹¹⁶ LR CK 6.135 str. 1 d. komentare nurodyta, kad tokiu atveju laiduotojas nuo kreditoriaus ieškinio gali gintis taikydamas įskaitymą, kurio teisę turi pagrindinis skolininkas, nes laiduotojas su skolininku yra solidarieji skolininkai, todėl gali rinktis gynybos būdus, kuriuos galėtų panaudoti pagrindinis skolininkas.

¹¹⁷ *Cit. op.* 12, p. 46.

¹¹⁸ DERHAM, S.R. *The Law of Set-off* (third edition). Oxford: University Press, 2003, p. 639.

skolininko prievolei užtikrinti, ar garantas (Prancūzija, Vokietija, Anglija).¹¹⁹ Priešingai nei Lietuvoje, kai kur kreditoriui ar skolininkui nepasinaudojus įskaitymo teise ir tokiai teisei išnykus, jis nebegali reikalauti įvykdymo iš skolininko net ir esant solidariajai laiduotojo ir skolininko atsakomybei (Rusijoje ir Prancūzijoje).¹²⁰

1.3. GALIOJANTYS IR VYKDYTINI REIKALAVIMAI

CK 6.130 str. 1 d. nurodyta, kad įskaitymu gali pasibaigti prievolė tik tuo atveju, jei įskaitytinų reikalavimų terminas yra suėjęs, iš vis nenurodytas, t.y. reikalavimas ne terminuotas, arba apibūdintas pagal pareikalavimo momentą. CK 6.132 str. šią nuostatą dar papildo, nurodydamas, kad skolininkui nustatytas lengvatinis terminas vienai iš skolų sumokėti nekliudo taikyti įskaitymą. Pastaroji taisyklė aiškinama tuo, kad lengvatinis terminas nustatomas jau suėjus prievolės įvykdymo terminui, todėl tokiais atvejais prievolė jau yra vykdytina, o tam tikram terminui nukeliama tik priverstinio jos įvykdymo galimybė.¹²¹ Lietuvoje nėra teismų praktikos, kuri plačiau paaiškintų šios įskaitymo sąlygos turinį. Rusijos teismuose, taikant visiškai analogiškos formuluotės kaip ir Lietuvos CK įtvirtintą sąlygą, buvo konstatuota, kad abiejų norimų įskaityti reikalavimų terminai turi būti suėję pranešimo apie įskaitymą pateikimo metu. Jei bent vieno iš reikalavimų terminas pranešimo apie įskaitymą pateikimo metu nėra suėjęs, toks pranešimas laikytinas niekiniu ir įskaitymas jo pagrindu negali įvykti.¹²² Kitose Europos jurisdikcijose, pavyzdžiui Anglijoje bei Prancūzijoje, galioja analogiškos sąlygos, tačiau šiose valstybėse įskaitymas atliekamas ne pranešimu, o teisme arba pagal įstatymą.

Vokietijoje (CK 387 str.), Olandijoje (CK 127 str. (2)) bei kitose Europos jurisdikcijose, kuriose vienašalis įskaitymas atliekamas pranešimo forma, bei Principuose (13:101 str.) ir UNIDROIT principuose (8.1 str. 1 d.) galioja iš pirmo žvilgsnio labai panaši, tačiau turinti esminį skirtumą, sąlyga. Minėtuose aktuose reikalaujama, kad šalis, pateikianti pranešimą apie įskaitymą, turėtų teisę: 1) įvykdyti savo prievolę ir 2) reikalauti, kad savo prievolę vykdytų priešinga šalis. Pirmoji sąlygos dalis reiškia, kad skolininko turimos vykdyti prievolės terminas nebūtinai turi būti suėjęs. Skolininkas gali pasinaudoti įskaitymo teise, jei pagal įstatymą arba sutartį, skolininkas turi teisę įvykdyti prievolę anksčiau termino.

¹¹⁹ *Cit. op.* 12, p. 46.

¹²⁰ *Cit. op.* 23, p. 54.

¹²¹ *Cit. op.* 41, p. 132.

¹²² *Cit. op.* 23, p. 57.

Tokiu atveju nėra jokios priežasties drausti skolininkui tiek įvykdyti tokią prievolę, tiek ją įskaityti.¹²³ Kadangi įskaitymas laikomas artimu prievolės įvykdymui institutu, galima būtų svarstyti ar tokios pačios teisės neturėtų būti suteiktos skolininkui ir Lietuvoje. CK 6.53 str. 3 d. nurodyta, kad skolininkas turi teisę įvykdyti prievolę prieš terminą, jeigu to nedraudžia įstatymai, sutartis arba prievolės įvykdymas neprieštarauja jos esmei. Manytina, kad sistemiškai aiškinant CK normas, visiškai logiška ir teisinga būtų suteikti įskaitymo teisę skolininkui net ir nesuėjus jo prievolės vykdymo terminui, jei toks terminas nustatytas, pavyzdžiui, tik skolininko naudai. Pažymėtina, kad tai atitiktų ir Europoje vyraujančias įskaitymo taikymo tendencijas, nes sąlyga, jog skolininko prievolės terminas būtų suėjęs įskaitymo metu, yra suabsoliutinama tik jurisdikcijose, kuriose įskaitymas taikomas ne pranešimo forma (Anglija, Prancūzija, Belgija).¹²⁴ Dėl antrosios sąlygos dalies visos jurisdikcijos, įskaitant ir Lietuvą, sutaria. Kreditoriaus prievolė skolininkui, kuris pateikia pranešimą apie įskaitymą, turi būti vykdytina dėl vienos paprastos priežasties – vienašalis įskaitymas laikytinas vienu iš priverstinių prievolės „įvykdymo“ būdų,¹²⁵ todėl kreditorius neturi galėti pasinaudoti kokia nors gynybos teise, prieš skolininko pareiškimą įskaityti.

1.4. APIBRĖŽTI REIKALAVIMAI

Tam, kad prievolė pasibaigtų įskaitymu, vienas įskaitomas reikalavimas turi padengti visiškai arba iš dalies kitą įskaitomą reikalavimą.¹²⁶ Kad kiekviena šalis žinotų, kokia apimtimi turi būti sumažinamas jos turimas reikalavimas po įskaitymo ir atitinkamai kokia dalimi pasibaigia įskaityme dalyvaujančių šalių prievolės viena kitai, šalys turi žinoti kokio dydžio yra jų reikalavimai.¹²⁷

Be to, kad minėta sąlyga turi užtikrinti teisinį santykių stabilumą ir nuspėjamumą, nagrinėjamai įskaitymo sąlygai keliamas dar vienas tikslas – užtikrinti proceso koncentruotumą ir ekonomiškumą.¹²⁸ Akivaizdu, jog egzistuoja grėsmė, kad atsakovas gali vilkinti procesą pareikšdamas apie įskaitymą savo turimo priešpriešinio reikalavimo, kuris negali būti lengvai įrodytas ir kurio egzistavimas įskaitymo metu yra abejotinas. Tokią galimybę numatė jau Justinianas ir nurodė senovės Romos teisėjams atsižvelgti tik į

¹²³ *Cit. op.* 42, p. 140-143.

¹²⁴ *Cit. op.* 29, p. 68-82.

¹²⁵ *Cit. op.* 452, p. 140-143.

¹²⁶ *Cit. op.* 41, p. 173.

¹²⁷ *Cit. op.* 29, 1989, p. 52.

¹²⁸ *Cit. op.* 29, 1989, p. 52.

apibrėžtų reikalavimų pateikimą, kaip gynybos priemonę nuo ieškinio.¹²⁹ Taigi, reikalavimo apibrėžtumas reiškia ne tik tai, kad turi būti aiškus reikalavimo dydis, bet ir tai, kad dėl reikalavimo egzistavimo neturi būti abejonių ar ginčų. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui Vokietijoje, šis procesinis tikslas, priešingai nei Prancūzijoje, buvo pasiektas uždraudus neapibrėžtų reikalavimų įskaitymą procesinėmis priemonėmis: teisėjui buvo suteikta teisė nenagrinėti atsakovo reikalavimo taikyti įskaitymą, jei tai nepagrįstai vilkins procesą, be to, teisėjui buvo leista priimti laikiną sprendimą dėl reikalavimo, kuris yra aiškus.¹³⁰

Tačiau įgyvendinant nurodytus tikslus abiem paminėtais atvejais, t.y. uždraudus įskaityti neapibrėžtus reikalavimus ir suteikus procesinių priemonių užkirsti kelią vienos šalies piktnaudžiavimui savo teisėmis, neišvengiamai buvo susidurta su pasirinkto reguliavimo trūkumais. Pirmuoju atveju, absoliutus apibrėžtumo reikalavimas nepagrįstai suvaržo įskaitymo instituto taikymo galimybę ir kartais pažeidžia vienos iš šalių teises, nes būna atveju, kai norimas įskaityti reikalavimas yra neapibrėžtas, bet akivaizdu, kad jis yra didesnis nei priešpriešinis reikalavimas arba reikalavimo dydį galima lengvai nustatyti proceso metu, jo nevilkinant. Antrojoje situacijoje ieškovas nėra tikras ar laikinas jam palankus sprendimas nebus pakeistas galutiniu jam nepalankiu sprendimu ir nebus taikoma restitucija.¹³¹

Egzistuoja ir trečiasis būdas pasiekti aukščiau aptartų tikslų, kuris derina pirmuosius du ir kurį pasirinko Olandija, Danija bei Graikija. Jis paremtas teismo diskrecijos teise. Teisėjui suteikiama teisė priimti sprendimą dėl pagrindinio reikalavimo, nesprendžiant, ar kitos šalies pareikštas įskaitymas yra galimas, jei pastarojo klausimo svarstymas pažeistų ieškovo interesus ir ieškovo pateiktas reikalavimas yra aiškus bei gali būti iškart išspestas. Šis sprendimas skiriasi nuo prieš tai minėto procesinio tuo, kad teisėjo sprendimas yra galutinis ir ieškovo reikalavimas yra iškart vykdytinas. Atsakovas savo reikalavimo pagrįstumą gali įrodinėti tik kitame procese. Net atsakovui įrodžius savo reikalavimo pagrįstumą, ieškovui įvykdyto reikalavimo atžvilgiu nebegali būti taikoma restitucija ir reikalavimai nebegali būti įskaityti, nes ieškovo reikalavimas laikomas pasibaigusiu. Šį būdą pripažino pranašiausiu ir Europos sutarčių teisės principų kūrėjai.¹³²

¹²⁹ *Cit. op.* 12, p. 51-52.

¹³⁰ *Cit. op.* 16, p. 153-154.

¹³¹ *Cit. op.* 12, p. 54-55.

¹³² *Cit. op.* 42, p. 145-146.

Į klausimą, ar Lietuvoje taikoma sąlyga, kad norimi įskaityti reikalavimai turi būti apibrėžti, vienareikšmiškai atsakyti sudėtinga. CK nėra teisės normų, kuriose reikalavimo apibrėžtumas būtų *expressis verbis* įvardintas kaip įskaitymo sąlyga. Tokią sąlygą išskiria civilinio kodekso komentaro autoriai.¹³³ Šią sąlygą taip pat mini ir LAT, vienoje iš savo bylų nurodydamas, kad reikalavimai turi būti apibrėžti, bet neaiškindamas, ką tai reiškia.¹³⁴ Nekyla abejonių, kad CK 6.134 str. 1 d. 1 p. nustatytas draudimas įskaityti teisme ginčytinus reikalavimus pagrįstas tuo, kad tokie reikalavimai neapibrėžti.¹³⁵ Tačiau nei teismų praktikos analizė, nei CK normų analizė neleidžia daryti išvados, kad minėta norma nėra vienintelė išimtis, kai reikalauja įskaitomų reikalavimų apibrėžtumo. Priešingai, LAT praktika pagrindžia visiškai kitokią išvadą.

Analizuojant šį klausimą, būtina grįžti prie diskusijos ar galima įskaityti reikalavimus atsiradusius skirtingu pagrindu, pavyzdžiui iš sutartinių ir deliktinių santykių. Kaip jau minėta, LAT laikosi tvirtos pozicijos, kad tokie reikalavimai gali būti įskaityti, nes jie yra vienuodiniai.¹³⁶ Tačiau kitose valstybėse, pavyzdžiui Anglijoje, reikalavimų, kilusių iš delikto, dažniausiai išvis negalima įskaityti¹³⁷; Prancūzijoje, reikalavimų, atsiradusių delikto pagrindu, neleidžiama įskaityti, jei tarp šalių yra ginčas (kad ir neteisminis), motyvuojant tokį reguliavimą tuo, kad nėra galimybių greitai ir objektyviai nustatyti minėtų reikalavimų pagrįstumo ir jų dydžio.¹³⁸ Nors Rusijos teismai draudžia tokių reikalavimų įskaitymą dėl to, kad jie, jų manymu, nėra vienuodiniai, Rusijos mokslininkai teigia, kad faktiškai tokius reikalavimus atsisakoma įskaityti, nes iki teismo sprendimo jie yra nepilnaverčiai, nevykdytini, ginčytini ir dėl to neapibrėžti. Be to, tokių reikalavimų (pavyzdžiui, žalos

¹³³ *Cit. op.* 41, p. 173.

¹³⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c. b. UAB „Ferteksos transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinė įmonė gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“, Nr. 3K-3-624/2006, kat. 35.4, 40.2, 99.5.

¹³⁵ *Cit. op.* 41, p. 176.

¹³⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. Sentovart Industrial Group LTD v. UAB „Autostartas“, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.6, 40.2, 110.1, 112, 116.4; LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. specialiosios paskirties AB „Šiaulių energija“ v. Lietuvos Respublikos finansų ministerija, Nr. 3K-3-699/2002, kat. 31.4, 31.5, 32.1, 36.2.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c. b. UAB „Ferteksos transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinė įmonė gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“, Nr. 3K-3-624/2006, kat. 35.4, 40.2, 99.5.;

¹³⁷ Recent Decisions: *Set-off – Set-off of Judgements not to be Used to Create Windfall or Reduce Contractual Obligations of Insurance Companies*, *Missisipy Law Journal*, 1991, Nr. 61, p.199-204;

¹³⁸ Minėtose valstybėse neapibrėžtais reikalavimais laikomi ne tik reikalavimai kilę iš deliktų, bet ir reikalavimai dėl sutartinės atsakomybės taikymo, išskyrus atvejus, kai ji nustatoma konkrečia suma arba išreiškiama formule ir ją tereikia matematiškai paskaičiuoti, bei kiti reikalavimai, apie kuriuos daugiau galima pasiskaityti: *Cit. op.* 29, p. 52-67.

atlyginimo) monetarinė išraiška yra gali būti įvertinta tik preliminariai.¹³⁹ Kadangi reikalavimai, kilę iš civilinės atsakomybės taikymo, yra neapibrėžti reikalavimai, kuriuos dažniausiai bandoma įskaityti, bei atsižvelgiant į tai, kad LAT leidžia tokių reikalavimų įskaitymą, galima daryti išvadą, jog Lietuvoje įskaitytiniams reikalavimams netaikoma apibrėžtumo sąlyga.

Tai, kad CK 6.134 str. 1 d. 1 p. yra išimtinis atvejis, kai keliama norimų įskaityti reikalavimų apibrėžtumo sąlyga, patvirtina ir LAT suformuota minėtos normos taikymo praktika. 2007 m. gruodžio 21 d. byloje LAT yra konstatavęs, kad draudimas įskaityti reikalavimus galioja tik tuomet, kai įskaitymas atliekamas esant iškeltai civilinei bylai teisme.¹⁴⁰ Šioje byloje viena iš šalių teigė, kad įskaitymas nebuvo atliktas vienašaliu pareiškimu, nes tarp šalių vyko neteisminis ginčas dėl vieno iš reikalavimų pagrįstumo. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija nusprendė, kad šiuo atveju „esant šalių ginčui dėl atsakovo nurodyto reikalavimo pagrįstumo, yra pagrindas manyti, jog nėra vienos iš būtinųjų įskaitymo sąlygų – priešpriešinio reikalavimo dydžio, todėl įskaitymas neįmanomas dėl įskaitymo sąlygų nebuvimo“. LAT dėl aukščiau paminėto motyvo panaikino šį teismo sprendimą ir tokiu būdu praktiškai paneigė reikalavimų apibrėžtumo sąlygos egzistavimą Lietuvos teisėje. Vienoje naujausių savo bylų LAT vėlgi pasisakė, kad reikalavimų apibrėžtumo reikalaujama tik CK 6.134 str. 1 d. 1 p. taikymo atveju.¹⁴¹ Be kita ko, anksčiau Aukščiausiasis teismas nepripažino draudimo įskaityti reikalavimus, ginčijamus ne teismo tvarka.¹⁴² Be to, apibūdindamas pareiškimą apie įskaitymą kaip vienašalį sandorį, teismas yra ne kartą pasisakęs, kad nepriklausomai nuo priešingos šalies tokio pranešimo vertinimo ar atsiliepimo atsiranda įstatymo numatytos pasekmės – prievolės pasibaigimas.¹⁴³ Tokiais atvejais teismas tiria kiekvieno reikalavimo pagrįstumą iš esmės, o ne tik paties įskaitymo teisėtumą. Tik nustatęs, kad kiekvieno iš reikalavimų egzistavimo faktą ir konkretų dydį, teismas gali ištirti įskaitymo teisėtumą. Tačiau po tokio tyrimo įskaitymas panaikintas gali būti ne dėl to, kad reikalavimai įskaitymo

¹³⁹ *Cit. op.* 23, p. 41.

¹⁴⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. Sentovart Industrial Group LTD v. UAB „Autostartas“, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.3.6., 40.2, 110.1., 112., 116.4.

¹⁴¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 31 d. nutartis c. b. UAB „Ferteksos transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinė įmonė gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“, Nr. 3K-3-202/2008, kat. 35.4, 40.2, 42.9, 50.1, 99.5, 110.1.

¹⁴² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis c. b. UAB „Bonitana“ v. AB „Vilkma“, Nr. 3K-3-199/2006, kat. 40.2, 50.1.

¹⁴³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 24 d. nutartis c. b. AB „Tauro bankas“ v. UAB „Kaišiadorių agrofirma“, Nr. 3K-3-101/2001, kat. 115, 32.1, 36.2.

metu buvo neapibrėžti, bet dėl to, kad vienas iš reikalavimų buvo nepagrįstas, t.y. viena iš šalių neturėjo priešpriešinio reikalavimo, kuris galėtų būti įskaitytas.

Nors nesinorėtų pritarti, kad turėtų būti leista besąlygiškai įskaityti šalių ne teismine tvarka ginčytinus reikalavimus, atsižvelgiant į CK 6.134 str. 1 d. 1 p. formuluotės aiškumą, reikia pripažinti, kad LAT pozicija šiuo klausimu atitinka įstatymų leidėjo ketinimus. Nepaisant to, akivaizdu, kad tiek patį Aukščiausiąjį Teismą, tiek žemesniuosius teismus vis dar kartais suklaidina CK komentaro autorių išdėstyta pozicija, kad reikalavimų apibrėžtumas yra viena iš įskaitymo taikymo sąlygų.

2. NEGATYVIOSIOS ĮSKAITYMO SĄLYGOS

Kaip ir pozityviosios įskaitymo sąlygos, negatyviosios turi būti patikrintos kiekvieną kartą, sprendžiant ar prievolės pasibaigė įskaitymu arba ketinant atlikti įskaitymą¹⁴⁴, nes jų egzistavimas gali padaryti jau atliktą įskaitymą negaliojančiu arba sutrukdyti atlikti įskaitymą. Visose valstybėse yra situacijų, kai įskaitymas yra neleidžiamas, tačiau vieni pagrindai yra bendri daugumai valstybių ir remiasi teisės principais, o kiti priklauso nuo nacionalinių tradicijų.¹⁴⁵ Lietuvoje ši įskaitymo instituto dalis bene labiausiai pakito lyginant su 1964 m. civiliniu kodeksu. Dabartiniame civiliniame kodekse draudimo įskaityti reikalavimus atvejai numatyti 6.134 str. Prieš pradėdant analizuoti CK normas išsamiau, būtina pažymėti, kad įskaitymas gali būti uždraustas ne tik įstatymu, bet ir šalių susitarimu. Tokia galimybė grindžiama sutarties laisvės principu ir yra pripažįstama daugelyje jurisdikcijų, tačiau tokiam susitarimui taikomi visi bendrieji sutarčių laisvės principo ribojimai, pavyzdžiui, vartojimo sutartyse įskaitymo draudimas vartotojui negalioja.¹⁴⁶

Pirmasis CK nustatytas draudimas jau buvo aptarinėjamas šiame darbe – tai draudimas įskaityti reikalavimus, kurie ginčijami teisme. Tai, kas jau buvo pasakyta ankstesniame šio darbo skyriuje, nebus kartojama, tačiau būtina akcentuoti keletą esminių šios normos taikymo aspektų. Jei viena iš šalių ginčija kitos šalies turimą reikalavimo teisę, pavyzdžiui, į žalos atlyginimą, ir įstatymas nereikalauja, kad norint patvirtinti tokį reikalavimą būtina

¹⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 24 d. nutartis c. b. AB „Tauro bankas“ v. UAB „Kaišiadorių agrofirma“, Nr. 3K-3-101/2001, kat. 115, 32.1, 36.2.

¹⁴⁵ *Cit. op.* 12, p. 56-57.

¹⁴⁶ *Cit. op.* 42, p. 154.

kreiptis į teismą, kita šalis gali minėtą reikalavimą įskaityti vienašaliu pareiškimu.¹⁴⁷ Kad įskaitymas nebūtų atliekamas arba jau atliktas – panaikintas, prieštaraujanti šalis turi kreiptis į teismą dėl reikalavimo teisės arba pareiškimo apie įskaitymą nuginčijimo.¹⁴⁸ Pažymėtina, jog CK 6.134 str. 1 d. 1 p. taikytinas tais atvejais, kai skolininkas apskritai ginčija savo prievolę kreditoriui, o kai skolininkas dalį reikalavimo pripažįsta, tai nurodytas įstatymo draudimas įskaityti reikalavimus netaikomas, tik būtina nustatyti neginčijamos prievolės apimtį. Aplinkybė, jog atsakovas apie įskaitymą pareiškė prasidėjus teismo procesui, minėtu atveju, nėra pagrindas teismams taikyti CK 6.134 str. 1 d. 1 p.¹⁴⁹

Kitas draudimas įskaityti, kurį reikia aptarti, yra nustatytas reikalavimų, kilusių iš sutarties dėl turto perleidimo su sąlyga išlaikyti iki gyvos galvos, atžvilgiu. Šis draudimas, kaip ir draudimas įskaityti reikalavimus, kurių įvykdymas susijęs su konkretaus kreditoriaus asmeniu bei draudimas įskaityti dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atsiradusius reikalavimus atlyginti žalą, motyvuojamas tuo, kad kai kurios pinigų sumos privalo pasiekti kreditorių, nes jos užtikrina minimalų pragyvenimo lygį arba specialiuosius jo poreikius.¹⁵⁰ Tai vienas iš draudimo atvejų, kurie sutinkami daugumoje Europos valstybių ir kurių numato Europos sutarčių teisės principai (13:107 (1) (b)). Prie šios grupės draudžiamų įskaityti reikalavimų dažniausiai priskiriami reikalavimai mokėti alimentus, išlaikymą, pensiją, atlyginimą ir panašias išmokas.¹⁵¹

Taip pat draudžiama įskaityti reikalavimus valstybei, tačiau valstybė turi teisę taikyti įskaitymą. Pasak CK komentaro autorių, šiuo atveju draudimas taikyti įskaitymą nustatytas viešosios tvarkos sumetimais.¹⁵² Jei normoje būtų numatyta, kad draudžiama įskaityti valstybės reikalavimus, susijusius su viešąja teise, būtų galima pritarti jų nuomonei. Tačiau sunku rasti argumentų, kodėl tokia išimtis nustatoma valstybės, kaip civilinių teisinių santykių subjekto, atžvilgiu. Tokia CK norma sunkiai suderinama su šiuolaikine valstybių dalyvavimo civiliniuose teisiniuose santykiuose doktrina, pagal kurią civiliniuose

¹⁴⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis c. b. UAB „Bonitana“ v. AB „Vilkma“, Nr. 3K-3-199/2006, kat. 40.2, 50.1.

¹⁴⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. gruodžio 13 d. nutartis c. b. UAB „Filter“ v. AB „Biosintezė“, Nr. 3K-3-797/1999, kat. 43.

¹⁴⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c. b. UAB „Ferteksos transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinė įmonė gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“, Nr. 3K-3-624/2006, kat. 35.4, 40.2, 99.5.

¹⁵⁰ *Cit. op.* 42, p. 154.

¹⁵¹ *Cit. op.* 29, p. 677, 710-717.

¹⁵² *Cit. op.* 41, p. 177.

santykiuose valstybė nebesinaudoja imunitetu.¹⁵³ Pažymėtina, kad valstybė, norėdama paskatinti prekybą tarp valstybės ir privačių subjektų, imuniteto įskaitymui buvo atsisakiusi jau Romos laikais.¹⁵⁴

Draudimas įskaityti reikalavimus valstybei taip pat nustatytas Vokietijos 395 straipsnyje, tačiau čia jo taikymas yra siauresnis ir jo tikslai yra administraciniai.¹⁵⁵ Manytina, kad CK numatyto draudimo įskaityti reikalavimus valstybei arba išvis reikėtų atsisakyti ir tokius draudimus numatyti konkrečiuose įstatymuose arba, kaip jau minėta, susieti šį draudimą tik su valstybės, kaip viešosios teisės subjekto, turimais reikalavimais. Pažymėtina, kad ir šiuo metu valstybės reikalavimų viešajame sektoriuje įskaitymo tvarką reguliuoja specialūs įstatymai, pavyzdžiui, Mokesčių administravimo įstatymas, 1997 m. liepos 1d. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas¹⁵⁶ (16 str. 9 d. 2 p.). Civiliniuose santykiuose reikalavimas valstybei gali būti įskaitytas priešingos šalies valia tik tuo atveju, jei valstybė imuniteto įskaitymui atsisakė įstatymu arba sutartimi.¹⁵⁷

Draudžiama įskaityti reikalavimus, kai prievolės dalykas yra turtas, į kurį negalima nukreipti išieškojimo, nes tokio reikalavimo dalyko yra neįmanoma įvykdyti.

Skolininkas taip pat neturi įskaitymo teisės, jeigu jis privalo atlyginti savo tyčiais veiksmais padarytą žalą. Toks draudimas, nors ir kiek kitaip suformuluotas, buvo nustatytas senovės Romoje Justiniano kodifikacijose: negalima įskaityti reikalavimo grąžinti daiktą, kurio savininkas neteko dėl neteisėtų kito asmens veiksmų. Analogiška norma vadovaujamosi beveik visose Europos valstybėse. Jos pagrindinis tikslas yra prevencinis ir skirtas situacijoms, kai kreditorius perduota skolininko daiktą, nors ir neturi tokios teisės, tam, kad iš gautų sumų patenkintų savo reikalavimą.¹⁵⁸ Be to, ši norma atlieka ir auklėjamąją bei baudimo funkcijas.

Pateiktas sąrašas nėra baigtinis, nes CK 6.134 str. 1d. 7 p. įtvirtinta norma yra blanketinė. Todėl tiek CK, tiek kiti įstatymai gali numatyti kitokius atvejus, kai draudžiama įskaityti, pavyzdžiui, toks draudimas numatytas 2001 m. kovo 20 d. Įmonių

¹⁵³ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso teisė (II tomas)*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2005, p. 586-591.

¹⁵⁴ *Cit. op.* 85, p. 230.

¹⁵⁵ *Cit. op.* 12, p. 56-57.

¹⁵⁶ Žinios. 1997, Nr. 65-1558.

¹⁵⁷ *Cit. op.* 41, p. 177.

¹⁵⁸ *Cit. op.* 12, p. 56-57.

restruktūrizavimo įstatymo¹⁵⁹ 9 str. 1 d. 3 p., kuris draudžia įskaitymą, jeigu šitai numatyta restruktūrizavimo plane. Tačiau svarbiausias ir daugiausiai diskusijų bei teismų dėmesio sulaukęs klausimas yra ar Įmonių bankroto įstatymas¹⁶⁰ draudžia įskaitymą skolininko bankroto atveju. Šis klausimas bus nagrinėjamas kitame šio darbo skyriuje.

III. ĮSKAITYMAS SKOLININKO NEMOKUMO ATVEJU

1. „NEMOKUMO“ SĄVOKA

Įskaitymo taikymo ypatumų skolininko nemokumo arba bankroto atveju analizę būtina pradėti nuo terminų „nemokumas“ ir „bankrotas“ santykio nustatymo. Daugelio valstybių praktikoje tam pačiam reiškiniui apibūdinti vartojami abu minėti terminai.¹⁶¹ Dažniausiai minėtomis sąvokomis apibūdinama skolininko būseną, kai jam nepakanka turto atsiskaityti su visais savo kreditoriais. Tačiau „bankrotas“ paprastai suprantamas siauriau nei „nemokumas“ ir dažniausiai jam suteikiama tokia reikšmė: „bankrotas - tai skolininko, kuris teismo sprendimu yra pripažintas nemokiu, būseną“¹⁶². Tai, kad „nemokumas“ yra platesnė sąvoka, apimanti ir „bankrotą“, pripažįsta daugelis jurisdikcijų¹⁶³ ir teisės mokslo atstovų.¹⁶⁴

Vienintelis Lietuvoje teisės aktas, pateikiantis tiek „bankroto“, tiek „nemokumo“ apibrėžimus yra Lietuvos Respublikos bankroto įstatymas. Šiame įstatyme pateikti „bankroto“ ir „nemokumo“ apibrėžimai iš esmės atitinka teisės moksle suformuluotas jų sampratas: „nemokumas“ yra skolininko (įmonės) būseną, kai jis negali laiku atsiskaityti su savo kreditoriais (tik įstatyme papildomai nurodomi kriterijai tokiai būsenai nustatyti); „bankrotas“ – skolininko (įmonės) nemokumas, tik jau pripažintas teismo sprendimu arba kreditorių ne teismo bankroto procedūros metu. Bankroto įstatyme šie terminai vartojami skirtingomis, aiškiai apibrėžtomis reikšmėmis, tačiau to paties negalima pasakyti apie CK.

Pastebėtina, jog CK taip pat vartojamos abi šios sąvokos, tačiau iš šiame teisės akte nustatyto skolininko ir kreditoriaus tarpusavio santykių pobūdžio aišku, kad ne visais atvejais

¹⁵⁹ Žinios. 2001, Nr. 31-1012.

¹⁶⁰ 2001 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas Nr. IX-216, Žin., 2001, Nr. 31-1010.

¹⁶¹ Šias sąvokas kaip sinonimus pirmieji pradėjo vartoti bendrosios teisės tradicijos šalių teisininkai (*insolvency* ir *bankruptcy*)

¹⁶² Edt. MARTIN, E. A.; LAW, J. *A Dictionary of Law*. Šeštasis leidimas. United States: Oxford University Press, 2006, p. 50.

¹⁶³ <http://ec.europa.eu/civiljustice/bankruptcy/bankruptcy ger lt.htm>

¹⁶⁴ Plačiau apie tai MIKUCKIENĖ, Vilija. *Bankroto bylų nagrinėjimo teisme ypatumai*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2007, p. 49-56.

minėtos sąvokos yra tapačios.¹⁶⁵ Pavyzdžiui, CK 6.35 str. 4 d. nurodyta, kad skolininkas praranda su terminu susijusias lengvatas, kai jis tampa nemokus, bankrutuoja <....>. Atsižvelgiant į tai, kad vartojamos abi minėtos sąvokos, darytina išvada, jog šiuo atveju jos turi skirtingas reikšmes. Visai kitaip yra suformuluotas CK 6.140 straipsnis, kuriame numatyta, kad skolininkui tapus nemokiu, kreditoriai gali įskaityti savo reikalavimus, nors jų terminas ir nesuėjęs, jeigu įstatymai nenustato ko kita. Atsižvelgiant į tai, kad minima tik viena iš analizuojamų sąvokų, manytina, kad šiame straipsnyje terminas „nemokus“ vartojamas plačiąja prasme, t.y. kaip apimantis ir „bankrutavęs“. Vadinasi minėtame straipsnyje yra suformuluota bendroji norma, kuri taikoma tiek skolininko bankroto, tiek skolininko nemokumo atveju, jei įstatymuose nėra specialių normų, nustatančių kitokią taisyklę. Viena tokių specialiųjų normų yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymo 9 str. 1 d. 3 p.¹⁶⁶, kuriuo draudžiama įskaityti, jeigu šitai numatyta restruktūrizavimo plane. Lietuvos teisės mokslo atstovai ir teismai taip pat tokį draudimą išvelgia bankroto teisinių santykių reglamentavime, nors jis ir nėra *expressis verbis* numatytas Įmonių bankroto įstatyme. Norint patvirtinti arba paneigti šią išvadą, būtina išanalizuoti įskaitymo ir bankroto institutų santykį.

2. ĮSKAITYMAS SKOLININKO BANKROTO ATVEJU

Įskaitymas vienos iš šalių nemokumo atveju daugelyje valstybių sulaukia atskiro įstatymų leidėjo dėmesio¹⁶⁷, o bendrosios įskaitymo normos tokiu atveju taikomos tik tiek, kiek neprieštaruoja specialiosioms. Vienur, pavyzdžiui, Vokietijoje, Skandinavijos šalyse, Olandijoje, įskaitymas skolininko nemokumo atveju yra leidžiamas, o bendrosios teisės tradicijos šalyse jis netgi privalomas¹⁶⁸. Tačiau yra valstybių, kuriose toks įskaitymas yra imperatyviai uždraustas, pavyzdžiui Prancūzijoje, Belgijoje bei Rusijoje. Kadangi jurisdikcijose, leidžiančiose įskaitymą skolininko nemokumo atveju, toks leidimas galioja ir bankrutuojančio skolininko atžvilgiu, o tokio įskaitymo nepripažįstančiose jurisdikcijose draudimas įskaityti, taikomas paprastai nuo teismo sprendimo pripažinti skolininką

¹⁶⁵ VIŠINSKIS, V.; et. al. *Nemokumo samprata ir jo teisinio reglamentavimo analizė*. Taikomasis mokslinis tyrimas. Nacionalinė verslo administratorių asociacija, 2006, p. 4. <http://www.ukmin.lt/lt/svv/doc/Nemokumo%20studija.doc> (Žiūrėta 2008-02-16)

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas Nr. 31-1012 (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2001, Nr. 31-1012);

¹⁶⁷ Cit. op. 12, p. 43.

¹⁶⁸ Anglijoje šalys sutartyje negali uždrausti įskaityti priešpriešinių reikalavimų skolininko nemokumo atveju.

bankrutuojančiu įsigaliojimo,¹⁶⁹ šiame skyriuje bus nagrinėjama tik galimybė taikyti įskaitymą po skolininko pripažinimo bankrutuojančiu, nes tik nuo to momento pradėdamas taikyti specialiosios įskaitymo instituto normos.¹⁷⁰

Įskaitymo reguliavimas bankroto atveju skiriasi priklausomai nuo atitinkamose jurisdikcijose galiojančių bankroto procesą reglamentuojančių normų tikslų. Vadovaujantis minėtu kriterijumi sąlyginai galima išskirti dvi grupes jurisdikcijų: „kreditorišką“ (*pro-creditor*) ir „debitorišką“ (*pro-debtor*). Pirmajai grupei priskirtinos valstybės, kuriose bankroto proceso tikslas – apginti nemokaus skolininko kreditoriaus interesus, nustatant tokį reguliavimą, kuris užtikrintų kuo didesnės dalies skolų gražinimą konkrečiam kreditoriui, pavyzdžiui, pripažįstant plačias prievolių užtikrinimo teises bei teisę įskaityti priešpriešinius reikalavimus. Antrosios grupės valstybėse siekiama kiek įmanoma labiau padidinti skolininko turtą, kuris būtų padalintas visiems nemokaus skolininko kreditoriams, pavyzdžiui, ribojant kreditorių teises pasinaudoti prievolių užtikrinimu, draudžiant priešpriešinių reikalavimų įskaitymą, leidžiant skolininkui (skolininko bankroto administratoriui) nutraukti nepelningas sutartis ir vykdyti pelningas sutartis bei kita.¹⁷¹

Pastebėtina, jog abi grupės jurisdikcijų pripažįsta fundamentalų bankroto teisės principą, vadovaujantis kuriuo, kreditoriai, kurių reikalavimai yra neužtikrinti įkeitimu ar kitomis priemonėmis, turi būti vertinami bankroto procese vienodai ir jiems prievolės vykdomos *pari passu*. *Pari passu* principas netaikomas kreditorių, kurių prievolės yra užtikrintos įkeitimu ar kitomis užtikrinimo priemonėmis, atžvilgiu. Jurisdikcijose, leidžiančiose įskaityti nemokaus skolininko skolas, įskaitymas prilyginamas prievolės užtikrinimui ir viena iš įskaitymo funkcijų, šiuo atveju, yra kreditoriaus interesų apsauga skolininko nemokumo atveju.¹⁷² Pažymėtina, kad įskaitymas šiuo atveju nelaikomas tikroju prievolės užtikrinimo būdu, kaip pavyzdžiui, įkeitimas, tačiau jis sukelia tokius pačius teisinius padarinius.¹⁷³ Minėta pozicija grindžiama tuo, jog būtų iš esmės neteisinga, jei

¹⁶⁹ *Cit. op.* 29, p. 1165-1170.

¹⁷⁰ Pažymėtina, kad nors bankroto teisinius santykius reguliuojančios teisės normos yra taikomos nuo bankroto bylos iškėlimo, joms būdingas retroaktyvus veikimas, pavyzdžiui, bankroto administratorius turi teisę tikrinti sandorius sudarytus iki bankroto paskelbimo ir juos ginčyti, kaip prieštaraujančius skolininko ir jo kreditorių interesams.

¹⁷¹ WOOD, Philip R. *Comparative Financial Law: A Classification of Worlds' Jurisdictions* iš knygos: ed. CRANSTON, Ross. *Making Commercial Law (Essays in Honour of Roy Goode)*. Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 36.

¹⁷² *Cit. op.* 29, p. 271.

¹⁷³ *Cit. op.* 29, p. 16.

kreditorius privalėtų visiškai įvykdyti savo prievolę nemokiam skolininkui, o pats gautų tik dalį priešpriešinio įvykdymo arba išvis jo negautų.¹⁷⁴

Šios nuomonės oponentai, teigia, kad leidžiant įskaitymą skolininko nemokumo atveju, vieno kreditoriaus interesams suteikiamas prioritetas visų kitų skolininko kreditorių atžvilgiu. Jie nesutinka, kad teisingumo įgyvendinimas vieno kreditoriaus atžvilgiu pateisina visų kitų kreditorių padėties pabloginimą, sumažinant skolininko turtą, kuris turi būti padalintas bankroto proceso metu.¹⁷⁵ Apibendrinant, galima teigti, kad įskaitymo bankroto atveju draudimo šalininkai visų bankrutuojančio skolininko kreditorių interesus prilygina viešajam interesui ir juos priešpriešina konkrečiau kreditoriaus individualiems interesams.

Kaip jau minėta anksčiau, valstybėse leidžiančiose įskaitymą bankroto atveju, toks įskaitymas reguliuojamas specialiomis taisyklėmis, kurios labai skiriasi įvairiose jurisdikcijose, vis dėlto egzistuoja keletas universalių principų. Visų pirma bankroto atveju leidžiama įskaityti tik reikalavimus, kuriuos skolininkas ir kreditorius įgijo iki bankroto iškelimo dienos. Antra, daugelyje valstybių nustatomas vadinamasis „įtarimo laikotarpis“ (*suspect period*). Tai laikotarpis iki bankroto proceso pradžios, kurio metu atlikti sandoriai gali būti panaikinti dėl to, kad jie prieštarauja geros valios principui ir pažeidžia visų skolininko kreditorių interesus.¹⁷⁶ Minėtu laikotarpiu įskaitymo taikymui ypač aktualus reikalavimo perleidimo sandorių teisėtumo klausimas. Jei kreditoriaus susitarimu su trečiaja šalimi perkelti tos šalies skola nemokiam skolininkui tik tam, kad kreditorius galėtų atlikti įskaitymą nemokaus skolininko atžvilgiu, priešpriešinių reikalavimų įskaitymas bankroto proceso metu tokiu atveju yra draudžiamas. Minėtos taisyklės dar kartą patvirtina, kad įskaitymas bankroto atveju leidžiamas tik sąžiningam kreditoriui, kuris pagrįstai galėjo tikėtis, kad jo reikalavimai bus įskaityti. Toks kreditorius atsiduria geresnėje padėtyje kitų kreditorių atžvilgiu tik tiek, kiek tai susiję su jo teisėtai disponuojama įskaitytina reikalavimo teise. Po įskaitymo likę jo reikalavimai tenkinami bendra tvarka.

Pažymėtina, kad įskaitymas bankroto atveju yra reglamentuojamas ir Europos Sąjungos teisės aktais. Tarybos reglamentas dėl bankroto bylų¹⁷⁷ nustato kolizines normas, kurios taikomos įskaitymo atžvilgiu ir iš pirmo žvilgsnio prieštarauja viena kitai. Reglamento 4 str. 2 d. „d“ p. numatyta, kad įskaitymo sąlygos nustatomos pagal valstybės, kurioje iškelta

¹⁷⁴ *Cit. op.* 12, p. 45.

¹⁷⁵ DERHAM, S. R. *The Law of Set-off* (third edition). Oxford: University Press, 2003, p. 153-154.

¹⁷⁶ *Cit. op.* 171, p. 56-60.

¹⁷⁷ 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1346/2000 dėl bankroto bylų. Official Journal L OJ L. 160, 30.06.2000, p.1.

bankroto byla teisę. Reglamento 6 str. 1 d. numatyta, jog bankroto bylos iškėlimas neturi įtakos kreditorių teisei reikalauti, kad būtų įskaityti jų ir jų skolininkų tarpusavio reikalavimai, jeigu nemokaus skolininko reikalavimui taikytina teisė tokį įskaitymą leidžia. To paties straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad 1 dalies nuostata nedraudžia kelti 4 str. 2 d. „m“ p. nurodytų bylų dėl teisės aktų paskelbimo niekiniais, ginčytiniais ar dėl negalimumo jų vykdymą užtikrinti teismine tvarka. Pasitelkus teleloginį¹⁷⁸ ir sisteminį¹⁷⁹ teisės aiškinimo metodus, daryta išvada, kad minėtos normos turi būti suprantamos, kaip leidžiančios kreditoriui įskaityti turimą reikalavimą į skolininką abiem atvejais, t. y. : (1) jei tai leidžia valstybės, kurioje iškelta bankroto byla, teisė arba (2) jei tai leidžia valstybės, kurios teisė taikoma įskaitytinam reikalavimui, teisė, nepaisant to, kad toks įskaitymas draudžiamas pagal bankroto proceso valstybės teisę.¹⁸⁰ Toks įstatymų kolizijos sprendimo būdas vienareikšmiškai leidžia daryti išvadą, kad Europos Sąjungos teisės aktai teikia prioritetą konkrečiau kreditoriaus interesams. Be to, tokią išvadą taip pat patvirtina ir Reglamento preambulės 26 p. išreikšta mintis, kad įskaitymas bankroto atveju atlieka garantijos funkciją. Kaip ir kreditorius, kurio reikalavimas užtikrintas, kreditorius, turintis įskaitymo teisę, neturėtų susidurti su perspektyva, kad jo įskaitymo teisė bus ignoruojama ir, kad jis turės vykdyti savo įsipareigojimą, kurį galėtų įskaityti. Kreditorius, turintis priešpriešinį įskaitytiną reikalavimą į bankrutuojantį skolininką, neturėtų būti verčiamas prisiimti riziką, kad skolininkas nepateiks priešpriešinio prievolės įvykdymo.¹⁸¹

Apibendrinant, pažymėtina, kad daugelis Europos jurisdikcijų gina kreditoriaus teisę įskaityti priešpriešinius reikalavimus turimus bankrutuojančio skolininko atžvilgiu ir tokiu būdu priskiria įskaitymui prievolės užtikrinimo funkciją. Ši įskaitymo funkcija pripažįstama ir Europos Sąjungos teisės aktuose¹⁸² bei yra ypatingai svarbi finansų rinkos priemonė, skirta

¹⁷⁸ Reglamento nuostatos įskaitymo klausimu yra analogiškos 1995 m. lapkričio 23 d. konvencijos dėl bankroto proceso, kuri taip ir neįsigaliojo, reguliavimui. Šios konvencijos išaiškinimuose buvo pateikta nuomonė, kad konvencijoje įtvirtintas reguliavimas, kuriuo siekiama įteisinti įskaitymą bankroto atveju. Daugiau apie tai: McKENZIE, Donna. *The EC Convention on Insolvency Proceedings*. European Review of Private Law, 1996, Nr. 4, p. 196 (181-200).

¹⁷⁹ Reglamento 24 ir 26 preambulės punktuose numatytas tikslas užtikrinti teisėtus šalies, sudariusios sandorį su vėliau nemokiu tapusiu asmeniu, lūkesčius ir jo teisę pasinaudoti įskaitymu.

¹⁸⁰ European Financial Markets Layers Group. *Protection for Bilateral Insolvency Set-Off and Netting Agreements under EC Law: A Report by the European Financial Markets Layers Group (EFMLG)*, [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2008-02-02]. P. 24-25. [žiūrėta 2008-02-16]

¹⁸¹ Ibid. p. 22-23, 34-35.

¹⁸² Be Reglamento dėl bankroto bylų, įskaitymo galimybę taip pat reguliuoja 2001 m. balandžio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2001/24/EC dėl kredito įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo, OJ L 125, 5.5.2001, p. 15; 2002 m. birželio 6 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2002/47/EC dėl susitarimų dėl finansinio užtikrinimo, OJ L 168, 27.06.2002, p. 43.

finansinės apyvartos rizikų mažinimui ir efektyvumo didinimui. Taip pat būtina pabrėžti, kad net valstybėse, kuriose įskaitymas bankroto atveju draudžiamas, šiai taisyklei dažnai daroma išimtis reikalavimų, kylančių iš tos pačios sutarties, įskaitymui (*transactional set-off*), banko einamųjų sąskaitų įskaitymui¹⁸³ bei finansinių priemonių įskaitymui¹⁸⁴.

3. ĮSKAITYMAS SKOLININKO BANKROTO ATVEJU LIETUVOJE

Vadovaujantis CK 6.140 str., yra leidžiama įskaityti nemokaus skolininko atžvilgiu turimas reikalavimo teises, jei kitaip nenustatyto įstatymas. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatyme nėra numatyta jokių nuostatų, reguliuojančių įskaitymą skolininko bankroto atveju. Nepaisant to, tiek teisės mokslo atstovai, tiek teismai yra išaiškinę, kad Lietuvos bankroto teisėje egzistuoja draudimas įskaityti reikalavimus po bankroto bylos iškėlimo.

Pasak CK komentaro autorių, Įmonių bankroto įstatyme aiškaus draudimo taikyti įskaitymą bankrutavus skolininkui nėra, tačiau aiškinant Įmonių restruktūrizavimo įstatymo 9 str. 1 d. 3 p. numatytą normą (kuria vadovaujantis draudžiama atlikti įskaitymą, jei tai nenumatyta restruktūrizavimo plane) sistemiškai ir atsižvelgiant į jos tikslus dėl skolininko bankroto, darytina *a fortiori* išvada: bankroto procedūros tikslas – apsaugoti visų kreditorių interesus. Jeigu būtų leistas įskaitymas bankrutavus skolininkui, būtų pažeistas minėtas tikslas.¹⁸⁵ Manytina, kad toks aiškinimas nėra pagrįstas dėl žemiau pateikiamų priežasčių. Restruktūrizavimo ir bankroto procedūrų tikslai yra visiškai skirtingi: pirmąją procedūra siekiama atkurti skolininko mokumą, o antrąją – patenkinti kiek įmanoma daugiau nemokaus skolininko kreditorių reikalavimų. Atsižvelgiant į restruktūrizavimo proceso tikslą, tiek Lietuvoje, tiek kitose valstybėse įskaitymas yra draudžiamas ne siekiant apsaugoti skolininko kreditorių interesus, o norint užtikrinti, kad skolininko turtas nebūtų sumažintas reikalavimo teisių, kurios įskaitymu panaikinamos, verte ir kad tokiu būdu jis turėtų pakankamai išteklių vykdyti tolimesnę komercinę veiklą.¹⁸⁶ Pastebėtina, kad dėl to, net valstybėse, kuriose įskaitymas skolininko bankroto atveju yra leidžiamas, įskaityti nemokaus skolininko reikalavimus restruktūrizavimo atveju yra dažnai draudžiama.

¹⁸³ *Cit. op.* 29, p. 1168-1169.

¹⁸⁴ *Cit. op.* 180, p. 68-75.

¹⁸⁵ *Cit. op.* 12, p. 180.

¹⁸⁶ *Cit. op.* 29, p. 1204.

LAT tokią pačią išvadą kaip ir civilinio kodekso komentatoriai padarė aiškindamas bankroto instituto tikslus ir Įmonių bankroto įstatymo normas. Teismas yra pažymėjęs, kad bankroto instituto paskirtis yra apsaugoti pirmiausia nemokaus skolininko, negalinčio tinkamai įvykdyti savo įsipareigojimų, kreditorių teises ir interesus. Bankroto procedūra siekiama patenkinti ne pavienių kreditorių, žinančių apie sunkę skolininko finansinę padėtį, o visų kreditorių interesus, tuo tikslu išviešinant nemokaus skolininko turimas skolas ir finansines galimybes joms padengti bei sudarant sąlygas visiems esantiems kreditoriams patenkinti savo reikalavimus iš bankrutuojančiai įmonei priklausančio turto.¹⁸⁷ Pritaikydamas šį savo išaiškinimą, LAT yra ne kartą nurodęs, kad „įskaitymo draudimas užtikrina, jog kiekvienas tos pačios eilės kreditorius tenkina turimus reikalavimus proporcingai pagal sumas, gautas iš viso įmonei priklausančio turto pardavimo, o atskiro kreditoriaus turimas reikalavimas tenkinamas tik kartu su kitų kreditorių reikalavimais, t. y. negali būti išskirtinis. Taigi joks kreditorius negali turėti privilegijos iš anksto vienašališkai įskaityti tarpusavio reikalavimus, nes toks visiškas kreditoriaus reikalavimų patenkinimas dėl visiško įskaitymo reikštų proporcingumo principo, jog visi tos pačios eilės kreditoriai turi vienodas teises į savo reikalavimų tenkinimą, pažeidimą“.¹⁸⁸ Pastebėtina, kad tokie argumentai yra pagrįsti *pari passu* principo taikymu ir yra tipiški „debitoriškojo“ bankroto modelio valstybėse.

Kitas LAT pateikiamas argumentas, kuriuo grindžiamas draudimas įskaityti bankrutuojančio skolininko reikalavimus, yra siejamas su Įmonių bankroto įstatymo 10 str. 7 d. 3 p. nustatyto draudimu įsiteisėjus teismo nutarčiai iškelti bankroto bylą vykdyti visas finansines prievoles, neįvykdytas iki bankroto bylos iškėlimo, įskaitant palūkanų, netesybų, mokesčių ir kitų privalomųjų įmokų mokėjimą, išieškoti skolas iš šios įmonės teismo ar ne ginčo tvarka.¹⁸⁹ Vadovaujantis minėtu straipsniu, teismas ne tik uždraudžia įskaitymą

¹⁸⁷ LAT senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 33 „Dėl įstatymų taikymo įmonių bankroto bylose“ patvirtinta apžvalga „Teismų praktikos nagrinėjant bankroto bylas, iškeltas pagal 1997 m. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymą, apibendrinimo apžvalga“. Teismų praktika, 2002, Nr.16, p. 282.

¹⁸⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 27 d. nutartis c. b. pagal kreditorės Klaipėdos apskrities valstybinės mokesčių inspekcijos prašymą likviduojamai AB „Argovegas“, Nr. 3K-3-484/2004, kat. 125.5; Taip pat LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 6 d. nutartyje c. b. LAB „Investicinė Kauno holdingo kompanija“ v. IAB „Šviežiusis rytojus“ ir UAB „Snita“, Nr. 3K-3-568/2000, kat. 29; ApT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 4 d. nutartyje dėl trečiojo asmens A.M. atskirojo skundo dėl Kauno apygardos teismo 2006 m. rugsėjo 6 d. nutarties, Nr. 2-5-1/2007, kat. 40.2, 126.5. (S).

¹⁸⁹ Analogiškas draudimas buvo numatytas 1997 m. birželio 17 d. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo Nr. VIII-207 (Žin., 1997, Nr. 64-1500) 14 str. 6 d. 3 p.. Be to, tokia pati norma galioja 2004 m. kovo 30 d. Lietuvos Respublikos bankų įstatymo Nr. IX-2085 (Žin., 2004, Nr. 54-1832) 85 str. 3 d. 2 p.

bankroto atveju, bet ir įvardija įskaitymą kaip vieną iš prievolės įvykdymo būdų.¹⁹⁰ Nesutapatinus įskaitymo su prievolių įvykdymu, įskaitymas nepatektų į minėto Įmonių bankroto įstatymo straipsnio reguliavimo sritį. Šiame darbe jau buvo išsakyta nuomonė, kad įskaitymas negali būti įvardijamas kaip prievolės įvykdymo būdas, nors minėtos kategorijos ir labai artimos savo teisiniais padariniais. Todėl ir ši teismo motyvacija laikytina teisiškai nepagrįsta.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje išties yra įtvirtintas „debitoriškasis“ bankroto reguliavimo modelis, LAT išvada, kad leidimas įskaityti bankrote prieštarautų bankroto proceso tikslams, laikytina pagrįsta. Kita vertus, tai, kad toks draudimas nebuvo *expressis verbis* įtvirtintas įstatyme, suponuoja išvadą, kad įstatymų leidėjas nenorėjo uždrausti tokio įskaitymo arba sąmoningai vengė išspręsti šį klausimą įstatymu, palikdamas jo sprendimą teismų diskrecijai. Atsižvelgiant į šiuolaikines bankroto proceso raidos tendencijas ir Europos Sąjungos reguliavimo kryptis, manytina, kad ir Lietuvoje turėtų būti leidžiamas įskaitymas skolininko bankroto atveju, tačiau reikia aiškiai apibrėžti tokio įskaitymo taikymo ribas.¹⁹¹ Kreditorius, turintis įskaitytiną reikalavimo teisę, neturėtų būti prilyginamas visiems kitiems kreditoriams, nes jo padėtis iš esmės yra skirtinga: jis privalo vykdyti savo prievolę skolininkui nebūdamas užtikrintas, kad skolininkas bent iš dalies įvykdys savo priešpriešinę prievolę. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, siūlytina, leisti įskaityti reikalavimus, kuriuos kreditorius ir skolininkas sąžiningai įgijo vienas kito atžvilgiu iki bankroto bylos iškėlimo. Įskaičius tarpusavio reikalavimus, kurie atsirado iki bankroto bylos iškėlimo dienos, kreditoriaus, kuriam dar liko reikalavimų po vienaarūšių prievolių užskaitymo, padėtis iš tiesų prilygintų kitų kreditorių padėčiai.

Leidžiant įskaityti reikalavimus skolininko bankroto atveju, taip pat yra būtina atsižvelgti ir į subjektyvų prievolių teisnių santykių elementą. Jei kreditorius ir/ar skolininkas veikia nesažiningai ir įgyja reikalavimo teises iš trečiųjų asmenų prieš bankroto bylos iškėlimą tik tam, kad galėtų jas įskaityti, įskaitymas bankroto atveju turėtų būti neleidžiamas. Pastarasis draudimas teismų praktikoje taikomas ir šiuo metu vadovaujantis

¹⁹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 24 d. nutartis c. b. *Lietuvos Respublikos finansų ministerija v. AB „Oruva“, UAB „Oruva“ ir Ko, UAB „Parex Lizingas“*, Nr. 3K-3-529/2006, kat. 21.4.1.1., 35.6.1, 40.2, 126.8 (S). O taip pat LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 13 d. nutartis c. b. *Lietuvos bankas v. AB „Tauro bankas“, AB „Vilniaus vingis“*, Nr. 3K-7-95/2001, kat. 125.6.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 13 d. nutartis c. b. *BUAB „Alytaus vija“ v. A.Ž. individualiai įmonei*, Nr. 3K-3-1335 /2002, kat. 31.3.6.; 125.6.

¹⁹¹ Atkreiptinas dėmesys, kad įskaitymas skolininko bankroto atveju yra leidžiamas Lietuvos Respublikos atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemoje įstatymo (Valst. Žin. 20036 Nr. 61-2754) nustatytais atvejais.

CK 6.66 str. (*actio Pauliana*)¹⁹² arba CK 1.5 str. numatytais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais¹⁹³, atitinkamai bankroto administratorius tokį ieškinį gali reikšti vadovaujantis Įmonių bankroto įstatymo 11 str. 3 d. 8 p.¹⁹⁴ Šis draudimas turėtų būti pagrindinė priemonė, padedanti kovoti su piktnaudžiavimu įskaitymo teise bankroto procese.

Atsižvelgiant į tai, kad draudimą taikyti įskaitymą skolininko bankroto atveju suformulavo teismų praktika, o ne įstatymų leidėjas, manytina, kad norint pakeisti šią taisyklę, nėra būtina tikslinti ar keisti Įmonių bankroto įstatymą. Atvirkščiai, pageidautina, kad pozityviosios teisės reguliavimas šiuo klausimu išliktų toks, koks buvo, o leidimas taikyti įskaitymą bankroto atveju ir jo taikymo sąlygos būtų formuojamos teismų praktikos, nes tokiu būdu suformuotos taisyklės yra lankstesnės ir lengviau pritaikomos kintantiems civiliniams santykiams.

Pažymėtina, kad suteikus kreditoriui galimybę įskaityti priešpriešinius reikalavimus bankrutuojančiam skolininkui, bankroto bylų nagrinėjimas taptų žymiai paprastesniu, nes teismus pasiektų bankroto bylos su mažesniu kiekiu kreditorinių reikalavimų. Tokiu būdu būtų įgyvendinti teismo proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principai.

¹⁹² ApT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. BUAB „Ekmecha“ v. UAB „Kemek Engineering“, Nr. 2A-234/207, kat. 126.5, 35.6.1, 40.2.

¹⁹³ ApT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 27 d. nutartis c. b. BUAB „Tekoveta“ v. N.S. Nr. 2A-467/206, kat. 27.7, 40.2, 44.2.4.1, 126.5 (S)

¹⁹⁴ Bankroto administratorius turi pareigą patikrinti įmonės sandorius, sudarytus bent per 36 mėnesių laikotarpį iki bankroto bylos iškėlimo, ir ginčyti teisme tuos sandorius, kurie prieštarauja įmonės veiklos tikslams bei įtakoja skolininko nemokumą. 36 mėnesiai yra vadinamasis „įtarimo laikotarpis“. Pažymėtina, kad Lietuvoje nustatytas ypač ilgas „įtarimo laikotarpis“. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, kuri laikoma kraštutine „debitoriškojo“ bankroto modelio šalininke, minėtas laikotarpis yra net dvigubai trumpesnis – 18 mėnesių.

IV. ĮSKAITYMO TVARKA

Įskaitymo tvarka bene vienas prieštarigiausiai vertinamų klausimų, susijusių su įskaitymu, tiek civilinės teisės teorijoje, tiek įvairių šalių įstatymų leidyboje bei teisinėje praktikoje. Nuo to, kokia taikoma įskaitymo tvarka, tiesiogiai priklauso įskaitymo išgaliojimo momentas ir jo teisiniai padariniai, tokie kaip senaties termino taikymas, atsakomybės už netinkamą prievolės vykdymą taikymas, galimybė perleisti reikalavimo teisę ir kita. Taigi nenuostabu, kad minėtas klausimas sukėlė tiek daug diskusijų. Europoje nuo Glosatorių laikų tarpusavyje rungėsi du skirtingi požiūriai: vieni manė, kad įskaitymas įvyksta savaime nuo to momento, kai priešpriešiniai reikalavimai pirmą kartą atitinka visus įskaitymui keliamus reikalavimus, ir tam nereikia jokios prievolės šalių valios išraiškos; kiti palaikė poziciją, kad įskaitymas turi būti atliktas bent vienos iš šalių valia.¹⁹⁵ Tiek vieną, tiek kitą poziciją palaikę teisės mokslo atstovai savo nuomonę grindė senovės Romos teisiniais tekstais. Todėl, siekiant tinkamai suformuluoti įskaitymo tvarkos problematiką ir visapusiškai atskleisti galimus sprendimo variantus, būtina šį klausimą pradėti nagrinėti nuo istorinės įskaitymo taikymo tvarkos raidos.

1. ĮSKAITYMO TVARKOS ISTORINĖ RAIDA

Įskaitymo institutas, kaip jau ne karta yra minėta, kildinamas iš romėnų teisės. Tačiau Romos teisininkų tekstai šiuo klausimu yra ganėtinai dviprasmiški ir todėl jų aiškinimas kai kurių autorių darbuose yra iš esmės skiriasi.¹⁹⁶ Manytina, kad visa sumaištis dėl įskaitymo taikymo tvarkos teisės doktrinoje atsirado dėl netinkamo Romos teisės interpretavimo.¹⁹⁷

Ankstyvojoje Romos teisėje vienašalio įskaitymo idėja buvo visiškai svetima ir pripažįstamas buvo tik sutartinis įskaitymas. Tai nulėmė tuo metu galiojusios procesinės taisyklės, kurios draudė šalims pateikti teismui daugiau nei vieną klausimą, t.y. jei teismui buvo pateiktas ieškinys, priešinio ieškinio teikimas buvo neįmanomas¹⁹⁸.

¹⁹⁵ *Cit. op.* 42, p. 149.

¹⁹⁶ Plačiau apie tai: *Cit. op.* 85, p. 231-234.

¹⁹⁷ PICHONNAZ, Pascal. *The Retroactive Effect of Set-Off (Compensatio): a journey through Roman law to the New Dutch Civil Code*. *The Legal History Review*, 2000, Nr. 68 (4), p. 541-564.

¹⁹⁸ *Cit. op.* 18, p. 401;

Įsigaliojus formuliariniam procesui, klausimo vienumo principas neteko savo absoliutaus pobūdžio. Ar duotojoje situacijoje bus taikomas įskaitymas ir jei bus, tai kokia apimtimi, visiškai priklausė nuo taikomos formulės ir teisėjo valios – *iudicia bonae fidei*, o įskaitymo teisės kaip tokios atsakovas neturėjo.¹⁹⁹ Priešingai nei šiuolaikinėje teisėje, įskaitymas buvo galimas tik reikalavimų, kurie kilę iš to paties sandorio (*ex eadem causa*) atžvilgiu.²⁰⁰

Vėliau, nuo Marko Aurelijaus reformos laikų, įskaitymas galėjo būti atliekamas remiantis *exceptio doli* (ieškiniuose *iudiciis stricti iuris*), kurio esmė buvo ta, kad jei ieškovas pareiškia ieškinį teisme, o atsakovas pateikia įrodymų apie priešpriešinio reikalavimo egzistavimą, teisėjas pasiūlydavo ieškovui sumažinti savo reikalavimą atitinkamai atsakovo turimo reikalavimo dydžiu. Jei ieškovas atsisakydavo, jis rizikuodavo gauti formulę su *exceptio doli* ir taip prarasti ne dalį, o visą reikalavimo teisę.²⁰¹ Toks reguliavimas buvo grindžiamas tuo, kad ieškovas, kurio reikalavimas galėjo būti panaikintas atsakovo priešiniu reikalavimu, pateikdamas ieškinį teismui ir reikalaudamas, kad atsakovas sumokėtų visą skolą, elgėsi priešingai *bona fides* ir taip siekė apgaulės (*dolus*). Iki Markas Aurelijus priskyre šią taisyklę prie įskaitymo instituto, ji buvo netiesioginio poveikio priemonė ieškovui.²⁰² Pažymėtina, kad nors identiško šiam reguliavimui šiuolaikinėje teisėje neišliko, Anglijoje susiformavo teismų praktika, kuri grindžiama labai panašiu aiškinimu. Jei ieškovas reikalauja, kad skolininkas sumokėtų skolą, nors pastarasis turi priešpriešinį reikalavimą į kreditorių, kreditorius, nepabandęs susitarti su skolininku dėl įskaitymo, teismo sprendimu turi apmokėti skolininko turėtas teismines išlaidas.²⁰³ Atkreiptinas dėmesys, kad tokia praktika suformavo išimtį iš Anglijos civilinio proceso bendrosios taisyklės, kad paprastai kiekviena iš bylos šalių turi pati apmokėti savo patirtas bylinėjimosi išlaidas ir pralaimėjusioji šalis neprivalo kompensuoti laimėjusiosios bylą šalies išlaidų.²⁰⁴ Panaši praktika susiformavo ir Vokietijoje.²⁰⁵

¹⁹⁹ SOHM, Rudolph. *The Institutes of Roman Law*. The USA and Great Britain: Gorgias Press LLC, 2002, p. 349.

²⁰⁰ *Cit. op.* 16, p. 761-762.

²⁰¹ *Ibid.*, p. 764.

²⁰² *Cit. op.* 199, p. 350.

²⁰³ *Cit. op.* 29, 1989, p. 35.

²⁰⁴ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė (I tomas): vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 356.

²⁰⁵ Pati taisyklė iš esmės skiriasi, nes civilinės teisės tradicijos šalyse procesinių išlaidų atlyginimo reguliavimas yra visiškai skirtingas nuo bendrosios teisės tradicijos: paprastai proceso išlaidas kitai šaliai turi atlyginti pralaimėjusi šalis. Tačiau įskaitymo atveju Vokietijos teismai linę ieškovo patirtas procesines išlaidas priteisti atsakovui, kuris pasinaudoja įskaitymo teise prieš ieškovą tik proceso metu. DE VRIES, Gerard J.P. *Dutch case*

Kitas svarbus laikotarpis įskaitymo instituto formavimosi istorijoje buvo imperatoriaus Justiniano reformos. Justiniano tekstai siejami tiek su įskaitymo *ipso iure* doktrinos suformavimu, tiek su retroaktyvaus poveikio įskaitymui suteikimu. Justiniano institutuose įtvirtintos proceso taisyklės buvo nebe tokios formalios kaip anksčiau. Justinianas laikėsi nuomonės, kad galimybė taikyti įskaitymą yra sudedamoji kiekvieno ieškinio (ar reikalavimo) dalis, t.y. teisė reikalauti įskaitymo egzistuoja kiekviename ieškinyje ar reikalavime *ipso iure*.²⁰⁶ Daugiausiai diskusijų sukėlė Justiniano panaudota frazė „*actiones ipso iure minuani*“.²⁰⁷ Viduramžių teisininkai šią frazę interpretavo dvejopai: (1) vieni manė, kad įskaitymas vyksta automatiškai ir „*sine facto hominis*“; (2) kiti laikėsi nuomonės, kad įskaitymas automatiškas, bet tam, kad jis įvyktų, būtina pareikšti reikalavimą teisme²⁰⁸. Pastaruoju atveju pareiškimas teisme turėjo tik konstatuojamąją reikšmę, o ne teisę sukuriančią. Įskaitymo momentu buvo laikomas momentas, kai priešpriešiniai reikalavimai pirmą kartą visiškai atitiko įskaitymui keliamus reikalavimus. Buvo manoma, kad įskaitymui nebūdingas retroaktyvus veikimas, nors tokio pareiškimo efektas ir prilyginamas tokiam veikimui. Be to, laikyta, kad skolininkui nepasinaudojus įskaitymo teise, teisėjas turi priteisti ieškovui visą jo reikalaujamą sumą, tačiau atsakovas vėliau galėjo reikšti kreditoriui reikalavimą grąžinti tai, kas buvo sumokėta, remdamasis nepagrįsto praturtėjimo institutu (*conditio indebiti*).²⁰⁹

Kitokią reikšmę pareiškimas apie įskaitymą įgavo naujaisiais laikais. George Puchta buvo pirmasis, kuris pareiškė, kad dviejų priešpriešinių reikalavimų, kurie atitinka visus įskaitymo taikymo sąlygas, egzistavimas vienu metu jų automatiškai nepanaikina. Tokiu atveju pareiškimas apie įskaitymą turi ne konstatuojamąją reikšmę, o teisę sukuriančią – įskaitymas laikomas atliktu nuo pareiškimo pateikimo dienos, tačiau prievolės laikomos panaikintomis nuo momento, kai jos pirmą kartą galėjo būti įskaitytos. Taigi šiuo atveju įskaitymas taip pat įvyksta *ipso iure*, tačiau retroaktyvaus veikimo savybė yra priskiriama pareiškimui apie įskaitymą. Šios teorijos esmė yra ta, kad kiekvienas reikalavimas net ir po to, kai atitinka įskaitymui įstatymu nustatytas sąlygas, išlaiko savarankišką teisinę

note iš BGH, 17.7.2003 – *Set-off against claim that had been awarded by an enforceable decision before the proceedings of the principal claim commenced*. European Review of Private Law, 2005, nr. 1, p. 43-44.

²⁰⁶ *Cit. op.* 197, p. 545.

²⁰⁷ *Cit. op.* 1, p. 542.

²⁰⁸ *Cit. op.* 197, p. 547-552.

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 551.

egzistenciją, o apsisprendimo teisė panaikinti prievolę įskaitymu ar koku kitu būdu, priklauso kreditoriui. Šią teoriją vėliau rėmėsi Vokietijos civilinio kodekso kūrėjai.²¹⁰

Retroaktyvaus veikimo priskyrimas pareiškimui apie įskaitymą buvo grindžiamas dviem argumentais. Visų pirma teise į *conditio indebiti*, kuri buvo kildinama iš Ulpiano tekstų, tačiau ši teisė Romos laikais buvo siejama su įskaitymu kreditoriaus bankroto atveju,²¹¹ o įskaitymo bankroto atveju teisinis reguliavimas buvo ir yra specialusis, pagrįstas išimtimis iš bendrųjų taisyklių. Antrasis argumentas rėmėsi, tuo, kad nuo momento, kai dvi prievolės atitinka visus įskaitymui keliamus reikalavimus, nustoja galioti iš tų prievolių atsiradusios šalutinės prievolės, susijusios su palūkanų ir delspinigių skaičiavimu. Tačiau ir šiuo atveju buvo turima omenyje specifinis atvejis, susijęs su tarpusavio reikalavimų įskaitymu tarp partnerių, veikiančių jungtinės veiklos pagrindais (*societas*).²¹² Tokiu būdu abu argumentai, kuriais grindžiamas retroaktyvus pranešimo apie įskaitymą galiojimas Romos teisėje, nėra įtikinami. Nepaisant to, nuomonių įvairovė dėl įskaitymo taikymo tvarkos vis dar atsispindi šiuolaikinėse teisės sistemose. Be to, įskaitymo taikymo tvarka šiuolaikinėje teisėje tapo vienu pagrindiniu kriterijumi klasifikuojant nacionalines teisės sistemas, atsižvelgiant į jų santykį su įskaitymo institutu.

2. ĮSKAITYMO TVARKA ŠIUOLAIKINĖJE TEISĖJE

2.1. VIENAŠALIS ĮSKAITYMAS

Teoriniai ir praktiniai aspektai. Visos šiuolaikinės teisės tradicijos pripažįsta, kad esant tam tikroms sąlygoms skolininkas gali atsikirsti kreditoriui priešpriešiniu reikalavimu.²¹³ Tačiau jos nesutaria, ar skolininkas norėdamas įgyvendinti šią savo teisę turi kreiptis į teismą, ar gali įskaitymą atlikti pats vienašaliu aktu, ar tam, kad įskaitymas įvyktų, šalių valios išraiškos išvis nereikia, ir nuo kurio tada momento atsiranda teisiniai įskaitymo padariniai. Kaip įskaitymo tvarkos istorinė analizė parodė, ši diskusija vyksta ne vieną amžių, o jos rezultatas – trijų mokyklų įskaitymo taikymo atžvilgiu susiformavimas:

²¹⁰ *Cit. op.* 197, p. 551.

²¹¹ *Cit. op.* 85, p. 232.

²¹² *Cit. op.* 197, p. 556-559.

²¹³ *Cit. op.* 12, p. 19.

- Bendrosios teisės tradicijos mokykla (Didžioji Britanija), kurioje bendroji taisyklė yra ta, kad vienašalis įskaitymas yra galimas tik teismo proceso metu ir jis galioja tik į ateitį. Pažymėtina, jog yra nemažai šios taisyklės išimčių.

- Germaniškoji mokykla (Vokietija, Šveicarija, Olandija), kurioje įskaitymas paprastai atliekamas vienašaliu vienos iš prievolės šalių pareiškimu.

- Napoleoniškoji mokykla (Prancūzija, Ispanija, Belgija, Liuksemburgas), kurioje įskaitymas įvyksta automatiškai (*ipso iure*), kai tik tarp prievolės šalių atsiranda vienas priešpriešiniai reikalavimai, atitinkantys visas įskaitymo taikymo sąlygas. Tokie vienas priešpriešiniai reikalavimai yra panaikinami įskaitymu *pro tanto* net ir tuo atveju, jei šalys nežino apie įskaitymo galimybę.²¹⁴

R. Zimmermann pateikia kiek kitokią klasifikaciją. Jis išskiria aukščiau paminėtus tris modelius ir dar du, kurie iš esmės yra ankstesniųjų porūšiai²¹⁵:

- Napoleoniškosios mokyklos porūšį, kuomet priešpriešiniai vienas priešpriešiniai reikalavimai, atitinkantys visus įskaitymui keliamus įstatymo reikalavimus, yra panaikinami *ipso iure*, tačiau tik tuo atveju, jeigu toks reikalavimas yra iškeliamas teismo proceso metu. Nors Prancūzijos civilinio kodekso nuostatos visiškai atitinka Napoleoniškąją mokyklą, Prancūzijos teismai pripažįsta aptariamą doktriną.²¹⁶ Tokia pati tvarka taikoma Ispanijoje bei Italijoje.

- Germaniškąją mokyklą R. Zimmermann suskirsto į du porūšius: (1) įskaitymas atliekamas vienašaliu vienos iš prievolės šalių pareiškimu, tačiau įskaitymas galioja retroaktyviai, t.y. įskaitymas laikomas atliktu nuo to momento, kai priešpriešiniai reikalavimai atitiko įstatymo įskaitymui keliamus reikalavimus (Vokietija, Austrijos teismų praktika ir Olandija); (2) įskaitymas atliekamas vienašaliu vienos iš prievolės šalių pareiškimu ir laikomas atliktu nuo pareiškimo pateikimo kitai šaliai momento (*ex nunc* efektas) (Švedija).

Apibendrinant įskaitymo taikymo tvarką, nepaisant to, kad Prancūzijos ir kai kurių kitų valstybių įstatymai įtvirtina automatiškai veikiančią įskaitymą, visgi tenka pastebėti, kad visų

²¹⁴ *Cit. op.* 29, p. 1144.

²¹⁵ *Cit. op.* 12, p. 32.

²¹⁶ Pasak jų, negali būti atsižvelgiama į automatiško įskaitymo faktą, jeigu teisėjas jo nežino. Tokiu būdu nuo labai liberalaus požiūrio, kai įskaitymas įvykdavo automatiškai, Prancūzijos teisės doktrina perėjo prie gerokai griežtesnio modelio, kuriame tam, kad įskaitymas galiotų, reikalaujama teismo sprendimo. Plačiau apie tai: DE THEIJE, Mineke. Belgian case notes iš BGH, 17.7.2003 – *Set-off against claim that had been awarded by an enforceable decision before the proceedings of the principal claim commenced*. *European Review of Private Law*, 2005, Nr. 1, p. 64.

apžvelgtų valstybių teismų praktika pripažįsta, kad tam, kad įvyktų įskaitymas, reikia šalių valios išraiškos: pareiškimo teismui arba vienašalio pranešimo apie įskaitymą. Tačiau minėtose sistemose stipriai skiriasi valios išraiškos teisiniai padariniai, o teisinių padarinių klausimas yra daug svarbesnis nei tai, koku būdu atliekamas įskaitymas.²¹⁷ Įskaitymui gali būti būdingas retroaktyvus veikimas (*ex tunc*)²¹⁸ arba veikimas į ateitį (*ex nunc*), kuris didžiąja dalimi ir lemia įskaitymo teisinių padarinių pobūdį.

Retroaktyvus efektas gali būti priskiriamas tiek pačiam įskaitymui, kaip kad yra Prancūzijoje, tiek pranešimui apie įskaitymą, kaip kad yra Vokietijoje. Skirtumas tas, kad pirmuoju atveju teismo proceso metu tikrinant ar įskaitymas yra galimas, bus atsižvelgta ne į aplinkybes, kurios buvo padavus ieškinį ar pateikus pranešimą apie įskaitymą kitai šaliai, o į aplinkybes, kurios egzistavo, kai reikalavimo teisės pirmą kartą atitiko įskaitymui keliamus reikalavimus.²¹⁹ Antruoju atveju atvirkščiai, būtų atsižvelgta į aplinkybes buvusias ieškinio padavimo ar pranešimo apie įskaitymą pateikimo momentu.²²⁰ Tokiu būdu, jei pasikeistų aplinkybės ir anksčiau buvę įskaitytini reikalavimai ieškinio padavimo metu ar pranešimo apie įskaitymą pateikimo metu nebeatitiktų įstatymo keliamų įskaitymui reikalavimų, pirmuoju atveju įskaitymas vis tiek būtų laikomas įvykusi, o antruoju vienašališkai įskaityti reikalavimus būtų nebeįmanoma²²¹.

Kitais atvejais abu retroaktyvaus veikimo variantai sukelia vienodus teisinius padarinius.²²² Visų pirma nuo momento, kai abu reikalavimai galėjo pirmą kartą būti įskaityti, nebeskaičiuojamos palūkanos. Taip yra todėl, kad prievolės pasibaigimas įskaitymu sukelia tokius pačius padarinius kaip jos įvykdymas. Tačiau ir čia yra tam tikras skirtumas. Jei šalis, turėjusi įskaitymo teisę, ja nepasinaudojo ir toliau mokėjo palūkanas bei delspinigius, pagal Olandijos ir Vokietijos teisę ji negali atgauti to, ką yra sumokėjusi, o pagal Prancūzijos teisę – gali. Antra, nė viena iš šalių negali būti laikoma pažeidusi prievolę nuo reikalavimų tapimo įskaitytinais. Tokia pozicija grindžiama tuo, kad kreditorius turėtų žinoti, kad egzistuoja priešpriešinį įskaitytiną į jo turimą reikalavimą skolininko

²¹⁷ *Cit. op.* 29, p. 84.

²¹⁸ Nors formaliai žiūrint įskaitymui *ipso iure* nepriskiriamas tikrasis retroaktyvus efektas, tačiau padariniai iš esmės tokie patys, kaip retroaktyvaus veikimo atveju. Todėl nagrinėjant retroaktyvų įskaitymo veikimą bus atsižvelgta ir į Prancūzijos bei jai artimų teisės tradicijų įskaitymo atžvilgiu doktriną.

²¹⁹ *Cit. op.* 12, p. 36.

²²⁰ Vokietijos Aukščiausiojo Teismo (*Bundesgerichtshof*) byla BGH, 17.7.2003, IX ZR 268/02, NJW iš *BGH*, 17.7.2003 – *Set-off against claim that had been awarded by an enforceable decision before the proceedings of the principal claim commenced*. *European Review of Private Law*, 2005, nr. 1, p. 39.

²²¹ Tačiau yra daug šios bendros taisyklės išimčių, pvz. Vokietijos civilinio kodekso 390 (2), 392, 406.

²²² *Cit. op.* 42, p. 153.

reikalavimas, kuris gali panaikinti prievolinius teisinius santykius, ir turėtų nebesitikėti prievolės įvykdymo natūra.²²³ Trečia, senaties termino suėjimas nepanaikina kreditoriaus teisės įskaityti jo turimą reikalavimą. Suėjus senačiai, reikalavimo teisė vis dar gali būti įskaityta, jei senaties terminas nebuvo suėjęs tuo metu, kai reikalavimas galėjo būti įskaitytas pirmą kartą.²²⁴

Aukščiau aptarti įskaitymo padariniai parodo, kad ir retroaktyvus įskaitymas, ir *ipso iure* įskaitymas neveikia visa savo apimtimi. Netgi priešingai, abiem atvejais taikant įskaitymą susiduriama su visa eile išimčių. Pavyzdžiui, *conditio in debiti* taikymas sumokėtų palūkanų, delspinigių ar net visos skolos atveju. Būtų galima tikėtis, kad Prancūzijoje skolininkas galėtų atgauti tai, ką sumokėjo po to, kai atsirado visos įskaitymui būtinos aplinkybės, tačiau taip yra tik tuo atveju, jei skolininkas nežinojo ir negalėjo žinoti apie įskaitymo galimybę. Vokietijoje šiuo klausimu jau ilgai diskutuojama, tačiau vyraujanti nuomonė yra ta, kad jei skolininkas sumokėjo skolą nežinodamas, kad gali ją įskaityti, jis negali susigrąžinti to, kas buvo sumokėta, remdamasis nepagrįsto praturtėjimo normomis.²²⁵ Tokios pačios nuomonės taip pat laikosi daugelis Austrijos, Italijos bei Ispanijos teisės mokslo atstovų.²²⁶ Tai tik vienas pavyzdys, kaip įvairios teisės sistemos siekdamos teisingumo įgyvendinimo yra priverstos daryti išimtis iš bendrųjų taisyklių, susijusių su retroaktyviu įskaitymo veikimu.

Aukščiau išdėstyti argumentai verčia abejoti retroaktyvaus veikimo įskaitymo atžvilgiu pagrįstumu ir svarstyti, ar nederėtų jo apskritai atsisakyti. Be to, pagrindiniai argumentai, išsakomi palaikant *ipso iure* įskaitymą ir *ex tunc* pranešimo apie įskaitymą veikimą, taip pat yra abejotini. Jie susiję su teisinio apibrėžtumo ir teisėtų lūkesčių principais: 1) egzistuojant dviem priešpriešiniams įskaitytiniams reikalavimams, šalys galėjo tikėtis, kad prievolės tariamai yra panaikintos, ir elgtis atitinkamai susiklosčiusiai situacijai²²⁷; 2) įskaitymo veikimas geriausiai atitinka šalių valią.²²⁸ Pirmasis argumentas yra nelogiškas, nes šalys negali pasikliauti situacija apie, kurią nežinojo. O antrasis argumentas remiasi spėjimu: nieks

²²³ *Cit. op.* 29, p. 85.

²²⁴ DE VRIES, Gerard J.P. *Dutch case note* iš BGH, 17.7.2003 – *Set-off against claim that had been awarded by an enforceable decision before the proceedings of the principal claim commenced*. *European Review of Private Law*, 2005, nr. 1, p. 41.

²²⁵ *Ibid.*, p. 38-39.

²²⁶ *Cit. op.* 42, p. 153.

²²⁷ Plačiau apie tai žiūrėti: *Cit. op.* 197, p. 560-561.

²²⁸ *Cit. op.* 224, p. 41; *Cit. op.* 12, p. 39.

be pačių šalių kiekvienu konkrečiu atveju negali pasakyti, ką jos mąsto atsidūrusios tuo pat metu ir kreditoriaus ir skolininko vietoje.²²⁹

Kaip priešprieša *ipso iure* įskaitymui ir *ex tunc* veikimu pasižyminčiu pranešimu atliekamam įskaitymui, pateikiama Anglijos vienašalio įskaitymo²³⁰, kuris atliekamas tik teismo sprendimu, ir Skandinavijos šalyse *ex nunc* veikimu pasižyminčiu pranešimu atliekamas įskaitymas. Kaip pasakė R. Zimmermann, pastarosios dvi sistemos nebuvo suvaržytos „tamsiaisiais Justiniano pareiškimais“.²³¹ Jų esmė ta, kad įskaitymas veikia kaip prievolių pasibaigimo pagrindas *pro tanto* tik nuo ieškinio pateikimo teismui dienos arba nuo pareiškimo apie įskaitymą pateikimo kitai šaliai dienos. Tokio įskaitymo padariniai iš esmės nesiskiria nuo prieš tai aptartųjų, tačiau pagrindiniu atskaitos momentu tampa ieškinio teismui arba pareiškimo kitai šaliai pateikimo diena. Nuo tos dienos nebeskaičiuojamos palūkanos, delspinigiai, nutraukiamas ieškinio senaties terminų skaičiavimas, reikalavimo teisė nebegali būti perleista tretiesiems asmenims ir kita. Nesant retroaktyvaus įskaitymo veikimo ir laiku neįvykdžius prievolės, kad ir esant galimybei įskaityti priešpriešinius reikalavimus, to aktyviais veiksmais nepadariusi šalis pripažįstama pažeidusi prievolę. Jei šalis sumoka skolą po to, kai pateikė pranešimą apie įskaitymą, ji gali atgauti tai, kas buvo sumokėta, remdamasi nepagrįsto praturtėjimo institutu. Tačiau, jei ji sumokėjo skolą prieš pateikdama kitai šaliai pranešimą apie įskaitymą, ji nebegali atgauti nieko.

Aukščiau aprašytas reguliavimas ne tik nelaikytinas priešingu teisingumui, bet atvirkščiai – jis žymiai labiau derinasi su įskaitymo, kaip vieno iš prievolės pasibaigimo pagrindų, esme ir yra laikytinas žymiai pažangesne teisine kategorija, nei retroaktyvus įskaitymas.²³² Jis nenuginčijamai sukuria daug stabilesnius teisinius santykius, kurie pasižymi aiškumu ir paprastumu.²³³ Šiai nuomonei taip pat pritaria teisės mokslo atstovus vienijančios organizacijos, kurios parengė tokius tarptautinius dokumentus kaip UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai ir Europos sutarčių teisės principai.²³⁴

²²⁹ *Cit. op.* 12, p. 39.

²³⁰ Čia turima omenyje įskaitymas priešpriešinių reikalavimų, kylančių ne iš tos pačios sutarties (*independent set-off*), o ne kitos specialiosios įskaitymo rūšys (*transactional set-off, current account set-off, etc.*). Plačiau apie šią klasifikaciją žiūrėti: *Cit. op.* 29, 1 skyrius.

²³¹ *Cit. op.* 12, p. 41.

²³² *Cit. op.* 12, p. 562;

²³³ Šalis, negavusi pranešimo apie įskaitymą, gali būti tikra, kad jos reikalavimo teisė yra tebegaliojanti ir ji pati vis dar tebe turi vykdyti prievolę kitai šaliai, priešingu atveju, ji bus laikoma ją pažeidusia.

²³⁴ Abiejų šių dokumentų autoriai pasirinko įskaitymą, kuris atliekamas vienašaliu ne teisminiu šalies pareiškimu, pateikiamu kitai šaliai (UNIDROIT principų 8.3 str. ir Principų 13:104 str.), ir suteikė tokiam pranešimu tik *ex nunc* efektą, t.y. įskaitymas sukelia teisinius padarinius tik nuo pranešimo apie įskaitymą pateikimo dienos (UNIDROIT principų 8.5 str. 3 d. ir Principų 13:106 str.).

Atsižvelgiant į šių tarptautinių dokumentų ir jų autorių autoritetą tiek valstybių įstatymų leidėjams, tiek praktikams, galima tikėtis, kad tokią įskaitymo tvarką pasirinks ir kitos Europos jurisdikcijos.

Vienašalio įskaitymo taikymo tvarka Lietuvoje. Įskaitymo tvarka reglamentuoja CK 6.131 str. Pirmojoje šio straipsnio dalyje nurodyta, kad įskaitymui pakanka vienos prievolės šalies pareiškimo. Pasak CK komentaro autorių, iš šio straipsnio formuluotės akivaizdu, kad įskaitymas, tai vienašalis sandoris.²³⁵ Šiai nuomonei taip pat pritaria ir LAT, kuris vienoje iš bylų yra pažymėjęs, kad „įskaitymas yra vienašalis sandoris <...>. Taigi tam, kad prievolė pasibaigtų įskaitymu, užtenka vienos prievolės šalies valios. Įskaitymo teisinės pasekmės (prievolės pasibaigimas) atsiranda nepriklausomai nuo kitos prievolės šalies valios ir požiūrio į tokį kontrahento veiksma, tačiau būtina apie tokio veiksmo atlikimą pranešti kitai šaliai“.²³⁶ Nors galimybė pasinaudoti įskaitymu nepriklauso nuo kitos šalies valios, šalis, nesutinkanti su įskaitymu, gali ginčyti įskaitymo pagrįstumą teisme, pavyzdžiui įrodinėdama, kad reikalavimai nebuvo vienarūšiai²³⁷ arba įskaitymas neatitiko kitų įstatymo reikalavimų.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal CK 6.131 str. pirmą dalį įskaitymui pakanka vienos prievolės šalies pareiškimo, Lietuva priskirtina prie Germaniškosios teisės mokyklos. Tačiau priešingai nei kitų šalių civiliniuose kodeksuose (pavyzdžiui, Olandijos CK 6:129 str., Vokietijos CK 389 str.) CK nėra apibūdinti įskaitymo padariniai laiko atžvilgiu. Tad norint priskirti Lietuvą prie vieno iš Germaniškosios mokyklos porūšių, visų pirma tikslinga paanalizuoti kokius padarinius sukelia įskaitymas ir nuo kurio momento jie atsiranda.

Pagrindinis teisinis padarinys, kurį sukelia įskaitymas, yra prievolės pasibaigimas. Prievolės pasibaigimas – tai situacija, kai prievolinio teisinio santykio subjektus nustoja sieti teisės ir pareigos, atsiradusios iš konkrečios prievolės.²³⁸ Tokiu atveju kreditorius nebegali reikalauti prievolės įvykdymo, o skolininkas neprivalo prievolės vykdyti. Nuo to momento, kai skolininkas nebeturi pareigos vykdyti prievolę, jam nebegali kilti teisinė atsakomybė už jos neįvykdymą. Įskaitymu prievolė pasibaigia nuo pareiškimo apie įskaitymą kitai šaliai pateikimo. Vadinas, iki pareiškimo apie įskaitymą pateikimo dienos skolininkui netinkamai

²³⁵ *Cit. op.* 41, p. 174.

²³⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. Sentovart Industrial Group LTD v. UAB „Autostartas“, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.3.6, 40.2, 110.1, 112, 116.4.

²³⁷ *Cit. op.* 41, 174.

²³⁸ *Cit. op.* 17, p. 88.

vykdžius sutartį, atsiranda pareiga atlyginti nuostolius arba sumokėti netesybas.²³⁹ Atsižvelgiant į bendrąsias civilinės atsakomybės taikymo nuostatas ir į tai, kad įstatyme nėra numatyta išimčių įskaitymo atžvilgiu, šiuo atveju įskaitymas pasižymi tik *ex nunc* efektu.

Žymiai sudėtingesnis klausimas kyla įskaitymo ir ieškinio senaties termino taikymo atveju. Kaip jau buvo minėta šiame darbe anksčiau, suėjus ieškinio senaties terminui, teisinė prievolė tampa prigimtinė ir, priešingai nei Vokietijoje ir Olandijoje, tokios prievolės skolininkas negali panaudoti prieš kreditorių, turintį teisinį reikalavimą.

Vadovaujantis aukščiau pateiktais argumentais darytina išvada, kad Lietuvoje įskaitymo retroaktyvus galiojimas nepripažįstamas jokiais atvejais ir įskaitymo veikimas yra nukreiptas tik į ateitį. Dėl šios priežasties, teismui tikrinant įskaitymo teisėtumą, žiūrima, ar įskaitytos reikalavimo teisės atitiko įstatymo reikalavimus pranešimo apie įskaitymą pateikimo momentu, o ne pateikiant ieškinį teismui.²⁴⁰ Jei ieškinio pateikimo metu įskaityti reikalavimai nebeatitinka įstatymo nustatytų sąlygų, toks įskaitymas vis tiek laikomas galiojančiu, jei įskaityti reikalavimai atitiko visas įskaitymui keliamas sąlygas pareiškimo apie įskaitymą metu.

Tokia pozicija visiškai nestebina, turint omenyje tai, kad toks įskaitymo atlikimo tvarkos modelis pripažįstamas pažangiausiu ir labiausiai atitinkančiu įskaitymo instituto esmę ir šiuolaikinės rinkos poreikius. Pažymėtina, kad tokia pažangi įskaitymo tvarka Lietuvoje buvo taikoma ir galiojant 1964 m. civiliniam kodeksui.²⁴¹ Be to, toks reguliavimas įtvirtintas ir UNIDROIT principuose. Nors rengiant dabartinį Lietuvos Respublikos CK buvo remiamasi 1994 metų minėtų principų versija, kurioje dar nebuvo numatytas įskaitymo instituto, atsižvelgiant į būtinumą formuoti nuoseklų teisinį reguliavimą, aiškinant civilinio kodekso normas būtina vadovautis ir naujausia UNIDROIT principų redakcija.²⁴²

Nors mokslinė prasme aptariant įskaitymo tvarką svarbiausia nustatyti koku būdu, t.y. pareiškimu, procesinėm priemonėm, ar *ipso iure*, atliekamas įskaitymas ir kokie jo padariniai

²³⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. R. T. v. UAB „Gibsonas“, Nr. 3K-3-561/2005, kat. 40.2.

²⁴⁰ Pavyzdžiui, LApT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 12 d. nutartis c.b. A.Z. v. AB „Litimpeks bankas“, Nr. 2a-166, kat. 1.1.1.3. Šioje byloje įskaitymas buvo pripažintas neteisėtu, nes pareiškimo apie įskaitymą pateikimo metu vienas iš įskaitomų reikalavimų dar nebuvo vykdytinas. Vėliau abu reikalavimai tapo vykdytini, tačiau vienai iš šalių buvo iškelta bankroto byla ir įskaitymas nebegalėjo būti atliktas.

²⁴¹ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 1964 m. civilinio kodekso 246 str. 1 punkte buvo *expressis verbis* nurodyta, kad skolininkui draudžiama įskaityti reikalavimus, kurių ieškininės senaties terminas yra suėjęs. Toks reguliavimas tebėra įtvirtintas Rusijos Federacijos civilinio kodekso 410 ir 411 straipsniuose.

²⁴² ŽUKAUSKAS, Tadas. *UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų ir Europos sutarčių teisės principų recepcija Lietuvoje: trečiasis recepcijos etapas ir Šveicarijos praktika*. Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Justitia, 2007, p. 112-135.

laiko atžvilgiu, praktine prasme nemažiau svarbūs klausimai yra susiję su pranešimo apie įskaitymą formos ir turinio reikalavimais. Šis klausimas yra reglamentuojamas CK 6.131 ir 6.138 str. Nagrinėdamas CK 6.131 str., vienoje iš bylų LAT yra pažymėjęs, kad šioje normoje nėra nurodyti visi pareiškimo ar pranešimo kitai šaliai formos ar būdai ir detali tvarka, tačiau nurodytos principinės nuostatos. Jų esmė yra ta, kad prievolės pasibaigimui įskaitymu pakanka vienos šalies valios, apie kurią turi būti informuojama kita šalis. Teismas, svarstydamas, ar šie reikalavimai įvykdyti, turi patikrinti, ar šalis yra padariusi pareiškimą, kad ji įskaito prievolę, ir ar ji apie tai kitą šalį informavo.²⁴³ Apie įskaitymą gali būti pranešama įvairia forma, jeigu sutartyje ar įstatyme nenustatyta specialiosios formos.²⁴⁴ Specialių normų reguliuojančių pranešimo apie įskaitymą formą nėra, tad taikomos bendrosios sandorių formą reglamentuojančios taisyklės, numatytos CK 1.71-1.77 str. Be to, teisėtu pagrindu atsirandančios teisės negali paneigti jos įforminimo sunkumai, todėl turi būti išnagrinėta, ar sandoris dėl įskaitymo yra galimas iš esmės, o ne tik įforminimo teisėtumo aspektu.²⁴⁵ Nesilaikius įstatymu nustatytų įskaitymo, kaip vienašalio sandorio, formos reikalavimų, šalis vis tiek gali ginti savo teisę įskaityti reikalavimą, jei įstatymai išakmiai nenurodo, kad toks įskaitymas (sandoris) negalioja (CK 1.93 str.). Įskaitymui dažniausiai pakanka žodinės formos, bet tokiu atveju gali būti apsunkintas įskaitymo atlikimo fakto įrodinėjimas teisme.²⁴⁶

Jei formos reikalavimai įskaitymui nėra atskirai apibrėžti ir šiuo atžvilgiu jam taikomi bendrieji sandorių sudarymo reikalavimai, tai pranešimo apie įskaitymą turinys yra reglamentuotas žymiai detaliau. Vienas iš pagrindinių reikalavimų yra pranešimo apie įskaitymą besąlygiškumas (CK 131 str. 2 d.). Pranešimas laikomas negaliojančiu, jeigu įskaitymas daromas su tam tikra sąlyga arba nurodant terminą. Tai grindžiama įskaitymo, kaip vienašalio sandorio, prigimtimi²⁴⁷ bei principu, kad prievolės įvykdymas (mokėjimas) su

²⁴³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 11 d. nutartis c. b. UAB „Linkmenų statyba“ v. UAB „Vilniaus vandenys“, Nr. 3K-538/2004, kat. 47.3; 36.2.

²⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. R. T. v. UAB „Gibsonas“, Nr. 3K-3-561/2005, kat. 40.2.

²⁴⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 24 d. nutartis c. b. A.B. „Tauro bankas“ v. UAB „Kaišiadorių agrofirma“, Nr. 3K-3-101/2001, kat. 36.2; 32.1; 95.1.

²⁴⁶ Pavyzdžiui, LApT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 22 d. nutartis c. b. R. K. v. UAB „Cukrainis“, Nr. 2-123/2007, kat. 126.5., kurioje teismas pripažino įskaitymą, nors duomenų, kad apie įskaitymą kitai šaliai buvo pranešta raštu, ir nebuvo. Teismas vertino bylos aplinkybes ir vieno iš atsakovo atstovų paaiškinimus.

²⁴⁷ Dėl vienašalio sandorio teisiniai padariniai atsiranda tik esant vienos šalies valiai. Būtų neteisinga, jei vieno teisinio santykio subjekto valia susiklostęs teisinis santykis dar būtų įtakojama sąlygų arba terminų, kuriuos nustato tas pats subjektas.

sąlyga yra negaliojantis.²⁴⁸ Tačiau pranešime apie įskaitymą padarytas toks prierašas, kaip „P. S. Negavę patvirtinimo per 3 dienas, laikysime, kad su užskaitymu sutinkate“, – negali būti suprantamas kaip sąlygos ar termino įskaitymui atlikti nustatymas. Ši informacija gali būti suprantama bei aiškinama kaip atsakovo bendradarbiavimo pareigos tinkamas vykdymas bei siekis kuo greičiau išsiaiškinti kontrahento požiūrį į tarp šalių iš sutarties atsiradusias problemas. Tokia išvada darytina atsižvelgiant į šalių pareigą bendradarbiauti vykdant prievoles bei siekiant prievolės pasibaigimo kitais pagrindais. Taigi, įskaitymą atlikti sąlyginu sandoriu draudžiama.²⁴⁹ Pažymėtina, kad pranešimo apie įskaitymą besąlygiškumo reikalavimas yra visuotinai pripažintas, tose valstybėse, kuriose įskaitymas atliekamas pranešimu kitai šaliai²⁵⁰, tačiau to nereikalaujama Olandijoje. Be to, nors toks reikalavimas tiesiogiai nenumatytas Europos sutarčių teisės principuose, jų kūrėjai tokį reikalavimą nurodo principų komentare.²⁵¹

Kaip jau buvo minėta, reikalavimai pranešimo apie įskaitymą turiniui taip pat numatyti CK 6.138 str., kuris nustato reikalavimų įskaitymo eilę, kai skolininkas turi kelias skolas tam pačiam kreditoriui. Atsižvelgiant į tai, kad CK 6.138 str. yra blanketinė norma, nukreipianti į bendrąsias CK normas (CK 6.54 ir 6.55 str.), reguliuojančias įmokų paskirstymo tvarką, šis reglamentavimas nėra specifinis įskaitymui. Taip yra daugelyje jurisdikcijų, kurios įskaitymą taiko pareiškimu, tačiau UNIDROIT principai nustato kiek kitokį šio klausimo reguliavimą: pranešime apie įskaitymą turi būti nurodyta kitos šalies įskaitoma prievolė; jeigu ji nėra nurodyta, šalis, kuri gavo pareiškimą apie įskaitymą, per protingą terminą gali pasirinkti, kuris jos turimas reikalavimas bus įskaitytas; jei ji to nepadaro, visi reikalavimai įskaitomi proporcingai (8.4 str.). Ši pozicija labai panaši į CK 6.55 str., tačiau pastarasis yra gerokai detalesnis ir labiau suvaržantis šalių pasirinkimo teisę.

²⁴⁸ *Cit. op.* 29, p. 1149.

²⁴⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. Sentovart Industrial Group LTD v. UAB „Autostartas“, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.3.6, 40.2, 110.1, 112, 116.4.

²⁵⁰ *Cit. op.* 29, p. 1149.

²⁵¹ *Cit. op.* 42, p. 148.

2.2. SUTARTINIS ĮSKAITYMAS

Teoriniai ir praktiniai aspektai. Visuotinai yra pripažįstama galimybė įskaityti priešpriešinius reikalavimus bendru šalių susitarimu. Tai buvo ir pirmoji įskaitymo forma, kurią pripažino senovės Romos teisininkai.²⁵² Galimybė taikyti sutartinį įskaitymą daugeliui įstatymų leidėjų atrodo tokia savaime suprantama, kad jie net neformalizuoja to įstatyminiu lygiu²⁵³ net ir tose valstybėse, kuriose įskaitymo institutas yra kodifikuotas.²⁵⁴ Sutartinio įskaitymo galimybė kildinama iš visuotinai pripažinto sutarčių laisvės principo²⁵⁵ ir civilinės teisės normų, reguliuojančių įskaitymą, dispozityvaus pobūdžio.²⁵⁶ Paprastai šalys naudoja sutartinį įskaitymą užbaigti prievolėms, kurios neatitinka įstatymo įskaitymui keliamų reikalavimų. Kai kurie mokslininkai, atsižvelgdami į sutartinio įskaitymo tikslą ir į tai, kad jei prievolės gali būti įskaitytos vienašaliu pareiškimu, nėra reikalo sudarinėti sutartį, pateikia tokį sutartinio įskaitymo apibrėžimą: „sutartinis įskaitymas – tai įskaitymas, atliekamas šalių tarpusavio susitarimu tais atvejais, kai kitokiu būdu įskaitymo atlikti neįmanoma“²⁵⁷.

Sutartinis įskaitymas Lietuvoje. CK taip pat nėra nieko pasakyta apie priešpriešinių reikalavimų įskaitymą šalių susitarimu, tačiau tai nėra ir uždrausta. Kaip žinia, civilinėje teisėje galiojantis dispozityvus reguliavimo metodas suteikia teisę civilinių teisinių santykių dalyviams susitarti dėl tokių sąlygų, kurių tiesiogiai nedraudžia įstatymas (*quod lege non prohibitum, licitum est*).²⁵⁸ Todėl kaip ir kitose Europos valstybėse Lietuvoje tiek teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje pripažįstama, kad įskaitymas gali būti atliekamas ir šalių bendru sutarimu. LAT vienoje iš savo bylų yra nurodęs, kad „pareiškimas apie prievolės įskaitymą ir informavimas gali būti padaromas vienasmenišku aktu ar dokumentu, bet gali

²⁵² *Cit. op.* 18, p. 400;

²⁵³ *Cit. op.* 42, p. 148.

²⁵⁴ Apie įskaitymo galimybę bendru šalių susitarimu neužsimena pavyzdžiui Vokietijos, Olandijos, Šveicarijos, Latvijos, Rusijos, o taip pat ir Lietuvos civiliniuose kodeksuose. Įskaitymas šalių tarpusavio susitarimu yra numatytas Italijos civilinio kodekso (*codice civile*) 1252 straipsnyje. Be to, tarptautinėse neformaliose civilinės teisės kodifikacijose UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principuose (8.3 str.) ir Europos sutarčių teisės principuose (13:104 str.) taip pat neužsimenama apie sutartinį įskaitymą.

²⁵⁵ *Cit. op.* 42, p. 148.

²⁵⁶ BUSCH, D. *The Principles of European Contract Law (Part III) and Dutch Law: a Comentary II*. Nijmegen, The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri & Kluwer Law International, 2002, p.157.

²⁵⁷ *Cit. op.* 29, p. 1162.

²⁵⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 25 d. nutartis c. b. A.F. v. J.Č., Nr. 3K-3-68/2005, kat. 21.4.1.3; 35.6.1.

būti išreikštas abiejų šalių pasirašytame dokumente.²⁵⁹ Dar daugiau, šioje byloje teismas ne tik pripažino galimybę atlikti skaitymą šalių susitarimu, bet ir išaiškino, kad sudarant tokį susitarimą kartu įvykdomi CK 6.131 str. 1 ir 2 d. numatyti reikalavimai pranešimui apie įskaitymą:

„Jeigu prievolės šalys surašo skolų suderinimo ir įskaitymo aktą, kuriame nurodo, kokios sumos yra įskaitomos, tai yra pakankamas pagrindas, kad dvi šalys padarė pareiškimus dėl prievolių įskaitymo. Rašytinio akto pasirašymo metu juridinio asmens atstovai ne tik daro pareiškimus apie savo prievolių įskaitymą, bet ir yra informuojami apie kito asmens atliekamą įskaitymą, todėl CK 6.131 str. 2 d. reikalavimai pareikšti valią dėl įskaitymo ir apie tai informuoti kitą šalį yra įvykdomi kartu. Kai įskaitymas įvykdomas tarpusavio įskaitymų akto pasirašymu, tai pareiškimas apie įskaitymą ir informavimas kitos šalies apie įskaitymo faktą sutampa, o prievolės pasibaigia įskaitymu nuo tokio akto pasirašymo. Atstovo, turinčio įgaliojimus veikti už įskaityme dalyvaujantį asmenį, pasirašymas įskaitymo akte sukuria atstovaujajam teises ir pareigas prievolės pasibaigimą įskaitymu. Atstovo pasirašymas akte dėl įskaitymo reiškia, kad atstovo padarytas pareiškimas dėl įskaitymo ir atstovo yra gautas kitos pusės pareiškimas dėl įskaitymo, tuo įvykdyti CK 6.131 str. 1, 2 d. reikalavimai.“²⁶⁰

Lietuvoje, kaip ir kitose valstybėse, pripažįstama, kad šalys, atlikdamos įskaitymą sutartimi, gali netaikyti visų įskaitymo taikymo sąlygų, pavyzdžiui, sutarties laisvės principas leidžia šalims susitarti įskaityti ir nevienarūšius reikalavimus. Pasak CK komentaro autorių, įskaitymas turi būtinai atitikti įstatymo reikalavimus tik tada, kai jis atliekamas vienašaliu pareiškimu arba įskaitymo teisėtumą tikrina teismas.²⁶¹ Manytina, kad tokia pozicija yra nevisiškai teisinga. Net ir tuo atveju, kai įskaitymo teisėtumą tikrina teismas, gali būti atvejų, kai šalių susitarimu atliktas įskaitymas nebus pripažintas negaliojančiu dėl jo neatitikimo įstatymų reikalavimams. Pavyzdžiui, šalys gali susitarti įskaityti reikalavimą sumokėti tam tikrą pinigų sumą ir reikalavimą perduoti tam tikrą daiktą. Tokie reikalavimai nebus vienarūšiai ir vienašaliu pareiškimu jie negalės būti įskaityti, tačiau šalims susitarus juos įskaityti, prievolės pasibaigs įskaitymu. Tokia situacija turėtų būti galima, nes iš esmės tai

²⁵⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 11 d. nutartis c. b. *UAB „Linkmenų statyba“ v. UAB „Vilniaus vandenys“*, Nr. 3K-538/2004, kat. 47.3; 36.2.

²⁶⁰ *Ibid.*

²⁶¹ *Cit. op.* 41, p. 173.

bus įskaitymo ir novacijos kombinacija.²⁶² Tačiau, kai kurie įstatymo reikalavimai įskaitymui yra imperatyvūs ir šalys negali jų pakeisti net ir susitarimu, pavyzdžiui, draudimas įskaityti darbo užmokesčio didesnę dalį nei nustatyta darbo kodekse. Įskaityti reikalavimus, neatitinkančius įskaitymo taikymo sąlygų, negalima iš esmės tada, kai toks įskaitymas pažeis trečiųjų asmenų teises arba viena iš šalių laikytina silpnesne.

Pažymėtina, kad sutartiniam įskaitymui netaikomas ir draudimas atlikti įskaitymą sąlyginio sandoriu. Todėl šalys dėl priešpriešinių reikalavimų įskaitymo gali susitarti iš anksto, pavyzdžiui, pasirašomoje nuomos sutartyje. Pagal Lietuvos teismų praktiką tokiu atveju, kai sutartimi atliekamas įskaitymas yra susiejamas su tam tikrų sąlygų atsiradimu (ar termino suėjimu), atsiradus nurodytoms sąlygoms (suėjus terminui) šalis taikanti įskaitymą neprivalo pranešti apie įskaitymo taikymą kitai šaliai; pakanka, kad ji praneštų kitai šaliai apie sąlygoje numatytų aplinkybių atsiradimą arba tos aplinkybės kitai šaliai būtų žinomos iš kitų šaltinių.²⁶³

Sutartinis įskaitymas, yra labai palankiai vertintina šalių praktika net ir tuo atveju, kai įskaitytini reikalavimai neviseškai atitinka įstatymo nustatytas įskaitymo sąlygas, nes tokiu būdu šalys išvengia pinigų ir kitų vertybių perdavimo viena kitai kaštų.

Atkreiptinas dėmesys, kad įskaitymas taip pat gali būti taikomas teismo sprendimu²⁶⁴. Kaip jau minėta, įskaitymo taikymas teismo sprendimu yra tik viena iš įskaitymo taikymo formų, kuri paprastai būna numatyta procesiniuose įstatymuose, tačiau įskaitymo taikymo sąlygos yra reguliuojamos materialinės teisės normomis.

Apibendrinant įskaitymo taikymo tvarkos analizę dar kartą būtina pažymėti, kad Lietuvoje įskaitymas gali būti atliekamas vienašaliu šalies pareiškimu, šalių tarpusavio susitarimu arba teismo sprendimu. Nesvarbu, koku būdu taikomas įskaitymas, jam priskiriamas tik *ex nunc* veikimas. Įskaitymui gali būti suteikiamas *ex tunc* veikimas tik aiškiai išreikšta šalių valia sutartinio įskaitymo atveju.

²⁶² Šalys visų pirma pakeičia prievolės perduoti daiktą įvykdymo būdą (įvertiną daiktą pinigais), o tai laikoma novacija pagal CK 6.141 str. 1 d., o tada įskaito piniginius reikalavimus.

²⁶³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 27 d. nutartis c. b. Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. UAB „Maldis“, Nr. 3K-3-224/2006, kat. 35.3.6, 50.5.

²⁶⁴ CPK 143 straipsnio 2 dalies 1 punkte numatyta, kad teismas priima priešieškinį, jeigu priešiniu reikalavimu siekiama įskaityti pradinio ieškinio reikalavimą. Išspręsdamas bylą, teismas tokiu atveju arba taiko įskaitymą arba atsisako jį taikyti.

IŠVADOS

I. Atsižvelgiant į tai, kad įskaitymas gali turėti daug formų, nuo kurių priklauso ne tik jo taikymo ypatybės, bet ir teisinės prigimties kvalifikacija, sudėtinga pateikti universalų įskaitymo apibrėžimą. Jis nėra pateiktas nei teisės mokslo darbuose, nei galiojančiuose tiek Lietuvos Respublikos, tiek kitų valstybių teisės aktuose. Įskaitymas yra apibūdinamas ne pateikiant jo apibrėžimą, o teisiškai jį kvalifikuojant, nes tik taip įmanoma atskleisti įskaitymo instituto esmę.

Darytina išvada, kad įskaitymas – tai veiksmas, kuris yra prievolės pasibaigimo pagrindas ir, esant visoms įstatyme numatytoms sąlygoms, gali būti atliekamas vienašaliu pareiškimu, teismo sprendimu arba šalių tarpusavio susitarimu. Įskaitymu viena reikalavimo teisė atimama iš kitos priešpriešinės reikalavimo teisės ir tokiu būdu panaikinama mažesnioji reikalavimo teisė, o didesnioji sumažinama tokiu dydžiu, kokiam prilyginama mažesnioji reikalavimo teisė. Jei priešpriešinės reikalavimo teisės lygios – panaikinamos abi. Lietuvoje įskaitymas laikomas civilinės teisės institutu, kuris nors ir turi nemažai panašumų į prievolės įvykdymą natūrą bei savigynos teises, negali būti priskiriamas nė vienai iš minėtų kategorijų, nes į jas įskaitymas yra panašus tik teisiniais savo padariniais, bet ne taikymo ypatumais.

II. Įskaitymas sukelia tokius pačius padarinius kaip ir prievolės įvykdymas, t.y. juo pasibaigia šalių priešpriešinės prievolės, šalys nuo įskaitymo momento nebegali pažeisti prievolės, nebeskaičiuojamos palūkanos ir panašiai. Priešingai nei prievolei pasibaigus kitais pagrindais, įskaičius prievolę ir ją įvykdžius, kreditorius gauna vertę to, dėl ko susitarė su kita šalimi. Dėl šios įskaitymo savybės teismai dažnai prilyginą įskaitymą prievolės įvykdymui, taip sukurdami papildomų įskaitymo aiškinimo ir taikymo problemų. Viena tokių problemų, kuri ypač aktuali Lietuvoje, yra teismų išaiškinimas, kad Įmonių bankroto įstatymas numato draudimą įskaityti reikalavimus skolininko bankroto atveju. Pažymėtina, kad įstatyme tokia nuostata nėra įtvirtinta *expressis verbis*. Atsižvelgiant į tai, kad ne visais atvejais draudimas įskaityti bankroto atveju yra teisingas, ir į tai, kad šiuolaikinė civilinė doktrina priskiria įskaitymui ir prievolės užtikrinimo funkciją, manytina, kad teismų praktika turėtų atsisakyti draudimo įskaityti reikalavimus bankroto atveju. Įskaitymo draudimas skolininko bankroto atveju turėtų būti panaikintas tik teismų praktikoje, nes kaip jau minėta, Įmonių bankroto įstatyme jis nėra įtvirtintas *expressis verbis*. Teismai turi daugiau galimybių nei įstatymų leidėjas išplėtoti įskaitymo taikymo bankroto atveju doktriną, ne tik leisdami

tokį įskaitymą, bet ir detaliai apibūdinami jo taikymo sąlygas, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo įskaitymo teise.

III. Lietuvoje išskiriamo trys pagrindinės įskaitymo sąlygos. Įskaitytini reikalavimai turi būti (1) vienaarūšiai, (2) priešpriešiniai bei (3) galiojantys ir vykdytini. Teismų praktikoje ir teisės teorijoje taip pat išskiriama sąlyga, kad reikalavimai turi būti apibrėžti, tačiau išsamesnė teismų praktikos analizė ir jos palyginimas su užsienio valstybių doktrina rodo, kad Lietuvoje visgi nereikalaujama įskaitytinų reikalavimų apibrėžtumo, išskyrus CK 6.134 str. 1 d. 1 p. numatytą atvejį. Teismai, pripažindami šalių neapibrėžtų reikalavimų vienašalį įskaitymą, dažnai kaip pagrindinį motyvą akcentuoja vienašalio įskaitymo formos atitikimą įstatymo reikalavimams, tokiu būdu formuodami praktiką, kuri neatlieka prevencinės funkcijos. Manytina, kad teismai turėtų vengti pripažinti įskaitymą, atliktą vienašaliu pareiškimu, teisėtu vien todėl to, kad pareiškimas apie įskaitymą atitiko įstatymo reikalavimus. Kiekvienu atveju teismas turėtų tirti ar tarp šalių esantys neapibrėžti reikalavimai išties egzistavo tuo metu, kai buvo įskaityti, ir kaip pagrindinį motyvą pripažinti įskaitymo teisėtumui naudoti įskaitytinų reikalavimų, o ne įskaitymo formos, atitikimą įstatymams. Tokiu būdu civilinio teisinio santykio dalyviai nepasikliautų vien savo teise pateikti pareiškimą apie priešpriešinių reikalavimų įskaitymą, bet kiekvienu atveju, prieš atlikdami įskaitymą, įsitikintų savo reikalavimų ir ypač jų dydžio pagrįstumu. Taip būtų skatinami nepiktnaudžiauti įskaitymo teise.

IV. Apibendrinant įskaitymo taikymo tvarkos analizę, darytina išvada, kad , nesvarbu kokių būdu taikomas įskaitymas, Lietuvoje jam priskiriamas tik *ex nunc* veikimas. Įskaitymui gali būti suteikiamas *ex tunc* veikimas tik aiškiai išreikšta šalių valia sutartinio įskaitymo atveju, nes sutarties laisvės principas leidžia šalims keisti dispozityvų įskaitymo reguliavimą tarpusavio santykiuose. Kadangi įskaitymas Lietuvoje nepasižymi retroaktyviu veikimu, teismai tikrindami įskaitymo sąlygų egzistavimą turi atsižvelgti tik į situaciją, buvusią įskaitymo atlikimo metu. Jei teismo proceso metu įskaitytini reikalavimai nebeatitinka įskaitymo taikymo pozityviųjų ir negatyviųjų taikymo sąlygų, tai nepadaro įskaitymo negaliojančiu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

TEISĖS NORMINIAI AKTAI:

1. 1998 m. gegužės 3 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 974/98 dėl euro įvedimo (OJ L 125, 5.5.2001, p. 15);
2. 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1346/2000 dėl bankroto bylų (OJ L OJ L 160, 30.06.2000, p. 1);
3. 2001 m. balandžio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2001/24/EC dėl kredito įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo (OJ L 125, 5.5.2001, p. 15);
4. 2002 m. birželio 6 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2002/47/EC dėl susitarimų dėl finansinio užtikrinimo (OJ L 168, 27.06.2002, p. 43);
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas patvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr.VIII-1864 (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262);
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-138);
7. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2004, Nr. 63-2243);
8. Lietuvos Respublikos atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemose įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2003, Nr. 61-2754);
9. Lietuvos Respublikos užsienio valiutos Lietuvos Respublikoje įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1993, Nr. 28-640);
10. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1997, Nr. 65-1558);
11. Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2001, Nr. 31-1012);
12. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2001, Nr. 31-1010);
13. Lietuvos Respublikos bankų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2004, Nr. 54-1832);

14. 2004 metų UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai (UNIDROIT *Principles of International Commercial Contracts*). Neformali tarptautinė civilinės teisės kodifikacija.
15. 2002 metų Europos sutarčių teisės principai (*Principles of European Contract Law*). Neformali tarptautinė civilinės teisės kodifikacija.

SPECIALIOJI LITERATŪRA:

1. A Dictionary of Law. Edit. Martin, E. A.; Law, J. 6th ed. United States: Oxford University Press, 2006;
2. AMBRASIENĖ, D. Civilinė teisė, prievolių teisė: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2004;
3. BUSCH, D. *The Principles of European Contract Law (Part III) and Dutch Law: a Comentary II*. Nijmegen, The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri & Kluwer Law International, 2002;
4. БЕВЗЕНКО, Р. С.; ФАХРЕТДИНОВ, Т. Р. *Зачет в гражданском праве*. Москва: Статут, 2006;
5. DALHUISEN, J. H. *Dalhuisen on Transnational and Comparative Commercial, Financial and Trade Law*. Oxford, and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2007;
6. DERHAM, S. R. *The Law of Set-off*. 3rd ed. Oxford: University Press, 2003;
7. DE VRIES, G. J. P. Dutch case note iš BGH, 17.7.2003 – Set-off against claim that had been awarded by an enforceable decision before the proceedings of the principal claim commenced. *European Review of Private Law*, 2005, Nr. 1, p. 39-65;
8. DE THEIJE, M. Belgian case notes iš BGH, 17.7.2003 – Set-off against claim that had been awarded by an enforceable decision before the proceedings of the principal claim commenced. *European Review of Private Law*, 2005, Nr. 1, p. 39-65;
9. GARNER, B. A. *Black's Law Dictionary*. 7th ed. St. Paul, Minnesota: West Group, 1999;
10. GIRARD, P. F. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys, 1932. II t.;

11. GOOD, R. *Legal Problems of Credit and Security*. 2nd ed. S.I.: Sweet & Maxwell, 1988;
12. KONTAUTAS, Tomas. *Draudimo sutarčių teisė: monografija*. Vilnius: Vija, 2007.
13. LANDO, O., et al. *Principles of European Contract Law (Part III)*. The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2003;
14. LOYD, W. H. Development of Set-Off. *University of Pennsylvania Law Review*, 1915-1916 Nr. 542, p. 541-569;
15. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2003. I t.;
16. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2005. II t.;
17. MARKESINIS, B.S.; UNBERATH, H.; JOHNSTON, A. *The German Law of Contract, a Comparative Treatise*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1997;
18. MCKENZIE, D. The EC Convention on Insolvency Proceedings. *European Review of Private Law*, 1996, Nr. 4, p. 196 (181-200);
19. Massey G. M. Recent Decisions: Set-off – Set-off of Judgements not to be Used to Create Windfall or Reduce Contractual Obligations of Insurance Companies. *Mississippi Law Journal*, 1991, Nr. 61, p. 193-207;
20. MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2002. I d.;
21. MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, šeštoji knyga, prievolių teisė*. 1 leid. Vilnius: Justitia, 2003;
22. MIKELĖNAS V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: pirmoji knyga, bendrosios nuostatos*. 1 leid. Vilnius: Justitia, 2001;
23. MIKUCKIENĖ, V. *Bankroto bylų nagrinėjimo teisme ypatumai*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2007;
24. MIŠKINIS, P. A. Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 2002, t. 28(20);
25. NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. 2-asis leid. Vilnius: Justitia, 1999;

26. PICHONNAZ, P. The Retroactive Effect of Set-Off (Compensatio): a journey through Roman law to the New Dutch Civil Code. *The Legal History Review*, 2000, Nr. 68 (4), p. 541-564;
27. SOHM, R. *The Institutes of Roman Law*. The USA and Great Britain: Gorgias Press LLC, 2002;
28. TIGER, M. E. Automatic Extinction of Cross-Demands: Compensatio from Rome to California. *California Law Review*, 1965, Nr. 53, p. 224-278;
29. TOLHURST, G. *The Assignment of Contractual Rights*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006;
30. VITKEVIČIUS, P. S., et al. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vija, 1997;
31. VITKEVIČIUS, P. S. Civilinės teisės normų ir civilinių teisinių santykių teisinio reglamentavimo problemos. *Teisė*, 2004, Nr. 51;
32. WOOD, P. R. *English and International Set-Off*. London: Sweet & Maxwell, 1989;
33. WOOD, P. R. Comparative Financial Law: A Classification of Worlds' Jurisdictions. In *Making Commercial law, Essays in Honour of Roy Goode*. Oxford: Clarendon press, 1997;
34. ZIMMERMANN, R. *The New German Law of Obligations: Historical and Comparative Perspectives*. Oxford: University Press, 2005;
35. ZIMMERMANN, Reinhard. *Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription*. Cambridge: University Press, 2002;
36. ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town, Wetton, Johannesburg: Juta & Co, Ltd, 1992; Red.
37. ŽERUOLIS, J. *Tarybinė civilinė teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mintis, 1975. I d.
38. ŽUKAUSKAS, Tadas. *UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų ir Europos sutarčių teisės principų recepcija Lietuvoje: trečiasis recepcijos etapas ir Šveicarijos praktika*. Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. *Justitia*, 2007, p. 112-135.

TEISMŲ SPRENDIMAI:

1. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. gruodžio 13 d. nutartis c. b. UAB „Filter“ v. AB „Biosintezė“, Nr. 3K-3-797/1999, kat. 43;
2. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 6 d. nutartyje c. b. LAB „Investicinė Kauno holdingo kompanija“ v. IAB „Šviežusis rytojus“ ir UAB „Snita“, Nr. 3K-3-568/2000, kat. 29;
3. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 24 d. nutartis c. b. AB „Tauro bankas“ v. UAB „Kaišiadorių agrofirma“, Nr. 3K-3-101/2001, kat. 115, 32.1, 36.2;
4. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 13 d. nutartis c. b. Lietuvos bankas v. AB „Tauro bankas“, AB „Vilniaus vingis“, Nr. 3K-7-95/2001, kat. 125.6;
5. LAT senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 33 „Dėl įstatymų taikymo įmonių bankroto bylose“ patvirtinta apžvalga „Teismų praktikos nagrinėjant bankroto bylas, išskeltas pagal 1997 m. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymą, apibendrinimo apžvalga“. Teismų praktika, 2002, Nr.16, p. 282;
6. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. *specialiosios paskirties* AB „Šiaulių energija“ v. Lietuvos Respublikos finansų ministerija, Nr. 3K-3-699/2002, kat. 31.4, 31.5, 32.1, 36.2.;
7. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 13 d. nutartis c. b. BUAB „Alytaus vija“ v. A.Ž. individualiai įmonei, Nr. 3K-3-1335 /2002, kat. 31.3.6.; 125.6;
8. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 24 d. nutartis c. b. ŽŪB „Pajiešmeniai“ v. D.V. įmonė, Nr. 3K-3-858/2003, kat. 36.2, 45.1;
9. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 27 d. nutartis c. b. pagal kreditorės Klaipėdos apskrities valstybinės mokesčių inspekcijos prašymą likviduojamai AB „Argovegas“ dėl kreditorinių reikalavimų patikslinimo, Nr. 3K-3-484/2004, kat. 125.5;
10. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 11 d. nutartis c. b. UAB „Linkmenų statyba“ v. UAB „Vilniaus vandenys“, Nr. 3K-538/2004, kat. 47.3; 36.2;
11. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 25 d. nutartis c. b. A.F. v. J.Č., Nr. 3K-3-68/2005, kat. 21.4.1.3; 35.6.1;
12. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. R. T. v. UAB „Gibsonas“, Nr. 3K-3-561/2005, kat. 40.2;

13. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis c. b. *UAB „Bonitana“ v. AB „Vilkma“*, Nr. 3K-3-199/2006, kat. 40.2, 50.1;
14. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 27 d. nutartis c. b. *Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. UAB „Maldis“*, Nr. 3K-3-224/2006, kat. 35.3.6, 50.5;
15. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 24 d. nutartis c. b. *Lietuvos Respublikos finansų ministerija v. AB “Oruva”, UAB “Oruva” ir Ko, UAB “Parex Lizingas”*, Nr. 3K-3-529/2006, kat. 21.4.1.1., 35.6.1, 40.2, 126.8 (S);
16. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c. b. *UAB „Ferteksos transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinė įmonė gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“*, Nr. 3K-3-624/2006, kat. 35.4, 40.2, 99.5;
17. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartyje c. b. *Sentovart Industrial Group LTD v. UAB „Autostartas“*, Nr. 3K-3-593/2007, kat. 35.6, 40.2, 110.1, 112, 116.4;
18. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 31 d. nutartis c. b. *UAB „Ferteksos transportas“ v. Baltarusijos Respublikinei unitarinė įmonė gamybinis susivienijimas „Belaruskalij“*, Nr. 3K-3-202/2008, kat. 35.4, 40.2, 42.9, 50.1, 99.5, 110.1.
19. ApT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 4 d. nutartis dėl trečiojo asmens A.M. atskirojo skundo dėl Kauno apygardos teismo 2006 m. rugsėjo 6 d. nutarties, Nr. 2-5-1/2007, kat. 40.2, 126.5. (S);
20. ApT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. *AB SEB Vilniaus bankas v. SĮ „Juodasis erelis“ ir SĮ „Saulėtoji vaistinė“*, Nr. 2A-191/2007, kat. 35.3.6, 40.2, 37;
21. ApT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 12 d. nutartis c.b. *A.Z. v. AB „Litimpeks bankas“*, Nr. 2a-166, kat. 1.1.1.3;
22. ApT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 27 d. nutartis c. b. *BUAB „Tekoveta“ v. N.S.* Nr. 2A-467/206, kat. 27.7, 40.2, 44.2.4.1, 126.5 (S);
23. ApT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 22 d. nutartis c. b. *R. K. v. UAB „Cukrainis“*, Nr. 2-123/2007, kat. 126.5;
24. ApT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. *BUAB „Ekmecha“ v. UAB „Kemek Engineering“*, Nr. 2A-234/207, kat. 126.5, 35.6.1, 40.2;
25. Vokietijos Aukščiausiojo Teismo (*Bundesgerichtshof*) byla BGH, 17.7.2003, IX ZR 268/02, NJW iš BGH, 17.7.2003 – *Set-off against claim that had been awarded by an*

enforceable decision before the proceedings of the principal claim commenced.
European Review of Private Law, 2005, nr. 1, p. 39.

INTERNETO SVETAINĖS

1. <http://ec.europa.eu/civiljustice/bankruptcy/bankruptcy ger lt.htm>
2. VIŠINSKIS, V.; et. al. *Nemokumo samprata ir jo teisinio reglamentavimo analizė.* Taikomasis mokslinis tyrimas. Nacionalinė verslo administratorių asociacija, 2006, p. 4. [interaktyvus], [žiūrėta 2008-02-16] Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/lt/svv/doc/Nemokumo%20studija.doc> >;
3. European Financial Markets Lawyers Group. *Protection for Bilateral Insolvency Set-Off and Netting Agreements under EC Law: A Report by the European Financial Markets Lawyers Group (EFMLG)*, [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2008-02-02]. P. 24-25. Prieiga per internetą: <http://www.efmlg.org/>
4. Vokietijos civilinis kodeksas (*Bürgerlich Gesetzbuch*) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html.
5. Prancūzijos civilinis kodeksas (*code civil*) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.gouv.fr/>
6. Rusijos civilinis kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionIII/Subsection1/Chapter26.html>
7. Termino „Compensatio“ etimologija: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Compensatio.html
8. Principles of European Contract Law. Prieiga per internetą: http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index.draft_articles.htm
9. <http://www.ec.europa.eu/civiljustice/bankruptcy/bankruptcy gib lt.htm>

SANTRAUKA

Įskaitymas – civilinėje apyvartoje labai dažnai naudojama teisinė priemonė, kuria siekiama panaikinti šalių priešpriešinius įsipareigojimus ta dalimi, kuria jie sutampa. Nepaisant kasdienio įskaitymo naudojimo, šis prievolių pasibaigimo pagrindas laikomas sudėtinga teisine konstrukcija, kurios aiškinimas teisės mokslo darbuose ir taikymas praktikoje įvairiose jurisdikcijose, o kartais ir toje pačioje jurisdikcijoje, yra labai įvairus ir dažnai prieštaringas.

Šiame magistriniame darbe pateikiama išsami teorinių ir praktinių įskaitymo, kaip civilinės teisės instituto, problemų analizė: įskaitymo sąvokos apibrėžimo netikslumai, teisinės kvalifikacijos galimybių gausa, įskaitymo taikymo sąlygų ir tvarkos probleminių aspektų apibendrinimas. Įskaitymas nagrinėjamas tik kaip bendroji civilinės teisės kategorija, nesileidžiant į gilesnius įskaitymo taikymo specifiniams teisiniams santykiams, pavyzdžiui, bankininkystės, problemų svarstymus. Išimtis daroma tik bankroto teisinių santykių atveju, nes laikytina, kad tai viena svarbiausių įskaitymo taikymo sričių, sukelti daugiausiai diskusijų tiek tarp mokslininkų, tiek tarp įvairių šalių įstatymų leidėjų bei teisėjų. Pažymėtina, kad Lietuvos teismuose įskaitymo klausimas taip pat dažniausiai nagrinėjamas bylose, susijusiose su bankroto teisiniais santykiais, kuriose pateikiama teismų pozicija vertinama prieštaringai.

Pagrindinė šio darbo išvada yra ta, kad įskaitymas, kaip prievolių pasibaigimo pagrindas, savo teisiniais padariniais yra labai artima prievolės įvykdymui teisinė kategorija, tačiau jokiais būdais negali būti jam prilyginama. Įskaitymo ir prievolės įvykdymo natūra ryšys paaiškina daugelį įskaitymo reguliavimo aspektų ir padeda spręsti įskaitymo taikymo sąlygų ir tvarkos problemas. Tačiau Lietuvos teismų praktikoje įskaitymas prilyginamas prievolės įvykdymui natūra ir dėl to teismų praktika įskaitymo taikymo problemos ne tik nėra sprendžiamos, bet atvirkščiai – kuriama papildomų. Taigi darbe ne tik apibendrinama teismų praktika, bet ir atkreipiamas dėmesys į teismų praktikoje pasitaikančias įskaitymo instituto taikymo ir aiškinimo klaidas bei pateikiama pasiūlymų, kokia kryptimi turėtų būti toliau formuojama įskaitymo taikymo teismų praktika, kad atitiktų teisės mokslo suformuluotus įskaitymo principus ir pažangiausias jo taikymo tendencijas.

SUMMERY

A Set-off as a Ground for Discharge of Obligations and its Applications in Court Practice

Set-off is one of the most commonly used way to discharge the obligations. Despite its daily usage, set-off has always been considered a difficult subject-matter in its complex construction and its concrete application. Therefore, the interpretation of set-off in the works of scholars and its application in various jurisdictions, sometimes even in the same one, has been very diverse and often contradictory.

This master theses provides a detailed analysis of the problems arising out of the application of set-off, concerning the general concept and definition of set-off, the requirements for and the forms of its applications. In this paper set-off is analyzed as a general category of civil law without going further into discussion of set-off application in the specific fields of law, such as financial law, insurance or banking law. The only exception is made to the insolvency law, because it is widely accepted that this form of set-off is the most important one and provides for crucial disparity in various jurisdictions. It has to be noted that in Lithuanian courts' practice the application of set-off in case of insolvency of debtor is one of the most commonly decided issues arising out of the application of set-off, while courts' position concerning insolvency set-off is often seen as contradictory.

Through discussion of the above provided issues it has been concluded that set-off is a legal concept closely related to the concept of performance of obligation. However, it has to be pointed out, that in any case set-off cannot be equated to performance of obligation. The relation between set-off and performance provides the explanation and solution for most of the problems arising out of the application of set-off. Because of the misleading interpretation in the courts' decisions of set-off as the way of payment, the existing practice does not help to create a unified concept of set-off in Lithuania. Contrary, the practice of the courts on the discussed issues creates an even bigger legal uncertainty. Therefore, this work provides not only a comprehensive description of the existing legal practice in the field of set-off, but also identifies the pitfall of set-off application in the courts' decisions and provides the guidelines for improvement of courts practice, keeping in mind the most recent developments of set-off doctrine.